

KUMUK TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE YALANCI EŞ DEĞERLER

Hakan AKCA*

Öz: Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra Türk lehçeleri üzerine yapılan çalışmalar artmıştır. Bu çalışmaların arasında metin aktarmaları önemli bir yer tutmaktadır. Ancak Türk lehçeleri arasında yapılan metin aktarmalarında birtakım sorunlar da ortaya çıkmıştır. Metin aktarmalarında karşılaşılan en önemli sorunlardan biri yalancı eş değerlerdir. Günümüze kadar Türk lehçeleri üzerinde çalışma yapan pek çok araştırmacı, yayımladıkları makalelerinde aktarma sorunlarına değinmiş veya üzerinde çalıştıkları Türk lehçesiyle Türkiye Türkçesindeki yalancı eşdeğerleri tespit etmişlerdir. Yalancı eş değerlerin belirlenmesi, Türk lehçeleri arasında yapılan aktarma sorunlarının en aza indirilmesi bakımından son derece önemlidir. Bu makalede Kumuk Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki yalancı eş değerler üzerinde durulacaktır. Kumuk Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki yalancı eş değerler, Tam Yalancı Eş Değerler, Kısmi Yalancı Eş Değerler ve Rastlantısal Yalancı Eş Değerler olmak üzere üç başlık altında incelenecektir. Tam ve Kısmi Yalancı Eş Değerler aynı kökten gelen; Rastlantısal Yalancı Eş Değerler ise farklı köklerden gelen yalancı eş değerlerdir. Rastlantısal Yalancı Eş Değerler terimi ilk defa bu makalede kullanılmış ve önerilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Kumuk Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Kelime Eş Değerliği, Yalancı Eş Değerler, Aktarma Problemleri

False Friends in Kumyk Turkish and Turkey Turkish

Abstract: After the independence of the Turkic republics, studies on Turkish dialects have increased. Text translations have an important place among these studies. However, a number of problems have also arisen in text translations between Turkish dialects. One of the most important problems encountered in text translations are False Friends. Many researchers who have worked on Turkish dialects up to now have touched on the translation issues in their published articles or have found False friends between Turkish dialects and Standard Turkish. The determination of False friends is extremely important in terms of minimizing the translation problems between Turkish dialects. In this article, False friends in Kumyk Turkish and Standard Turkish will be focused on. These words are examined under three headings: Full, Partial and Accidental False friends. Full and Partial ones are seen to come from the same root. Accidental False friends are of different roots. The term Accidental False friends is used and proposed for the first time in this article.

Keywords: Kumyk Turkish, Standard Turkish, Lexical false friends, Translation Problems

Giriş

Türk Cumhuriyetlerinin 1990 yılından sonra bağımsızlıklarını kazanmaları, Türkiye’de Çağdaş Türk lehçeleri çalışmalarının artmasını sağlamıştır. 1990’dan bugüne kadar geçen yirmi yedi senelik sürede Türk lehçeleri üzerindeki çalışmalar

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. Ankara/TÜRKİYE. E-posta: hakca@gazi.edu.tr

oldukça mesafe kat etmiştir. Üniversitelerde Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümlerinin kurulması, Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un, bütün Türk lehçeleri üzerinde mutlaka en az bir uzman yetiştirme ideali, lehçe çalışmalarının ilerlemesinde son derece önemli rol oynamıştır. Böylece bütün Türk lehçelerinin gramerleri hazırlanmış, Türk lehçeleriyle ilgili belli gramer konuları üzerine lisansüstü tezler yapılmış, bazı gramer konuları Türk lehçeleri arasında karşılaştırmalı olarak incelenmiş, Türk lehçeleriyle ilgili metin neşirleri ve aktarmaları yapılmış, bu konuda pek çok eser, bilim dünyasına ve Türk kültürüne kazandırılmıştır. Lehçeler arası aktarma çalışmalarının artmasıyla birlikte birtakım aktarma sorunları da ortaya çıkmıştır.

Yalancı eş değerler, Türk lehçeleri arasındaki aktarma sorunlarından biridir. Bu terim Türkiye'de Resulov'un *Akraba Diller ve 'Yalancı Eş Değerler' Sorunu* (Resulov 1995) adlı çalışmasından sonra kullanılmaya başlamış; ancak Uğurlu'nun çalışmalarından sonra yaygınlık kazanmıştır. Uğurlu "Yalancı Eş Değer" terimini ilk kez "Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve 'Abay Yolu' Romanı" adlı çalışmasında kullanmıştır (Uğurlu 2000: 63). Uğurlu bu yıldan itibaren konuyla ilgili önemli çalışmalara imza atmış, 2001 yılında Türk lehçelerinin birbirine aktarılmasında yalancı eş değerlerin yer aldığı valenz sözlüklerinin önemi üzerinde durmuştur (Uğurlu 2001). Uğurlu daha sonra aktarma sorunlarını genel olarak Kırgız Türkçesiyle yazılmış "Camiyla" romanında incelemiştir (Uğurlu 2002), "Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği" konusunu ayrıntılı olarak işlemiş (Uğurlu 2004), "Lehçe İçi Aktarmalarda Yalancı Eş Değerlik" adlı çalışmasında da Eski Anadolu Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasında "Yalancı Eş Değerlik" konusu üzerinde durmuştur (Uğurlu 2011). Kelime eş değerliği ve yalancı eş değerler konusunda ayrıntılı bilgi için söz konusu çalışmalara bakılabilir.

Türk lehçeleri ile Türkiye Türkçesi üzerine bu konuda yapılan çalışmalarda *sahte karşılıklar veya sözde denklemler, sestek kelime, eş sesli, iletişimi zorlaştıran kelimeler, yalancı eş anlamlı kelimeler, aldatıcı kelimeler, dillerarası benzeşimler, eş adlı* terimleri de kullanılmıştır (Yazıcı Ersoy 2012: x-xı; 39); ancak bu terimlerin büyük bir çoğunluğunun *Yalancı Eş Değer* terimi yaygınlaşmadan önce kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu makalede de Türkoloji'de yaygınlaşmış ve artık oturmuş olan *Yalancı Eş Değer* terimi kullanılmıştır.

Resulov, Yalancı Eş Değer terimini: "Kaynak dildeki bir kelimeyle hedef dildeki bir kelimenin köken, yazılış ve söylenişlerinin aynı, anlamlarının ayrı olması durumu." şeklinde tanımlamıştır (Resulov 1995: 916). Uğurlu ise Yalancı Eş Değer terimini daha kapsamlı biçimde şöyle açıklamıştır: "Kaynak lehçe ve hedef lehçede bulunan veya lehçeler arası düzenli ses denklikleriyle aynı kaynaktan geldikleri bilinen, ses, yapı vb. yönlerden eş değer gibi gözükmelerine rağmen, anlam alanları veya görevleri bakımından tamamen örtüşmeyen kelime veya yapılarıdır." (Uğurlu 2000: 76; Karadoğan 2004: 103).

Türk lehçelerinin oluşmasında ve ayrışmasında rol oynayan en önemli iki unsur, tarih ve coğrafyadır. Toplulukların coğrafya bakımından birbirinden uzaklaşması, başka topluluklarla ilişki kurması ve aradan geçen zaman, lehçelerdeki kelimelerin birbirinden ses, yapı ve anlam bakımından da uzaklaşmalarına yol açmaktadır. Böylece aynı kökten gelen kelimelerin kavram alanları ve örtüşme oranları farklılaşmakta, zamanla aynı temel dilden doğan iki lehçe arasında tam ya da kısmî yalancı eş değerlik ortaya çıkmaktadır.

Lehçeler arası aktarma yapmak kolay bir iş gibi gözüktür. Çünkü kaynak lehçe ve hedef lehçe aynı kökten geldiği için kelimelerin kavram alanlarının da aynı olacağı düşünülür. Bu düşünceye sahip olan araştırmacılar da “Bu kelime bizdekiyle aynı” düşüncesiyle sözlüğe bakma gereksinimi duymayabilir ve aktarmayı kendi lehçesindeki anlama göre yapabilir. Eğer aktarma yapılan kelimelerde yalancı eş değerlik söz konusuysa yapılan aktarmalar hatalı olacaktır.

Lehçeler arası aktarma hatalarının büyük bir çoğunluğu yalancı eş değerlikten kaynaklanmaktadır. Nitekim Türkmen Türkçesini esas alarak öğrencilerin aktarma hatalarını inceleyen Kirişçioğlu, aktarma hatalarının % 20’sinin yalancı eş değerlerden kaynaklandığını tespit etmiştir (Kirişçioğlu 2006: 31; Ersoy 2007: 62; Yıldız 2009: 612). Bu sebeple yalancı eş değerlerin tespit edilmesi ve öğrenilmesi lehçeler arası aktarmalarda yapılan hataların en aza indirilmesi bakımından son derece önemlidir.

Aktarma Meseleleri ve Yalancı Eş Değerler Üzerine Yapılan Çalışmalar

Günümüze kadar pek çok araştırmacı, lehçeler arası aktarmalarda karşılaştıkları sorunları kitap, makale veya bildirilerinde dile getirmiş, üzerinde çalıştıkları Türk lehçesiyle Türkiye Türkçesi arasındaki yalancı eş değerleri tespit etmiştir.

Genel olarak aktarma sorunlarını ya da yalancı eş değerleri konu edinen şu çalışmalar tespit edilmiştir: *Türk Lehçelerinin Anlaşılmasında Dikkat Edilecek Noktalar* (Ercilasun 1992), *Lehçeler Arası Aktarma* (Ercilasun 1994), *Ortak Kelimeler Ortak Anlamlar mı Demektir (Akraba Dilleri Öğrenmede Kelime Hazinesi Problemi)* (Mahmudov 1994), *Akraba Diller ve ‘Yalancı Eş Değerler’ Sorunu* (Resulov 1995), *Bir Tuva Masalının Türkiye Türkçesine Aktarılması* (Demir 1997), *Türk Edebiyatları Arasında Aktarma ve Karşılıklı Yayın Sorunları* (Gülensoy 1998), *Türk Lehçelerinden Metin Aktarma Yolları ve Metin Aktarmanın İlke ve Meseleleri* (Gedikli 1998), *Lehçeden Lehçeye Aktarma Üzerine Bazı Düşünceler* (İlker 1999), *Bugünkü Türk Lehçelerindeki İletişimi Zorlaştıran Kelimeler* (Özkan 1999), *Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve ‘Abay Yolu’ Romanı* (Uğurlu 2000), *Kırgız ve Türkiye Türkçesi Arasında Bire Bir Kelime Eş Değerliği, ‘Camiyla’ Romanındaki Meseleler Üzerine* (Uğurlu 2002), *Türk Dünyasında Çeviri Aktarma Sorunları ve Annaguli Nurmemet’in Türkiye Türkçesindeki Eserleri* (Musaoğlu 2003b), *Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları (Türkmen Türkçesi – Türkiye Türkçesi Üzerine Bir İnceleme)* (Karadoğan 2004a), *Türk Lehçeleri Arasında Yapı Eş Değerliliği ve Yalancı Eş Değer Yapılar* (Karadoğan 2004b), *Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesindeki Eş Sesli Kelimeler Üzerine* (Tokatlı 2004), *Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine Yapılan Aktarmalarda Karşılaşılan Bazı Problemler* (Kirişçioğlu 2006), *Tarihî Metinleri Aktarma Problemleri - Dede Korkut Oguznâmeleri ve Türkiye Türkçesine Yapılmış Aktarmaları Üzerine Kelime Düzeyinde Bir İnceleme-* (Denizer 2007), *Lehçeden Lehçeye Aktarma Sorunlarına Ek: İmlâ ve Noktalama Hataları* (Usta 2008), *Lehçeler Arası Aktarmalarda Temel Sorunlar* (Kara M. 2009), *Çağdaş Türk Şiveleri Arasında Aktarma Meseleleri (Yeni Uygur Türkçesi-Türkiye Türkçesi Örneği)* (Alkayış 2009), *Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve ‘İki Ağaç’ Şiir Kitabı Üzerine* (Zal 2009), *Lehçeler Arası Aktarmalarda Yalancı Eş Değerler Sorunu* (Alkan 2012), *Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasında Aktarma Üzerine Bazı Problemler* (Adıgüzel 2012), *Azerbaycan Masallarının Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Aktarma Sorunları* (Yumuşak 2013), *Türkiye Türkçesindeki Deyim ve Atasözlerin Özbek Türkçesine Aktarma Problemi* (Amanova 2014), *Yalancı Eş Değerlerin Azizliği: Bahtiyar*

Vahapzade'nin Eserlerinin Türkiye Türkçesine Aktarımı Üzerine (Sultanzade 2014), *Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine Aktarma Meseleleri* (Yelok 2014).

Bazı çalışmalarda da doğrudan lehçeler arası yalancı eş değerler incelenmiştir. Bu çalışmalar kitap, makale, bildiri ve lisansüstü tezlerden oluşmaktadır. Aşağıda belirtilen Türk lehçelerinde veya Türk lehçeleriyle Türkiye Türkçesi arasındaki yalancı eş değerler incelenmiştir. Söz konusu çalışmalar şunlardır:

Türkmen Türkçesi (Saparov 1997)¹, Türkmen Türkçesi (Arnazarov 2004)², Azerbaycan Türkçesi (Çelik 2005), Nogay Türkçesi (Ergönenç Akbaba 2007), Çuvaş Türkçesi (Ersoy 2007), Oğuz Grubu Türk Lehçeleri (Ertuğ 2007), Türkçe ve Özbekçe (Yusuf 2007), Türkmen Türkçesi (Arnazarov 2008)³, Karay Türkçesi (Yıldız 2009), Türkmen Türkçesi (Yıldırım 2010)⁴, Özbek Türkçesi (Gül 2011), Türkmen Türkçesi (Kırömeroğlu 2011), Başkurt Türkçesi (Yazıcı Ersoy 2012), Türkmen Türkçesi (Beşen Delice 2012), Güney Azerbaycan Türkçesi (Direkci ve Gülmez 2012), Çağdaş Türk Lehçeleri (Çakmak 2013), Kırgız Türkçesi (Özlem 2013), Saha Türkçesi (Çolak 2014), Salar Türkçesi (Özeren 2014), Türkmen Türkçesi (Çakmak 2014), Kırım Tatarcası (Rustemova 2014), Kırım Tatar Türkçesi (Kartalçık 2015), Kazak Türkçesi (Bermaganbetova 2016).

Yukarıdaki çalışmalar, Türkiye'de lehçeler arası aktarma sorunlarına, özellikle yalancı eş değerlere son yıllarda ilginin oldukça arttığını, bu konudaki araştırmaların belli bir seviyeye ulaştığını göstermektedir. Ayrıca araştırmacıların Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki yalancı eş değerler üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki yalancı eş değerler üzerine yedi çalışma yapılmış olması dikkat çekicidir.

Aktarma sorunları yalnızca lehçeler arası aktarmalar için geçerli değildir. Lehçe içi aktarmalarda da başta yalancı eş değerler olmak üzere birtakım aktarma sorunları görülmektedir (bk. Uğurlu 2011; Eker 2012).

Çağdaş Türk lehçelerinin yanı sıra yabancılara Türkçe öğretiminde de yalancı eş değerlerin bir sorun teşkil ettiği görülmüş ve “İranlılara Yabancı Dil Olarak Türkiye Türkçesi Öğretiminde Önemli Bir Sorun: Yalancı Eşdeğerlikler” (Başar ve Coşgun 2015) adlı bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada İranlılara Türkçe öğretiminde, Türkçe - Farsça ve Türkçe - Azerbaycan (İran Azerbaycan'ı) Türkçesi arasında yalancı eşdeğer kelimelerden kaynaklanan sorunlar üzerinde durulmuştur.

Çeviri ve çeviri bilimi, aktarma ve aktarma problemleri, eş değerlik kavramı ve kelime eş değeri, yalancı eş değeri konuları ile yalancı eş değerler üzerine 2012 yılından önce yapılan çalışmalar hakkında geniş bilgi için *Başkurt Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Yalancı Eş Değerler* (Yazıcı Ersoy 2012: 1-52) adlı kitaba; çeviri ve aktarma terimleri ile bunların arasındaki farklar konusunda *Türkçede Çeviri ve Aktarma* (Musaoğlu 2003a) adlı çalışmaya bakılabilir.

Bu çalışmanın konusu: Kumuk Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki aktarma sorunlarından biri olan yalancı eş değerlerdir. Günümüze kadar neredeyse bütün

¹ Bu tezde Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında eş seslilik ve çok anlamlılık ilişkisi incelenmiştir.

² Bu çalışmada Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki ortak fiiller anlam bakımından karşılaştırılmıştır.

³ Bu çalışmada Türkmen ve Türkiye Türkçesinde “kesmek”le ilgili ortak fiillerin anlam farklılıkları üzerinde durulmuştur.

⁴ Bu çalışmada “Yalancı Eş Değer” yerine “Aldatıcı Kelimeler” terimi tercih edilmiştir.

Türk lehçeleri ile Türkiye Türkçesindeki yalancı eş değerler incelenmesine rağmen Kumuk Türkçesiyle Türkiye Türkçesi arasındaki yalancı eş değerler incelenmemiştir. Bu makalede amaç, Kumuk Türkçesi ile Türkiye Türkçesindeki yalancı eş değerleri tespit ederek lehçeler arası aktarma problemlerinin çözümüne bir nebze de olsa katkıda bulunmaktır. Yalancı eş değerlerin tespit edilerek yayımlanması, söz konusu lehçe üzerinde çalışanların bu kelimeleri aktarırken hataya düşmelerini engelleyecektir. Bu tür çalışmalar aynı zamanda Türk lehçelerinin öğretimi bakımından da önemlidir.

Yöntem

Yalancı eş değerler, lehçeler arası aktarma problemlerinden biridir. Dolayısıyla herhangi bir lehçeyi iyi öğrenmeden, lehçeler arası aktarma yapmadan, yalnızca iki lehçenin sözlüklerini taramak suretiyle yalancı eş değerleri tespit etmek doğru bir yol değildir. Bu konuda çalışma yapan araştırmacının, çalışma yaptığı lehçeyi öğrenmiş olması, hedef lehçeden mutlaka aktarma yapmış olması ve aktarma problemlerini metin üzerinde bizzat görmüş olması gerekir. Çünkü bu konu bir sözlük çalışması değil, aktarma problemidir.

Bu çalışmanın ilk malzemeleri Kumuk Türkçesiyle yazılmış olan Arap harfli bir Kerbela mersiyesinin gramatikal indeksi hazırlanırken fişlenmiştir (Akca 2000). 2006 yılında yayımlanan *Kumuk Türklerinin Atasözleri* (Pekacar 2006) adlı eserin kontrolleri yapılırken aynı zamanda bu eserde geçen yalancı eş değerler de ayrıca bilgisayara kaydedilmiştir. 2014 yılında üzerinde çalışmaya başladığımız ve 2015 yılında bir makaleyle bilim dünyasına tanıttığımız *Gübağça* (Gül Bahçesi) adlı Arap harfli vaaz kitabının (Akca 2015) Türkiye Türkçesine aktarılması sırasında tespit edilen yalancı eş değerler de önceki fişlerle birleştirilmiştir. Son olarak *Kumuk Türkçesi Sözlüğü* (Pekacar 2011) de taranmak suretiyle bu makale hazırlanmıştır.

Bu makalede Kumuk Türkçesindeki kelimelerin anlamları Kumuk Türkçesi Sözlüğü'nden KTS kısaltmasıyla; Türkiye Türkçesindeki kelimelerin anlamları da Türkçe Sözlük'ten (TDK: 2011) TS kısaltmasıyla verilmiştir. Kelimelerin sözlüklerde geçtiği sayfalar da parantez içinde gösterilmiştir. Tespit edilen bütün yalancı eş değer kelimelere metinlerden örnek cümleler verilmeye çalışılmış, ancak yalancı eş değerlerin bir kısmına gerek metinlerden gerek Kumuk Türkçesi Sözlüğü'nden örnek bulunamamıştır. Metinlerden alınan örnek cümleler italik, Türkiye Türkçesindeki anlamları da tırnak içinde yazılmıştır. Yalancı eş değer olan kelimeler asıl cümlede ve aktarılmış cümlede koyu puntuyla gösterilmiştir. Kısmî yalancı eş değerler bölümünde her iki lehçede örtüşmeyen anlamların altı çizilmiştir. İsim, fiil, alıntı kelime ayrımı yapılmaksızın her bölümdeki bütün kelimeler alfabetik sıraya dizilmiş, alfabetik sıralama Kumuk Türkçesi Sözlüğü'ne göre yapılmıştır.

Makalede Kumuk Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki yalancı eş değerler, Tam Yalancı Eş Değerler, Kısmî Yalancı Eş Değerler ve Rastlantısal Yalancı Eş Değerler olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. Tam ve Kısmî Yalancı Eş Değerler aynı kökten gelen; Rastlantısal Yalancı Eş Değerler ise farklı kökten gelen yalancı eş değer kelimelerdir.

Tam Yalancı Eş Değerler: Ses ve yapı bakımından aynı olan veya lehçeler arasındaki düzenli ses denklikleriyle aynı kaynaktan geldiği bilinen, ancak kavram alanları bakımından hiç örtüşmeyen kelimelerdir. Ayrıca, aynı kaynaktan gelmeyen sestek ("Homonym") kelimeler de buraya dâhil edilebilir (Uğurlu 2004: 27). Kısmî (Yarım) Yalancı Eş Değerler: Kaynak lehçedeki bir kelimenin, ses ve yapı

bakımından aynı olan veya lehçeler arasındaki düzenli ses denklikleriyle aynı kaynaktan geldiği bilinen şekli, hedef lehçede de bulunmasına rağmen bu iki kelimenin kavram alanları birbirleriyle az bir oranda örtüşebilir. Bire bir eş değer gibi gözükmelerine rağmen kavram alanları bakımından az bir oranda örtüşen kelimeler “Yarım Yalancı Eş Değer” kelimelerdir (Uğurlu 2004: 23). Uğurlu tarafından kullanılan “Yarım Yalancı Eş Değerler” teriminin yerine son yıllarda yapılan çalışmalarda daha çok “Kısmî Yalancı Eş Değerler” terimi kullanılmıştır. Bu çalışmada da “Kısmî Yalancı Eş Değerler” terimi tercih edilmiştir.

“Rastlantısal Yalancı Eş Değerler” terimi ise ilk kez bu makalede kullanılmış ve önerilmiştir. Uğurlu, farklı kaynaklardan gelen sesteş kelimelerin de tam yalancı eş değerlere dâhil edilmesi gerektiğini söylemiştir; ancak bunlar için bir terim önermemiştir (Uğurlu 2004: 27). Dolayısıyla farklı kaynaktan gelmesine rağmen eş yazımlı olan kelimeler de yalancı eş değer sayılmaktadır.

Yıldız, bu konuda “Sesteş Yalancı Eş Değerler” terimini kullanmış ve bu terimi şöyle tanımlamıştır: Aynı kavram alanı içinde bulunmayan ve aralarında hiçbir köken bağı olmadığı hâlde, aynı ya da benzer seslerle karşılanan kelimelere “Sesteş Yalancı Eş Değer Kelimeler” denir (Yıldız: 2009: 617). Ancak “Sesteşlik” öteki yalancı eş değerlerde de söz konusu olduğu için biz bu tür yalancı eş değerler için “Rastlantısal Yalancı Eş Değerler” terimini kullanıyor ve öneriyoruz. Çünkü aralarında köken bağı olmayan bu kelimeler tesadüfen eş yazımlı (veya eş sesli) duruma gelmiş ve aralarında rastlantısal bir yalancı eş değerlik ortaya çıkmıştır.

1. Kumuk Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde Yalancı Eş Değerler

1.1. Tam Yalancı Eş Değerler

► **KT ada-** korkup paniğe kapılarak heyecanlanmak, şaşırarak, şaşalamak, şaşkına dönmek. (KTS: 24) - **TT ada-** 1. Bir dileğin gerçekleşmesi amacıyla kutsal olduğuna inanılan bir güce niyette bulunmak, nezretmek. 2. *mec.* Kutsal saydığı bir şey uğruna kendini feda etmek üzere söz vermek. 3. *mec.* Bir şeyle yoğun olarak ilgilenmek. 4. *mec.* Ayırmak, tahsis etmek: *Nasılsa altındaki arabayı edinmişti, bütün sevme gücünü de bu arabaya adamıştı.* -A. Ağaoğlu. 5. *mec.* İthaf etmek (TS: 26). *Rahimat gelegenlege yuvuqlaşdı - Betge - bet toqtağanda sözü tamağına tılgılanday, söyleme bolmay adadı.* “Rahimat gelenlere yaklaştı yüz yüze gelince sözü boğazına tıklımış gibi konuşamadı, **şaşırdı**. (GG: 58). *Arslanlar avda adamas.* “Arslanlar avda **şaşırmaz**.” (KTA: 56).

► **KT alışdır-** 1. Değiştirmek; başkalaştırmak; 2. Mübadele etmek, değiş etmek (KTS: 31) – **TT alıştır-** 1. Alışmasına yol açmak. 2. Uyar duruma getirmek (TS: 96).

Pormasın alışdırğan tanımasday görgeñler / Qāpıla bulan birçe Şamğa dep yürügenler

“Kılığını **değiştirmiş**, tanımasın diye görenler /Kafileyle birlikte Şam’a doğru yürümüşler (KRB: 72b).

► **KT amal I Ar.** 1. hâl, vaziyet, ahval, durum; 2. emek, çaba; 3. Tertip, hile kurnazlık; **amal II Ar.** 1. umut, ümit; 2. maksat, amaç, niyet (KTS: 33-34) – **TT amel Ar.** ‘amel 1. Yapılan iş, edim, fiil (TS: 113).

Allâhni qadarına hilla amal bolmas. “Allah’ın kaderine hile, **aldatma** olmaz.” (GB: 102).

Çeçke amal yoq ağaçda qalma. “Çiçeğin ağaçta kalmaya **çaresi** yoktur.” (KTA: 97).

Yezid şonda bek qorqan bilmegen ne etmeğe / Neçik de amal etgen şondan qaçıp getmege “Yezit orada çok korkmuş, ne yapacağını bilememiş / Oradan kaçıp gitmeye bile **niyet** etmiş.” (KRB: 54a).

► **KT arala-** kuşatmak, çevirmek, abluka etmek (KTS: 38) – **TT arala-** 1. İki şey arasında açıklık oluşturmak, az açmak: *Kapısını hafifçe araladı.* -F. R. Atay. 2. Aralıklı duruma getirmek, seyrekleştirmek: *Şu sandalyeleri biraz aralayınız* (TS: 142-143).

İbnu Ziyâd buyurup ‘Omar barıp aralap / Şammar degen öltürgen başın kesip paralap

“İbnu Ziyad emredip, Ömer gidip **kuşatıp** / Şammar adlı (kişi) öldürmüş, başını kesip parçalayıp.” (KRB: 54a).

► **KT aralan-** etrafı sarılmak, kuşatılmak (KTS: 38) – **TT aralan-** 1. Biraz açılmak, aralık olmak: *Adam onlara dokundu, gözleri aralandı.* -A. Ağaoğlu (TS: 143).

► **KT artıq** 1. fazla, aşırı; fazla aşırı (derecede); üstünde müteceviz; artıq söylemek fazla konuşmak; artıq etmek fazla yapmak; 2. daha iyi, yeğ, tercih edilen (KTS: 41); kıymetli, değerli (KTA: 265) – **TT artık** 1. İçildikten, yenildikten veya kullanıldıktan sonra geriye kalan. 2. Bir şey harlandıktan sonra artan bölümü: *Kumaş artığı. Dibinde bir yudumluk kararmış çay artığı vardı.* -Y. Atılğan. 3. Daha çok, daha fazla. 4. Bundan böyle, bundan sonra: *Artık onlar en lüks gazino ve barlara gidiyorlar, gecelerini oralarda geçiriyorlardı.* -T. Buğra (TS: 159).

Adamnu edebi altından artıq. “İnsanın edebi altından **kıymetli**.” (KTA: 44). *Cum'a gün yada cum'a geçe ölgen gişiğe canāza namaz qılmaq şonu gömegen yerge barmaq artıq sünnet.* “Cuma günü veya gecesi ölen kişiye cenaze namazı kılmak, onun gömüleceği yere gitmek **değerli** sünnettir.” (GB: 17).

► **KT asıl Ar.** 1. kıymetli, değerli; **asıl taş** kıymetli taş, mücevher; 2. asil, necip, soylu; yüksek ahlaklı, namuslu, onurlu, şerefli; **asıl adam** asil insan (KTS: 43). – **TT asıl Ar.** *asıl* 1. Bir şeyin kendisi, örnek, **kopya** karşıtı: *Bir belgenin aslı.* 2. Kök, köken, kaynak: *Yazının aslı resimdir* (TS: 164).

Az aşa, asıl yaşa. “Az ye, **asil** yaşa.” (KTA: 71). *Asıllar tersden tutmas.* “**Asiller** haksız iş yapmaz.” (KTA: 57). *Allāhni arslanları özleri de asıl biyler / Men şolanı söksem ne inanır musuz heyler* (KRB: 51a). “Allah'ın aslanları, kendileri de **soylu** beyler / Ben onlara sövsem de inanır mısınız beyler?”

► **KT asılsız** asil olmayan, aşağı, bayağı; ahaksız, namussuz (KTS: 43) – **TT asılsız** 1. Doğru olmayan, temelsiz, köksüz, dayanaksız, yalan (haber). 2. Uydurma (TS: 165).

Asılsız atğa minse atasın da tanımas. “**Asil olmayan** ata binse babsını da tanımaz.” (KTA: 57).

► **KT awara Far.** kaygı, tasa, telaş, endişe (KTS: 47) – **TT avare Far.** *āvāre* İşsiz, işsiz güçsüz, başboş, aylak: *Daha ne kadar sürdürebilecekti bu avare yaşamını?* -A. Kulin. (TS: 190).

O bizge awara tügül. “O bizi **ilgilendirmez**.” (KTS: 47). *Tavuqnu bahası tülküğe ne awara?* “Tavuğun pahası tilkinin ne **umurunda**?” (KTA: 206).

► **KT awliya Ar.** aptal, ahmak, budala, akılsız. (KTS: 48) – **TT evliya Ar.** *evliyā* Ermiş: *Yeşil sarıklı evliya yataklarının huzurunda gibiyim.* -R. H. Karay (TS: 838).

Awliyağa qoruq yoq. “**Aptala** kural yok (*atas.*)” (KTS: 48). *Avliya artın oylamas.* “**Aptal** sonunu düşünmez.” (KTA: 65).

► **KT awruw** 1. hastalık; 2. hasta (KTS: 48) – **TT ağrı** Vücudun herhangi bir yerinde duyulan şiddetli acı: *Anlaşılan kollarındaki ağrı biraz daha sürecek.* -A. Ümit (TS: 50).

Avruvnu xadirin sav bilmes. “**Hastanın** hâlinde sağ anlamaz.” (KTA: 67).

Cālūt ayıtğan men sağa xalīpa dep turedim / Avruvlarınğa darman şonu uçun beredim “Calut demiş, ben sana halife diyordum / **Hastalıklarına** derman bunun için veriyordum.” (KRB: 46a).

► **KT awul** 1. mahalle, semt; **ol bizin awuldan** o bizim mahalleden; 2. köy; **xonşu awul** komşu köy (KTS: 48) – **TT ağır I** 1. Evcil küçükbaş hayvanların barındığı çit veya duvarla çevrili yer: *Bir keçî kokusu sarmış ağıllarda çobanlarla arkadaş oldum.* -S. F. Abasıyanık (TS: 40).

Ana maqtağanı alma, avul maqtağanı qoyma. “Annesinin övdüğünü alma, **köyün** övdüğünü bırakma.” (KTA: 51). *Avul iti ala bolsa, börtü görse – biriger.* “**Köyün** köpekleri dağınık olsalar da kurt görünce birleşirler.” (KTA: 67).

► **KT ayıp et-** 1. suçlamak 2. ayıplamak, kınamak (KTS: 52) - **TT ayıp etmek** yakışsızca davranmak (TS: 204).

Sizin aburlamay qonaqlamayganımız sayalı ayıp etmegiz. “Sizi gerektiği gibi ağırlayamadığımız için **kusura bakmayın.**” (KTS: 52).

Allāhuta ‘ālā qarlığaçğa ‘ayıb etgen. “Allahuteala kırlangıcı **suçlamış.** (GB: 97).

Elçi qarap tepside kesilgen başı görge / Yezidge bağıp elçi ‘ayıp etip söylegen

“Elçi bakınca tepside kesilmiş başı görmüş / Yezid’i **kınayarak** söylemiş.” (KRB: 46b).

► **KT ayılı** gebe, hamile (KTS: 54) - **TT ayılı** 1. Üzerinde ay biçimi bulunan: *Üzerlerinde kırmızı aylı beyaz bayrakların sallandığı geniş çadırların önünde öteye beriye gidip gelen doktorlar dolaşiyor.* -N. Hikmet. 2. Ay ışığı olan, mehtaplı: *Gölün üstünde güneşin doğuşuna batışına, aylı gecelere doyum olmuyordu.* -N. Cumalı. (TS: 206).

Şo sâ‘at qız aylı da bolğan “O anda kız **hamile** olmuş.” (GB: 110).

► **KT az-** zayıflamak; **azıp qalmaq:** zayıflamak. (KTS: 56) – **TT az-** 1. Taşkınlıkta ileri gitmek: *Çocuklar azdı.* (TS: 217).

Ariv azar, qılıq ozar. “Güzellik **geçer,** ahlâk kalır (*harfiyen* Güzellik bozulur, ahlâk gelişir).” (KTA: 55). *Ayrılgan el azar, qoşulğan er ozar.* “Ayrılan halk **zayıflar,** birlik olan halk güçlenir.” (KTA: 70).

► **KT azarla-** birine azap çektirmek, eziyet etmek (KTS: 55) – **TT azarla-** Kırıcı ve sert söz söylemek, paylamak, takdir etmek (TS: 214).

Onı xıylı azarladılar. “Ona hayli çektirdiler, ona epey **eziyet ettiler.**” (KTS: 55).

► **KT azman** 1. zayıf, kuvvetsiz, cılız; 2 hastalıklı (KTS: 56) – **TT azman** 1. Aşırı gelişmiş. 2. Kerestelik tomruk (TS: 217).

Qartlıqdan cıyrılıp azman görüne busa da çalt, yengil aylanağan Sapiyat abay stolnu neçe de ariv qura. “Yaşlılıktan buruşup **zayıf** görünüyorsa da hızlı, kolaylıkla hareket eden Sapiyat nine masayı ne de güzel kuruyor.” (GG: 26).

► **KT bay I** zengin, varlıklı (kimse) (KTS: 66) – **TT bay II** 1. Erkeklerin ad veya soyadlarının önüne getirilen saygı sözü: *Bay Doğan.* 2. Erkek: *Bir bay sizi arıyor* (TS: 285).

Avzı qıvr bolsa da bay söyleyin. “Ağzı eğri olsa da **zengin** konuşsun.” (KTA: 68). *Yarlılar yatsa öler, baylar batsa öler.* “Fakirler yatsa ölür, **zenginler** batsa ölür.” (KTA: 237). *Cennetni qapusunda eki mü‘min gişi yoluğur, birisi bay gişi birisi paqır gişi...* “Cennetin kapısında iki mümin karşılaşır, birisi **zengin,** diğeri fakir...” (GB: 22).

► **KT bayağı** 1. deminki, geçenki, önceki; 2. *ünl.* Haydi (KTS: 66) – **TT bayağı** 1. Aşağılık, pespaye: *Bütün hareketleri adi, kaba ve bayağı idi.* -Ö. Seyfettin. 2. Basit, adi, amiyane, banal: *Kardeşimi birdenbire çok bayağı buldum.* -P. Safa. 3. Herhangi bir özelliği olmayan, sıradan, alelade (TS: 285).

Bayağı mescidge barıp axşam bolğunça ‘ibādatlar etip üyge boş gelip qatununa aytğan. “**Önceki** mescide gidip akşam olana kadar ibadet etmiş, eve boş gelip hanımına söylemiş.” (GB: 117).

► **KT bekleş-** sağlaştırmak, güçlenmek (KTS: 69) – **TT bekleş-** Birlikte veya karşılıklı beklemek: *Bahar geldi koyun kuzu koklaştı / İki âşık dört senedir bekleşti* -B. S. Erdoğan. (TS: 296).

Kolhozlar gündən gün bekleşe. “Kolhozlar gündən güne **güçleniyor.**” (KTS: 69).

► **KT belgi** 1. işaret; **soraw belgi** soru işareti; 2. işaret, nişan; **belgi salmaq** bir şeye işaret koymak 3. emare, belirti (KTS: 69) – **TT belge** Bir gerçeğe tanıklık eden yazı, fotoğraf, resim, film vb. vesika, doküman: *Mahkemenin elinde bu iddiaları yalanlayacak bir belge yoktu.* -T. Buğra. (TS: 299).

► **KT belgile-** 1. teşhis etmek; 2. tayin etmek, belirlemek; cıyını zamanın belgilemek toplantının zamanını belirlemek; 3. belirtmek, işaret etmek (KTS: 69) – **TT belgele-** Bir olgunun doğru olduğunu belge ile göstermek, ortaya çıkarmak, tevsik etmek: *Bazı işlerde konuşmanın yasak edilmesi, dilin toptan yetersizliğini belgelemez.* -N. Uygur (TS: 300).

► **KT belgilen-** 1. teşhis edilmek; 2. tayin edilmek; 3. belirtilmek, bir işaretle gösterilmek, işaretlenmek (KTS: 69) – **TT belgelen-** 1. Belgeleme işine konu olmak: *Ankara treniyle gelen kadının o odada yattığı belgelenmeden kaldı.* -Y. Atılgan. (TS: 300).

► **KT belgili** 1. tanındık, bildik; 2. ünlü, tanınmış, meşhur; 3. belirli olan (KTS: 69) – **TT belgeli** 1. Belgesi olan (kimse) (TS: 300).

Belgili küyde anlat. “Açık bir şekilde anlat.” (KTS: 69). *At tizden, yiğit sözden belgili.* “At dizden, yiğit sözden belli (olur).” (KTA: 64).

► **KT biyik** yüksek, yüce (KTS: 77) - **TT büyük** 1. Boyutları, benzerlerinden daha fazla olan (somut nesne), makro küçük karşıtı: *Büyük ağaçların altında, gaziye doğru gidiyoruz.* -Y. Z. Ortaç. (TS: 427).

Meni xaznam ‘arşdan biyik kürsiden geş tavlardan ullanu... “Benim hazinem arştan **yüksek**, kürsiden⁵ geniş, dağlardan büyük...” (GB: 63).

► **KT boşamak** 1. boşalmak, tenhalaşmak; **oramlar boşadı** sokaklar boşaldı; 2. zayıflamak, takati kesilmek; **yaş bek boşağan edi** çocuk çok zayıflamıştı; **yüreği boşağan** yüreği zayıflamış. (KTS: 79). – **TT boşamak** Kanunlara göre eşlerden biri, aile ilişkisini kesmek: *Karıyı boşayamıyor. Hüzünlü bir şey olsa gerek.* -N. Hikmet (TS: 384).

Özengiler başğan ayaq boşağan. “Üzengiye basan ayak boşalır.” (KTA: 162).

► **KT but** bacak (KTS: 84). – **TT but** 1. İnsan vücudunun kalça ile diz arasındaki bölümü. 2. Hayvanların, arka bacaklarının gövdeye bitişik olan dolgun, etli bölümü. (TS: 419).

Bir bu geçe tügülmü, bir butdan ereturarbiz. “Bir bu gece değil mi, tek ayak üstünde dururuz.” (KTA: 85). *‘Ali şolay ayğanda pāsıq Yezid uyalğan / ‘Alini butlarından çeçip buğavun alğan* “Ali böyle deyince Fasık Yezit utanmış / Ali’nin ayaklarını çözüp prangasını almış” (KRB: 43b).

► **KT butaq** 1. dal, ağaç dalı; **butaqdan butağa** daldan dala 2. akarsu kolu; 3. türev; 4. ovaya uzanan dağ burnu, dağ uzantısı, kol; **Kavkaz tawlanı butaqları** Kafkas dağlarının uzantıları (KTS: 84) – **TT budak** 1. Ağacın dal olacak sürgünü. 2. Dalın gövde içindeki başlangıç yeri olan ve tahtalarda görülen yuvarlak koyuca renkli sert bölüm (TS: 402).

Quruğan terek quv butaqdır. “Kurumuş ağaç kav **daldır.**” (KTA: 187). *Quşğa gümüüş çeltirde turğunça, yalanğaç butaqda yaxşı.* “Kuşa gümüş kafeste durmaktansa sade **dalda** (durmak) iyi.” (KTA: 187). *Song payxammar buyurdu, yaşıl yapırtaqlı eki butaq sındırıp alıp geligiz dep.* “Sonra Hz. Peygamber, yeşil yapraklı iki dal kırıp getiriniz diye emretti.” (GB: 30).

► **KT canavar:** 1) kararsız, mütereddit. 2) şüpheli, itimsiz. (KTS: 90) - **TT canavar** *Far. cānāver* 1. Masallarda sözü geçen yabancı, yırtıcı hayvan. 2. Köpek balığı. 3. Haşarı, yaramaz çocuk. 4. hlk. Kurt, domuz vb. cana kıyan yabancı hayvanı. 5. Acımasız, kötü ruhlu, zalim (kimse). 6. Herhangi bir şeye çok düşkün olan: Kurabiye canavarı. (TS: 440)

Bek canavar adam. “Çok kararsız adam.” (KTS: 90).

► **KT canavarlıq** 1. tereddüt, kararsızlık; 2. şüphelilik; **canavarlıq etmek** tereddüt etmek (KTS: 90). – **TT canavarlık** Canavar gibi davranma: *O eski engizisyonlar, o işkence aletleri gibi canavarlıklar artık var mı?* -H. R. Gürpınar. (TS: 440).

Canavarlıq can açtır. “Şüphelilik (veya tereddüt) can acıtır.” (KTA: 94).

► **KT çaq-** 1. tetiği çekmek, ateş etmek; 2. *mec.* jurnal etmek, ihbar etmek (KTS: 98), 3. vurmak (KTA: 282). – **TT çak-** 1. Vurarak sokup yerleştirmek: *Çiviye tahtaya çakmak.* 2. Çivi ile tutturmak: *İsa'nın ruhu eğer bugün içinden çıkmış olduğu yere inerek bu sahneyi görseydi, kim bilir patriklerini hangi oduna çakardı.* -F. R. Atay (TS: 484).

Çağırğanğa bar, çağğandan qaç. “Çağırana git, **vurandan** (veya **jurnalciden**) kaç.” (KTA: 96).

⁵ **Kürsi:** Arş-ı Azam’ın altında bir düzlükte olan, levh-i mahfuzun bulunduğu yer (Devellioğlu 2008: 537).

► **KT çal-** 1. biçmek; **biçen çalmağ** ot biçmek; 2. örmek, sarmak; **Çalmağa qarama, çalğanğa qara** Sarığa bakma, sarana bak; 3. kesmek, biçmek, düşürmek, devirmek vurmak; 4. çalmak (müzik aleti); **men ne söyleymen, dombram ne çala** ben ne söylüyorum, tamburam ne çalıyor (KTS: 96). – **TT çal-** 1. Başkasının malını gizlice almak, hırsızlık etmek, aşırmaq: *İngiliz cephesinden at kaçırıp bize satan bedeviler dönüşlerinde bizim atlarımızı çalıp İngilizlere satarlardı.* -F. R. Atay. 2. Vurarak veya sürterek ses çıkartmak: *Bir yandan mızık istiklal havasını çalıyordu.* -R. E. Ünaydın. 3. Bir müziği dinlemeyi sağlayan aleti çalıştırmak: *Fevkalade zekidir; iyi dans eder, piyano çalar, tenis oynar, ata biner, avcıdır, kayakçısıdır.* -R. H. Karay. (TS: 489).

Biçen çalmağ – çayqalmağ, orağ ormağ – oynamağ. “Ot biçmek sallanmak, orak biçmek oynamak.” (KTA: 83). *Çalma çalmağ cum’a gün artıq sünnet.* “Cuma günü sarık sarmak değerli sünnettir.” (GB: 20).

► **KT çapğın** baskın, akın; saldırı, taarruz (KTS: 97) – **TT çapkın** 1. Geçici aşklar ve ilişkiler peşinde koşan (kimse), hovarda: *Sen onun karşısına çapkın bir adam gibi çıktın.* -P. Safa (TS: 495).

Çapğın çapsa elge – namusu batır erge. “Saldırı olursa halka, namusu bahadır ere.” (KTA: 96). *Yezidni azbarına çapğın⁶ etip çapğanlar / Şo Yezidni ahlüsün qoylar yimik soyğanlar* Yezit’in bahçesine baskın yapıp doğramışlar / O Yezit’in ailesini koyunlar gibi kesmişler (KRB: 69b).

► **KT çarpıl-** 1. saçını kestirmek 2. kesilip atılmak (KTS: 99) – **TT çarpıl-** 1. Çarpma işine konu olmak: *Edepsiz herif en şiddetli ceza hangisi ise ona çarpılacaktır.* -E. İ. Benice (TS: 499).

► **KT çaqma** 1. horoz (*silahta*); **çaqmanı basmaq** tetiği çekmek; 2. çakmak; **çaqma taş** çakmak taşı (KTS: 98) – **TT çakma** 1. Çakmak işi. 2. Vurulup çakılarak yapılmış kuyumcu işi. 3. Bu işte kullanılan kuyumcu kalıbı. 4. *argo* Taklit olan, sahte (TS: 483).

► **KT çarx** 1. hayvan gövdesi 2. gövde; **terekni çarxı** ağacın gövdesi (KTS: 99). – **TT çark** *Far. çarx* 1. Bir eksenin döndürdüğü tekerlek biçimindeki makine parçası: *Çarklar dönüyor, küçük çark büyüğünü döndürüyor.* -S. F. Abasıyanık. 2. *ask*. Herhangi bir askerî birliğin, biçimini ve düzenini bozmadan kanatlarından biri çevresinde dönerek yön değiştirmesi (TS: 497).

Çarxni güzelliği yazbaşğı çeçekdir. “Güzel **endam** ilkbahar çiçeğidir.” (KTA: 97).

Song malakulmavt cānın çarxından ayırır. “Sonra Azrail, canını **bedeninden** ayırır.” (GB: 60). *Barı da çarxına aklat avruv yayılğan / Barmaq basmağa qadar yarasız yer qamağan* “Bütün **bedenine** deri hastalığı yayılmış / Parmak basacak kadar yarasız yer kalmamış.” (KRB: 38a).

► **KT çırağ** *Far.* mum; 2. petrol (*veya gaz*) lambası. (KTS: 104). – **TT çırak** *Far. çerāğ* 1. Zanaat öğrenmek için bir ustanın yanında çalışan kimse. 2. Dükkânda ayak işlerine bakan kimse: *Ekseriya bahçivan, uşak, bakkal çırağı ile karşılaşırdım.* -R. H. Karay (TS: 537-538).

Gün görmegen gün görse, gündüz çırağ yandırır. “Gün görmeyen gün görse, gündüz **lamba** yakar.” (KTA: 126).

► **KT çıt** basma (*kumaş*) (KTS: 105). – **TT çıt** Hafif ve anlık ses: *Aşağı katta ayak sesleri. Teyzenin odasında çıt yok.* -P. Safa (TS: 539).

Çilleni aldında çıt günahlı. “İpekli (*kumaşın*) önünde **basma** (*kumaşı*) suçlu.” (KTA: 98).

► **KT dağı** 1. tekrar, gene, yine (KTS: 109) – **TT dahi bağ.** 1. Da, de: *Ben dahi başka bir diyara gitmek için izin talep ederim.* -A. Kabaklı. 2. Bile: *Oysa bu arada o, sizi hiç tanımıyor dahi olabilir.* -E. Şafak (TS: 580).

Şo gişi dağı da şolay aytğan. “O şahis **tekrar** şöyle demiş.” (GB: 5). *Bir yanılışdın busa, dağı yanılışmasını hayın et.* “Bir kere yanıldıysan **tekrar** yanılmamanın çaresine bak.” (KTA: 88). *Song Huseyinni yanına aygır dağı da barıp / Ullu işler de etip çapğan Puratğa bağıp*

⁶ **çapğın** kelimesi KRB’de **çapğun** şeklinde geçmektedir.

“Sonra at, Hz. Hüseyin’in yanına **tekrar** gelmiş / Büyük işler yaparak Fırat’a doğru koşmuş.” (KRB: 30b).

► **KT dam** tat (KTS: 110, 325) – **TT dam** 1. Yapıları dış etkilere korumak amacıyla üzerlerine yapılan çoğu kiremit kaplı bölüm: *Pencerenin önüne geçmiş, dalgın ve hiddetli nazarlarıyla karşiki damları seyrediyordu.* -E. E. Talu (TS: 588).

Qaytarıp ayıtgan söznü damı yoq. “Tekrar tekrar söylenen sözün **tadı** yok.” (KTA: 175).

► **KT dilber** *Far.* hitabet yeteneğine sahip kimse, belagat sahibi (KTS: 113) – **TT dilber** *Far.* dilber Alımlı, güzel kadın.

Tilsizin yanında tilqav da dilber. “Dilsizin yanında kekeme de usta **hatip**.” (KTA: 210).

► **KT dolan-** 1. bir şeyle meşgul olmak, ilgilenmek; **yaş bulan dolanmaq** çocukla ilgilenmek 2. yapmak, uğraşmak (KTS: 114) – **TT dolan-** 1. Bir şeyin çevresine sarılmak: *Kocasının kolu beline bir kobra gibi dolanmış, ince kaburgalarını birbirine geçirecek gibi sıkıyordu.* -H. E. Adıvar. 2. Bir şeyin çevresinde dönmek, gezmek, dolaşmak: *Arkadan dolanıp uzaktan gözetleyecekti çeşmeyi.* -Ç. Altan (TS: 698).

Dolanma *duv baş bulan – bolsañ qutul aş bulan.* “**Uğraşma** deli baş ile, yapabilirsen kurtul aş ile.” (KTA: 100).

► **KT elle-** öteye beriye koşmak, dolaşıp durmak (*bir şeyi ararken*); **ellep aylanmaq:** aramak; **üynü ellep çıqmaq:** bütün evi aramak, evi baştan sona aramak (KTS: 120) – **TT elle-** Elle dokunmak: *Görüyorsunuz, ben hiçbirini ellemiyor, hiçbirini açmıyorum.* -Y. Z. Ortaç (TS: 789).

► **KT ellik** geçim, anlaşma, mutabakat, dirlik, huzur; barış; **ellikde yaşamaq:** pek iyi geçinmek, gül gibi geçinmek, dirlik düzenlik içinde olmak (KTS: 120) – **TT ellik** eldiven (TS: 790).

► **KT emmek II** 1. tasa, kaygı, külfet, telâş; 2. acı, keder, elem, yürek acısı, ıstırap (KTS: 120) – **TT emek** 1. Bir işin yapılması için harcanan beden ve kafa gücü: *Ücret emeğin karşılığıdır.* –Anayasa (TS: 793).

Elde giççi kim busa, emmek onu başında. “Halkta küçük kim ise **zahmet** onun başında.” (KTA: 108). *Tili zek, qolu bek, Allah salğan ulla emmek.* “Dili keskin, eli sıkı, Allah’ın verdiği büyük **acı**.” (KTA: 210).

► **KT eriş-** 1. dil kavgası yapmak, atışmak, çekişmek, tartışmak; **gerti yuwuqlar bir de erişmeyler** gerçek dostlar asla kavga etmezler; 2. bahse girişmek, bahse tutuşmak; **arağa zat salıp erişeyik** bir şeye (*veya* bir şeyine) bahse tutuşalım (KTS: 122) – **TT eriş-** 1. Varılması zamana, emeğe bağlı olan veya uzakta bulunan bir amaca varmak, ulaşmak (TS: 809).

Sabanında söyleşgen, innırında erişmes. “Çift sürerken sözleşme yapan harmanda **kavga etmez.** (KTA: 189). *Yaş zamanda yarlılıq, erişe busañ gel beri, qart zamanda yarlılıq, hey görmeyim men seni.* “Gençlikte fakirlik, **kapışacaksan** gel beri; yaşlılıkta fakirlik, hey görmeyeyim seni.” (KTA: 240).

► **KT eş-** 1. örmek, *bir şeyin üzerine* dolayıp sarmak; bükmek, burmak; **eşip qoşmaq** öreerek içine geçirmek; **çaç eşmek** saç örmek; 2. (*rüzgâr hak.*) esmek; 3. yükseltmek, dikmek, örmek, kurmak, yapmak, inşa etmek; **çır eşmek** duvar örmek; 4. kürek çekmek (KTS: 125) – **TT eş-** 1. Toprağı veya toprak gibi yumuşak bir şeyi biraz kazmak. (TS: 826).

Yel sol yaqdan eşe. “Rüzgâr sol taraftan **esiyor.**” (KTS: 125).

► **KT eşik** 1. kapı. 2 avlu – **TT eşik** 1. Kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak (TS: 824).

Soñ qolundağı yavluqnu qatun görmesin dey eşik alğa salıp üyge girgen. “Sonra elindeki şalı kadın görmesin diye **kapının** önüne koyup eve girmiş.” (GB: 119). *Eşik artıda yer tapsañ, törge ozma.* “**Kapı** arkasında yer bulursan başköşeye geçme.” (KTA: 117). *Yılay turup Sakinat eşikge çığıp getgen / Bir qızıl topuraqını alıp gelip görsetgen* “Sakine ağlayarak kapıya çıkıp gitmiş / Kızıl bir toprağı getirip göstermiş.” (KRB: 7b).

► **KT geliş-** 1. *bir şey üzerinde* sözleşmek, anlaşmak, anlaşmaya varmak, mutabakata varmak, uyuşmak; **olar tez gelişdiler** onlar çabuk anlaştilar; 2. uygun olmak, uygun gelmek,

uyum sağlamak, uymak, birbirini tutmak; 3. *bir kimse ile uyum sağlamak*, ahenk içinde yaşamak; **olar bek gelişip yaşaylar** onlar uyum içinde yaşıyorlar; 4. münasip olmak, uygun düşmek, uygun olmak; **sağa gelişegen iş tügül** sana uyan iş değil. (KTS: 133) – TT **geliş-** 1. Büyüyüp boy atmak, yetişmek, neşvünema bulmak. 2. İlerlemek, olgunlaşmak, genişlemek, inkişaf etmek (TS: 923).

► KT **göter-** kaldırmak, iyileştirmek (KTA: 294) – TT **götür-** 1. Taşımak, ulaştırmak veya koymak: *Yemeği götürmek için o an en uygun kişiydim.* -A. Kutlu. 2. Bir kimseyi bir yere kadar yanında yürütmek. 3. Yerinden ayırıp uzağa atmak veya yok etmek: *Bir mermi bacağına götürdü. Duvarı su götürdü* (TS: 975).

Song İbnu Mas'üd Abūcahalnı başın gesgen, götermege bolmağan. “Sonra İbni Mesud, Ebu Cehil’in başını kesmiş, ama **kaldıramamış.**” (GB: 57). *Süngüsüne de çançıp bayraq etip götergen / Eltip Husınnı başın İbnu Ziyādğa bergen* “Süngüsüne de saplamış, bayrak yapıp **kaldırmış** / Götürüp Hz. Hüseyin’in başını İbni Ziyad’a vermiş.” (KRB: 27a-27b). *Qol götermek de, urmaq da bir yimikdir.* “El **kaldırmak** da vurmak da bir gibidir.” (KTA: 181).

► KT **göteril-** 1. çıkmak, kalkmak, havalanmak; havalanmak, uçmak 2. ilerlemek, öne geçmek; sivrilme, temayüz etmek, yükselmek (işte) (KTS: 142) – TT **götürül-** Götürme işi yapılmak veya götürme işine konu olmak (TS: 975).

Payxammar aytğan 'ālim gişi yada muta'allim gişi bir yurtnu içinde yürüp ötüp getse şo yurtnu qabūr ahlülerinden kırq gün 'azāb göterilir dep. “Hz Peygamber, ‘Bir âlim ya da ilim tahsili yapan kişi, bir köyün içinden yürüyerek geçerse, o köydeki kabir ehlinde kırk gün azap **kaldırılır.**’ demiş. (GB: 53). *Qarağan ne tavuş dep köklege göterilip / Görünge ashābalar rasūl bulan cıylıp* “Göklere **yükselen** bu ses ne diye bakmış / Sahabeler, Hz. Peygamberle beraber görünmüş.” *Balta göterilginçe tönjek yal alsın (ala).* “Balta **kalkıncaya** kadar kütük dınlensin (veya dinlenir). (KTA: 75).

► KT **güçen-** kuvvetini germek, gücünü zorlamak (KTS: 145) – TT **gücen-** Birinin beklenilmeyen bir davranışı veya sözü karşısında kırgınlık duymak, kırılmak: *Kendisine uygulanan bu tavırdan ne darılmıştı ne gücenmişti.* -N. Araz (TS: 994).

Güçengen bulan güç gelmes. “**Gücünü zorlamakla** güç gelmez.” (KTA: 124).

Ol güçenip qapnu gösterdi. “O bütün **gücünü kullanarak** çuvalı kaldırdı.” (KTS: 145).

► KT **gündeş** rakibe, kuma (KTS: 146)– TT **gündeş** 1. Aynı günde olan. 2. Çağcıl: *Avusturya edebiyatının en güçlü gündeş yazarlarından biri olan I. Bachmann...* -S. İleri. 3. Güncel: *Oğuz Atay'ın her cümlesi özel, dahası gündeş anlamlar taşıyan hikâyesine sığınmışım.* -S. İleri (TS: 1005).

Gündeş – gülnü çeçegi, apsun – arpa qılçığı. “**Kuma** gül çiçeği, elti arpa kılçığı.” (KTA: 125).

► KT **haman** *Far.* daima, her zaman, hep (KTS: 151) – TT **hemen** *Far.* *hemān* 1. Çabucak: *Bugün yarın Kayseri'den haber gelir zaten. Hemen gideriz.* -N. Hikmet (TS: 1082).

Haman etsem mağa güç, men etmesem bola puç. “**Her zaman** yapsam bana güç, ben yapmazsam olur hiç.” (KTA: 127).

► KT **haykel** *Ar.* muska, nazarlık, tılsım (KTS: 155) – TT **heykel** *Ar.* *heykel* Taş, tunç, bakır, kil, alçı vb. maddelerden yontularak, kalıba dökülerek veya yoğrulup pişirilerek biçimlendirilen eser, yontu, statü: *Harabenin ortasında bir Afrodite heykeli bulunduğunu hayal meyal hatırlıyor.* -R. H. Karay. (TS: 1091).

Eşekden haykel taqğan bulan adam bolmas. “Eşeğe **nazarlık** takmakla eşekten adam olmaz.” (KTA: 116).

► KT **ikram** *Ar.* selam; ikram etmek a) selamlamak; b) el sallamak (KTS: 162) – TT **ikram** *Ar.* *ikrām* 1. Konuğu ağırlama. 2. Bir şeyi armağan olarak verme, sunma: *Üstat, bunların ikram olduğunun farkında değildi.* -Ç. Altan. 3. Alışverişte satıcının alıcıya yaptığı indirim. 4. Sunulan şey: *Konuklarına ikramları çoktu* (TS: 1168).

Gelegen mel'ünlege barağan münāpiqler / Yoluğup birbirine hurmat ikrām etgenler

“Gelen melunlara giden münafıklar / Görüşüp birbirlerine **selam** hürmet etmişler.” (KRB: 42b).

► **KT işle-** 1. çalışmak; **zavodda işlemek** fabrikada çalışmak; 2. hareket etmek, faaliyette olmak, faaliyette bulunmak, işlemek; **tirmen işley** değirmen faaliyette (KTS: 168) – **TT işle-** 1. Bir şeye emek vererek onu daha elverişli bir duruma getirmek. 2. İnce ve süslü şeyler yapmak, nakışlamak: *Para için işlemediğini iddia eden bu fakir ihtiyar, şüphesiz, sanatının âştığıydı.* -M. Ş. Esendal. (TS: 1226).

Bugün men Allāhğa işleyim dep bir mescidge girip akşam bolğunça namazlar kılp üyüne boş gelgen. “Bugün ben Allah’a **çalışayım** diyerek mescide girip akşama kadar namazlar kılp evine boş gelmiş.” (GB: 117). *İş tüşgen yerde işle, aş tüşgen yerde aşı.* “İş düşen yerde **çalış**, yemek düşen yerde ye.” (KTA: 138). *Üy işlegen balta eşik artıda qalar.* “Evi **yapan** balta kapı arkasında kalır.” (KTA: 222).

► **KT işlik I** astar (*palto, kostümde*); **işlik II** fiil (KTS: 168) – **TT içlik** İçe giyilen çamaşır, iç gömleği: *Mintanları, içlikler, fanilalar terden yapış yapıştı.* -T. Buğra (TS: 1148).

► **KT izle-** aramak (KTS: 170) – **TT izle-** 1. Birinin veya bir şeyin arkasından gitmek, takip etmek: *Babam kaşları çatılmış, başını sallayarak izliyor bizi.* -A. Ümit. (TS: 1240).

Şayix gelip eteginden tutup sen ne izleysen alğasap nege qaytasan dep. “Şeyh gelip eteğinden tutmuş ve sen ne **arıyorsun**, telaşlanıp niçin geri dönüyorsun, demiş.” (GB: 70). *Ayypsız dos izlegen dossuz qalır.* “Hatasız dost **arayan** dostsuz kalır.” (KTA: 70).

► **KT kar** *Far.* tesir, etki (KTS: 174) – **TT kâr** *Far.* *kâr* 1. Alışveriş işlerinin sağladığı para kazancı. 2. İş. 3. *mec.* Yarar, fayda: *Bundan benim hiçbir kârım yok* (TS: 1312).

Tatırsuz aşğa – tuz, haqılsız başğa söz kar etmes. “Tatsız aşta tuz, akılsız başa söz **tesir** etmez.” (KTA: 204). *Darman oğar kar etmedi.* “İlaç ona **tesir** etmedi.” (KTS: 174).

► **KT kasbu** *Ar.* meslek; ihtisas; zanaat; meşgale; **kasbuğuz nedir?** mesleğiniz nedir? (KTS: 175) – **TT kesp** *Ar.* *kesb* kazanma (TS: 1400).

Allāhuta ‘ālā seni etegen kasbudan bereketni taydırsın. “Allahuteala senin yapacağın **meslekten** bereketi kaldırsın.” (GB: 18).

► **KT kav** su birikintisi (KTS: 175) – **TT kav I** 1. Ağaçların gövdesinde veya dallarında yetişen bir tür mantardan elde edilen ve çabuk tutuşan, süngerimsi madde (TS: 1355).

Balıq – kawda, qoyan – tavda. “Balık **suda**, tavşan dağda.” (KTA: 75).

► **KT kerxana** fabrika (KTA: 301) – **TT kerhane** *Far.* *kâr + xâne* Genelev: “*Hani ev bark, hani çoluk çocuk / Ne geçti elime bu hayatın / Meyhanesinde, kerhanesinde?*” –C. S. Tarancı. (TS: 1393).

Kasbusuz kasıp bolur, kerxanaları busa da. “Mesleksiz sefil olur, **fabrikaları** olsa da.” (KTA: 141).

► **KT kökle-** kaba dikişle dikmek, dikiş atmak, teyellemek; **yeğni köklemek** kolu teyellemek (KTS: 183) – **TT kökle-** 1. Ağaç veya bitkiyi kökü ile birlikte topraktan çıkarmak, kökertmek (TS: 1496).

► **KT kökleme** çıban (KTS: 183) - **TT kökleme** 1. Köklemek işi. 2. Tarla yapmak için ormanda açılan yer (TS: 1496).

► **KT körpe** kürk (KTS: 183) – **TT körpe** 1. Dalından yeni koparılmış, tazeliği üstünde, daha büyümemiş (bitki), **kart** karşıtı: *Körpe fidan.* 2. Çok genç (kimse): *Köşedeki masada körpe, ötekinde olgun birer hoş kadın...* -R. H. Karay (TS 1503).

► **KT küt-** yerine getirmek, gerçekleştirmek; yapmak, icra etmek (KTS: 186) – **TT güt-** 1. Hayvan veya hayvan sürüsünü önüne katıp otlatarak sürmek (TS: 1011-1012).

El namusun birinçi küt. “Halkın işini önde **tut.**” (KTA: 109).

► **KT mahabat** *Ar.* büyüklük, azamet, ciddilik, ağırbaşlılık (KTS: 191) – **TT muhabbet** *Ar.* *mahabbet* 1. Sevgi. 2. Dostça konuşma, yârenlik (TS: 1702).

► KT **nalça** 1. büyük olmayan ince minder, şilte; 2. küçük halı, paspas; nalça yaymak halı (veya paspas) sermek (KTS: 205) – TT **nalça** Ayakkabıların altına çakılan demir. 2. Nal (TS: 1748).

► KT **nas** Ar. 1. pis, kirli; 2. *meç.* alçak, rezil (KTS: 206) – TT **nas** Ar. *nass* 1. Açıklık, açık ve kesin yargı. 2. *fel.* Dogma (TS: 1752).

Suv bulan qurdaş bolsa / Taza bola nas yaşlar. “Suyla arkadaş olsa / Temizlenir kirli çocuklar.” (KTS: 206).

► KT **obur** kurnaz, sinsî, dolandırıcı; becerikli, düzenbaz (KTS: 211) – TT **obur** Gereğinden çok yemek yiyen, doymak bilmeyen (kimse): *Kendi derecesinde olmamakla beraber o da hatırı sayılan oburlardan.* -R. N. Güntekin (TS: 1876).

Obur yılap, *uştuquq külep qutulur.* “Kurnaz ağlayarak, dolandırıcı gülererek kurtulur.” (KTA: 154).

► KT **oburluq** kurnazlık, şeytanlık, hilekârlık, dolandırıcılık (KTS: 211) – TT **oburluk** Obur olma durumu (TS: 1786).

► KT **omuz** kenar, şerit, zıh; **omuzu bulanğı qumaç** kenarlı kumaş (KTS: 213) – TT **omuz** Boynun iki yanında, kolların gövdeye bağlandığı bölüm (TS: 1802).

► KT **omuzla-** zıhlamak, zıh çekmek, kenar yapmak (KTS: 213) – TT **omuzla-** 1. Omzuna almak. 2. Omzuyla dayayıp itmek: *Odasına gelirken paravanaya çarpmış, panoyu omuzlamıştı.* -T. Buğra (TS: 1802).

► KT **omuzlan-** zıhlanmak, zıh çekilmek, kenar yapılmak (KTS: 213) – TT **omuzlan-** Omuzlama işine konu olmak (TS: 1802-1803).

► KT **oñar-** 1. yoluna koymak, düzeltmek, düzenlemek, düzene koymak; 2. hazırlamak; yapmak; pişirmek; toparlamak; hazırlık yapmak; tedarik etmek; 3. yöneltmek, doğrultmak, göndermek, yollamak, sevk etmek (KTS: 214) – TT **onar-** 1. Bozulmuş, eskimiş olan bir şeyi düzelterip işler veya kullanılır duruma sokmak, işe yarar duruma getirmek, tamir etmek: *Bozuk bir saati onardı.* (TS: 1803-1804).

Song ulan buyurğan qullarına qulluqçularına tariqlı bolağan zatlanı onğarığız dep. “Sonra delikanlı, gerekli olan şeyleri **hazırlayın** diye hizmetkârlarına emir vermiş.” (GB: 104). *Song Ziyād Huseyinni yolun kesmeğe bargan / Münâpiqlerden cıyıp ullan ‘asger onğarğan* “Sonra Ziyad Hz. Hüseyin’in yolunu kesmeye gitmiş / Münafıklardan toplayıp büyük ordu **hazırlamış.**” (KRB: 11a).

► KT **oñarıl-** 1. yoluna girmek, düzelmek 2. hazırlanmak, yapılmak; pişirilmek; 3. bir tarafa yönelmek (KTS: 213) – TT **onarıl-** Onarma işine konu olmak, onarma işi yapılmak: *Bir duvar onarılır öteki çöker, ardından dam akardı.* -L. Tekin (TS: 1803).

Şat bolğanın bildirgen atılıp ereturğan / Özü de ‘asger bulan barmağa onğarılğan “Sevindiğini bildirmiş, sıçrayıp ayağa kalkmış / Kendisi de askerle gitmeye **hazırlanmış.**” (KRB: 75b).

► KT **oy** 1. düşünce, fikir; 2. öğüt, nasihat, tavsiye, akıl; 3. mütalaa, görüş (KTS: 219) – TT **oy** 1. Bir toplantıya katılanların, bir sorunla ilgili birkaç seçenektan birini tercih etmesi, rey. 2. Bu tercihi belirten işaret, söz veya yazı. 3. Seçimlerde kişinin herhangi bir aday veya partiye ait yaptığı tercih (TS: 1826).

Haqlı bar busa da, terenden oyu yoq. “Akli var ise de derin **düşüncesi** yok.” (KTA: 127). *Toyu barnı oyu bar.* “Düğünü olanın **düşüncesi** var.” (KTA: 213).

► KT **oymaq** yüzük (KTS: 219) – TT **oymak I** 1. Aşiret: *Dayısı, amcası dâhil, obadan, oymaktan kimse dünür gitmeye gönüllü değıldir.* -T. Buğra. 2. İzcilikte küçük birlik: *Oymak beyi* (TS: 1828).

Oymaq ölçep suv tökgen, çomuçun çomup alar. “**Yüzükle** ölçüp su döken, kepçesini batırıp alır.” (KTA: 158).

► KT **oyla-** düşünmek; **men şulay oylayman:** ben böyle düşünüyorum; **oylap çığarmaq:** uydurmak, icat etmek; **oylamağan yerden:** hiç ummadık (veya beklemedik) yerden; hiç

beklenmediği (veya umulmadığı) hâlde. (KTS: 219) – TT **oyla-** Oya koymak veya oya sunmak. (TS: 1828).

Ġâpîl bolmay âxıratnı oylamağa tamanlıq etgen qadar da bu kitâbğa qarağız. “Gafil olmayıp ahireti **düşünmeye** yetecek kadar da bu kitaba bakınız.” (GB: 2). *Şo zamânda Huseyin allâhdan köp uyalğan / Atası Muhammadnı ummatın da oylağan* “O anda Hz. Hüseyin Allah’tan çok utanmış / Dedesi Hz. Muhammed’in inmetini de **düşünmüş**” (KRB: 6b).

► KT **öt-** 1) bir şey; bir şeyin üzerinden, içinden, arasından, bir ucundan öbür ucuna geçmek; (aşmak; geride bırakmak); **köpürden ötmek** köprüden geçmek. (KTS: 225) – TT **öt-** 1. Kuş veya böcekler, değişik tonda ses çıkarmak: *Gelmiş o yaylanın baharı / Öter bülbüller hoştur avazı.* -Âşık Veysel. (TS: 1863).

Sen turağan şaharğa ‘asgerlerim yeterler /Şamğa bağıp barmağa şaharınğan öterler “Senin bulunduğun şehre askerlerim gelecekler / Şam’a doğru gitmek için şehriden **geçecekler.**” (KRB: 75a – 75b). *Sırât köpürden ötmaqnı talab etdik sadağa bermaqnı içinde tapdıq.* “Sırat köprüsünden **geçmeyi** talep ettik, sadaka vermenin içinde bulduk.” (GB: 15).

► KT **öpke I** akciğer; **öpke II** sitem, serzeniş, serzeniş, gücenme; **öpke bulan söylemek** serzenişle konuşmak (KTS: 223) – TT **öfke** Engelleme, incinme veya gözdağı karşısında gösterilen saldırganlık tepkisi, kızgınlık, hışım, hiddet, gazap (TS: 1838).

Purâtnı yağasında münâpiqler öltürgen / Kerbelâ’da susapdan öpke bavuru güygen “Fırat’ın kıyısında münafıkları öldürmüş / Kerbelâ’da susuzluktan **ciğeri** yanmış.” (KRB: 60b).

► KT **örüm I** genç, delikanlı, yeni yetme; **örüm II** 1. çelenk; 2. (sarımsak, soğan vb. saplarından örülmüş) bağlam (KTS: 224) – TT **örüm** Sürünün gece veya sabaha karşı otlaması (TS: 1861).

Olanı oñ qulağın teşip, örüm yaş bolğança halqa tağıp da tura. “Onların sağ kulağını delip **delikanlı** olana kadar küpe de takar (KTS: 224).

► KT **örüş** mera, otlak (KTS: 224) – TT **örüm** örme işi (TS: 1861).

► KT **özen** nehir, ırmak; çay (KTS: 226) – TT **özen** Bir işin elden geldiğince iyi olmasına çabalama, özenme, itina, ihtimam: “Her konuya kibar bir ses ve bir iki sözcikle katılmak **özenindeydi.**” –Ç Altan (TS: 1867).

Özenden özen bolmas, içinde balığı bolmasa. “**Irmaktan ırmak** olmaz, içinde balığı olmazsa.” (KTA: 162). *Soñğ bir cuma gün kirinmege özenge barğan.* “Sonra bir cuma günü yıkanmak için **ırmağa** gitmiş.” (GB: 75). *Yetti miñ ‘asger bulan talaysız ‘Omar çıqğan / Husînge Purat değen özenni yolun qırqğan* “Yedi bin askerle bahtsız Ömer yola çıkmış / Hüseyin’e (karşı) Fırat **nehrinin** yolunu kesmiş.” (KRB: 11b).

► KT **pahmu** Ar. kabiliyet, yetenek (KTS: 227) – TT **fehîm** Ar. *fehîm* Anlama, kavrama (TS: 857).

Şo tanışlıq, geñ adabiyat sınav Y. Qazaqnı pahmusuna yangılay dahni bergen. “Bu tanışlık, geniş edebî tecrübe, Y. Kazak’ın **yeteneğini** yeniden beslemiştir.” (KTS: 227).

► KT **parça** simli kumaş, simli kumaştan (KTS: 229) – TT **parça** Far. *pârçe* 1. Bir bütünden ayrılan, ayrı sayılan veya artakalan şey: *Yolun bu parçası bozuk.* (TS: 1888).

Aqça bolsa, parça köp. “Para olsa **simli kumaş** çok.” (KTA: 53).

► KT **paşman** Far. kederli, mahzun, efkârlı, hüzünlü, üzgün... (KTS: 230)- TT **pişman** Far. *peşimân* Yaptığı bir işin veya davranışın olumsuz sonucunu göreyerek üzülen, nadim. (TS: 1929).

Men çi köp paşmân edim qaldım şehîd bolmay dep /Meni yimik soqurlar gazâvatğa barmay dep “Ben çok **kederli** idim, şehit olmadım diye /Benim gibi körler savaşa gitmez diye” (KRB: 37b). *Payxammar şoğar köp paşmân bolğan.* “Hz. Peygamber ona çok **üzülmüş.**” (GB: 57).

► KT **paşmanlıq** keder, hüzn, sıkıntı; kederli (KTS: 230) – TT **pişmanlık** Pişman olma durumu, nedamet: *Sarı sakalları uzamış, bu yanık yüzde, en küçük bir pişmanlık eseri yoktu.* - H. Taner (TS: 1929).

► KT **payla-** bölmek, taksim etmek, paylaşmak (KTS: 231) – TT **payla-** Birine kusurundan ötürü sert sözler söylemek, azarlamak (TS: 1903).

Altunun gümüşlerin muridlege paylağan / Atların aygırların yılqı etip haydağan

“Altınını, gümüşlerini müritlere **paylaştırmış** / Atlarını, aygırlarını yılqı yapıp sürmüş (KRB: 81a).

► KT **paylan-** bölünmek, taksim edilmek (KTS: 231) – TT **paylan-** Paylama işi yapılmak (TS: 1903).

► KT **paylat-** paylaşmak, böldürtmek, taksim ettirmek (KTS: 231) – TT **paylat-** Birinin, başkasını paylamasına sebep olmak (TS: 1903).

► KT **peşkeş** Far. hediye, armağan; **peşkeş etip bermek** hediye etmek, bağışlamak, hediye olarak vermek (KTS: 232) – TT **peşkeş** Far. Yaranmak amacıyla uygunsuz olarak verilen şey (TS: 1917).

► KT **pisle-** takbih etmek, kınamak, ayıplamak, kötölemek, sövmek, paylamak (KTS: 233) – TT **pisle-** 1. Büyük veya küçük abdestini etmek, kirletmek: *Kedi halıya pislemiş*. 2. Pisletmek (TS: 1927).

► KT **pislen-** kınanmak, ayıplanmak (KTS: 233) – TT **pislen-** Pis olmak, pisliğe bulaşmak (TS: 1928).

► KT **pul** para, akçe; madenî para (KTS: 238) – TT **pul** 1. Posta parası karşılığı mektuplara, damga resmine karşılık kâğıtlara yapıştırılan, basılı küçük kâğıt parçası (TS: 1951).

► KT **purman** müsaade, izin (KTS: 238) – TT **ferman** Far. *fermân* buyruk, emir. (TS: 862).

Yâ rûhallâh şo avçudan tile mağa purmân bersin balalarımaya içirip geleyim. “Ey Ruhullah⁷, o avcıya rica et, bana **izin** versin, yavrularıma (süt) içirip geleyim.” (GB: 18).

► KT **qaldır-** 1. bırakmak. 2. ölümden kurtarmak (KTS: 242) – TT **kaldır-** 1. Bulunduğu yerden almak: *Örtüyü masanın üzerinden kaldır* (TS: 1275).

Birewnü de yurtda qaldırmağız. “Hiçbirini köyde **birakmayın**.” (KTS: 242). *Bir qattı yel çığıp seni uçurup denizge salsa seni kim qaldırır?* “Şiddetli bir rüzgâr seni uçurup denize atsa seni kim **kurtarır**?” (GB: 107).

► KT **qalıq** tutkal, zambak; qalıq zavod zambak fabrikası (KTS: 243) - TT **kalık** 1. Kalmış, artmış. 2. Eskimiş. 3. Evlenme çağı geçmiş, evde kalmış (kız). 4. Eksik, noksan (TS: 1278).

► KT **qandır-** memnun etmek, tatmin etmek, doyurmak (KTS: 245) – TT **kandır-** 1. Kanmasını sağlamak, inandırmak, ikna etmek. 2. Aldatmak (TS: 1296).

► KT **qandırıl-** memnun olmak, hoşnut olmak, tatmin olmak (KTS: 245) – TT **kandırıl-** Kandırma işi yapılmak (TS: 1296).

► KT **qaqa** boğaz, dağ boğazı (KTS: 247) – TT **kaka** 1. Çocuk dilinde dışkı (KTS: 1270).

Qaqadan suw ağa. “**Boğazdan** su akıyor.” (KTS: 247).

► KT **qart** ihtiyar, koca, yaşlı, kart; ihtiyarlara has; qart adam ihtiyar adam (KTS: 252) – TT **kart I** Gençliği ve körpeliği kalmamış, **körpe** karşıtı: *Bu kart hatunun, bu içi dışı pörsük kadının hâlâ piyasa yeri araması beni çıldırtıyor.* -H. E. Adivar (TS: 1339).

Bir qart qatun aldızığa çığıp aytdı, sizin içigizde palan gişi barmu dep. “**Yaşlı** bir kadın önümüze çıkıp ‘Sizin içinizde filan kişi var mı?’ diye sordu. (GB: 45). *Atağ – anağ qart busa da satıp qaravaş alma.* “Annen baban **yaşlansa** da satıp köle alma.” (KTA: 61). *Qart it nehaq haplamas.* “**Yaşlı** köpek boşuna havlama.” (KTA: 171).

⁷ **Ruhullah:** Hz. İsa (Devellioğlu 2008: 897).

► **KT qat-** 1. katlaşmak, sertleşmek, katı hâle gelmek, sert hâle gelmek; 2. kurumak, suyunu kaybetmek; 3. donmak, donup katlaşmak... (KTS: 254) – **TT kat-** 1. Bir şeyin içine, üstüne veya yanına, niteliğini değiştirmek veya niceliğini artırmak için başka bir şey eklemek, karıştırmak: *Sirkeye su katmak* (TS: 1353).

Ülker batdı – yer qatdı. “Ülker yıldızı battı, yer **katılaştı**.” (KTA: 221).

► **KT qatıl-** *birine* takılmak, sataşmak, musallat olmak (KTS: 253), oyalanmak, takılmak (KTA: 315) – **TT katıl-** 1. Katma işi yapılmak: *Süte su katılmış*. 2. Bir topluluğa girmek, iştirak etmek: *Üç dört ev ötedeki boş arsada çocukların oyunlarına katıldım.* -N. Cumalı. (TS: 1350).

Qayratlı adam qatınına qatılmas. “Mert adam karısına **sataşmaz**.” (KTA: 175). *Qızın yaman busa, qırda qatılma.* “Kızım kötü ise, dışarıda **oyalanma**.” (KTA: 180).

► **KT qaynaş-** öfkelenmek, kızılmak, hiddetlenmek; heyecanlanmak (KTS: 257) – **TT kaynaş-** 1. Ayrılmayacak bir biçimde birleşmek: *Çakılla çimento kaynaşır*. 2. Çok kalabalık ve hareketli olmak, hareket etmek: *Kumun üstünde bir sürü kadın erkek, oğlan kız kaynaşıyor.* -F. R. Atay. 3. Birbirine iyice uymak: *Bu iki renk iyi kaynaşmış*. 4. Uyuşmak, yakın ilişki kurmak, derinleştirmek, iyi anlaşmak: *Ceylanlarla kaynaşan çocuk, onların seslerini tıpkı onlar gibi çıkarmayı öğrenmişti.* -H. E. Adıvar (TS: 1368).

Qaynaşgan qanın buzur, saburluk sanın buzur. “**Öfke** kanını bozar, sabır sağlığını bozar.” (KTA: 174).

► **KT qaynaştır-** öfkelenmek, kızdırmak; heyecanlandırmak (KTS: 256) – **TT kaynaştır-** Kaynaşmasını sağlamak: *Siyah ve beyazın tonlarını son derece hünerle kaynaştırır.* (TS: 1369).

► **KT qıbla** güney, cenup (*ana yön*) (KTS: 259) – **TT kıble** *Ar. qible* 1. Bazı ibadetler yerine getirilirken dönülen Kâbe'nin bulunduğu yön. 2. Bulunulan yerden Kâbe'nin bulunduğu yön (TS: 1405).

Salatavdan kök kökürese, tüzge qara, qıbladan kökürese, tavğa qara. “Salatav'dan gök gürlerse ovaya bak, **güneyden** (gök) gürlerse dağa bak.” (KTA: 190).

► **KT qılıq** 1. ahlâk; **qılıq öğretmek** ahlâk dersi vermek; 2. mizaç, huy, seciye, karakter; davranış (KTS: 260) – **TT kılık** 1. Bir kimsenin giyinişi, dış görünüşü, üst baş: *Delikanlı kopuklar, kılıklarından, giyinişlerinden belli oluyorlar.* -M. Ş. Esenal (TS: 1409).

Ariv azar, qılıq ozar. “Güzellik geçer, **ahlâk** kalır.” (KTA: 55). *Qılıqını güzelliği sönmeyen güldür.* “**Ahlâk** güzelliği solmayan güldür.” (KTA: 177).

► **KT qılıqsız** karactersiz, ahlâksız (KTS: 260) – **TT kılıksız** 1. Giyimi düzgün olmayan, sünepe, kıyafetsiz, süfli: *Çocuk, kılıksız ve bakımsız.* -N. F. Kısakürek (TS: 1409).

Qılıqsız adam qılsız qomuz yimik. “**Karactersiz** adam, telsiz kopuz gibidir.” (KTA: 177).

► **KT qına-** bilemek; **qılıçları qınamaq** kılıçları bilemek (KTS: 260) – **TT kına-** Yapılan bir işin kötü olduğunu belirtir bir biçimde söz söylemek, ayıplamak, takbih etmek (TS: 1411).

► **KT kıpti** *Ar. açgöz, tamahkâr, cimri* (KTS: 260) – **TT kıpti** *Ar.* 1. Mısır halkından olan kimse. 2. Çingene (TS: 1412).

► **KT qır-** 1 kazımak, hakketmek; 2 imha etmek, öldürmek; 3 tıraş etmek (KTS: 261) – **TT kır-** 1. Sert şeyleri vurarak veya ezerek parçalamak: *Taşları kırmak*. 2. İri parçalara ayırmak (TS: 1419).

Muhammad habibullâh sizin payxammarıgız / Dünyâdan getmaq bulan avledlerin qırdıgız

Muhammed habibullah sizin peygamberiniz / Dünyadan gitmesiyle çocuklarını öldürdünüz.” (KRB: 45b).

► **KT qırıl-** 1. kazanmak, hakkedilmek; 2. yok edilmek, imha edilmek; öldürülmek; 3. tıraş olmak, tıraş edilmek; 4. *mec.* küfretmek, sövmek; ağzını bozmak. (KTS: 261) – **TT kırıl-** 1. Kıрма işine konu olmak, bir veya birçok parçaya ayrılmak. (TS: 1415).

Şo qırılğan gavurlanı arasında canı çıqmağanı bar busa şonu öltür. “Şu **ölen** kâfirlerin arasında canı çıkmayan varsa onu öldür.” (GB: 57). *Bizin qoççaq ulanlar şo yerde qırılacaq /*

Qol ayağı qısgalar şonda yesir bolacaq “Bizim yiğit erkekler orada **ölecek** / Eli ayağı kısalar orada esir olacak.” (KRB: 12b).

► **KT qıt** 1 cimri, hasis; qıt adam cimri adam; 2 darlık, sıkıntı (KTS: 263) – **TT kıt** 1. İhtiyaca yetmeyecek kadar az, **bol** karşıtı. 2. Az, yetersiz (duygu, söz vb.) (TS: 1427).

► **KT qıyma** parça, dilim; **qıyma qıyma etip** parça parça edip (KTS: 264) – **TT kıyma** 1. Kıymak işi. 2. Çekilmiş et (TS: 1433).

► **KT qızğan-** 1. Acımak; **bermege qızğanmaq** bir şeyi vermeye acımak; 2. hâline acımak, merhamete gelmek; **yaşnı qızğanmaq** çocuğa acımak; 3. açgözlük etmek, tamahkârlık etmek, cimrilik etmek (KTS: 265) – **TT kıskan-** 1. Sevgide veya kendisiyle ilişkili şeylerde bir başkasının ortaklığına, üstün durumda görünmesine dayanamamak. 2. Herhangi bir bakımdan kendinden üstün gördüğü birinin bu üstünlüğünden acı duymak, güntülemek, hasetlenmek, haset etmek (TS: 1424-1425).

► **KT qızğanç** açgöz, tamahkâr, gözü doymaz; cimri, hasis (KTS: 265) – **TT kıskanç** Kıskanma huyunda olan (kimse), güncü, haset, hasetçi, hasetli, hasut: *İlk tanıştığımız günlerde ben kıskanç ve fenaydım.* -P. Safa (TS: 1424).

Şo gişi qızğanç⁸ dep yangız özbaşına du'ā ete. “O şahıs **cimri** biri, sadece kendisi için dua ediyor.” (GB: 9).

► **KT qolay** daha iyi (*zarf ve kuvvetlendirme ed.*) – **TT kolay** Sıkıntı çekmeden, yorulmadan yapılabilen, emeksiz, zahmetsiz, güç ve zor karşıtı” *Cebimde mevcut paradan bu kadar bir şey buna tahsis etmek pek kolaydı.* -H. Z. Uşaklıgil (TS: 1461).

Arıq bolup bir tügü tüşgünçe, semiz bolup barı da tügü tüşgen qolay. “Zayıf olup bir tüyü düşeceğine, semiz olup bütün tüyü düşmesi **daha iyi.**” (KTA: 55). *Aşağandan umutlu qolay.* “Yiyenden umutlu **yeğ.**” (KTA: 58). *Alini ulanisan yaşınmağa yaray mu /Üy ahlüden yaşlardan su içgeniñ qolaymu?* “Hz. Ali'nin oğlusun, saklanmak sana yakışıyor mu / Aile efradından, çocuklardan (önce) su içmen **daha mı iyi?**” (KRB: 23a).

► **KT qonaq** konuk, misafir (KTS: 267) – **TT konak I** 1. Büyük ve gösterişli ev (TS: 1470).

Abzarğa barıp qonaq gişilege xoş geldigiz dep soraşabolğan. “Avluya çıkıp **misafirlere** hoş geldiniz diyerek onlarla tokalaşmış.” (GB: 68). *Men seni qonaq etemen.* “Ben seni **misafir** edeceğim.” (GB: 68). *Avliya qonaq üy yesin sıylar.* “Ahmak **misafir** ev sahibini ağırılar.” (KTA: 66).

► **KT qonaqla-** konuk olmak, konuk olarak gitmek (KTA: 320) – **TT konakla-** Yolculuk sırasında bir yerde durup geçici bir süre kalmak “*Elimdeki karadut kütüğü nereye düşerse sen de orada konakla!*” -N. Araz (TS: 1470).

Qonaqlay barsañ, qonaq gelir. “**Konuk gidersen** konuk gelir.” (KTA: 182).

► **KT qonaqlıq** 1. ikram, ağırlama; 2. misafirlik, misafir olarak bulunma (KTS: 267) – **TT konaklık** Konak olmaya uygun yer (TS: 1470).

Qonaqlıq üç gündür. “**Misafirlik** üç gündür.” (KTA: 182). *Sonğ balıq aytğan qonaqlıqğa çağırğan gişi qonaqğa şolay cavāb beremu dep.* “Sonra balık, ‘**misafirliğe** davet eden kişi misafire böyle cevap verir mi?’ demiş.” (GB: 122).

► **KT qondur-** 1. (yere) indirmek, kondurmak (*msl. uçağı*); 2. yerleştirmek, yatırmak, geceletmek; konuk etmek (KTS: 267) – **TT kondur-** 1. Konma işini yaptırmak: *Koca dağın başına ne güzel bir yapı kondurmuşuz ama gel gör ki yolunu unutmuşuz.* -B. R. Eyuboğlu (TS: 1471).

Aç gelenni toydurğan, geç gelenni qondurğan. “Aç geleni doyurmuş, geç geleni **konuk etmiş.**” (KTA: 42).

► **KT qonus** kamp, konaklama yeri (KTS: 267); komşu (KTA: 320) - **TT konuş** 1. Konma işi. 2. Bütün imkânlar göz önünde tutularak kara, hava ve deniz birliklerinin yerleştirilmesi biçimi. 3. Konum (TS: 1477).

⁸ **Qızğanç** kelimesi GB’de **qızğançı** şeklinde geçmektedir.

Yaxşı tanış ulla qonuş. “İyi dost ulu **komşu**.” (KTA: 245).

► **KT qop-** olmak, başa gelmek; başına gelmek (KTS: 267) – **TT kop-** 1. Herhangi bir yerinden ikiye ayrılmak: *Tel koptu. İp koptu.* 2. Yerinden ayrılmak: *Cezvenin sapı kopmuş. Düşme koptu.* 3. Gövdeden ayrılmak: *Ağacın dalları fırtınada koptu. Savaşta bacağı kopmuş* (TS: 1480).

Accal qopsa, yoldan qaytma qoymaylı, / Accal çalğan yerde çögüp qalmaylı. “Ecel **baş gelse** yoldan dönmeye izin vermeden / Ecelin düşürdüğü yerde çöküp kalmadan (SG: 81).

► **KT qoş-** 1. eklemek, ilave etmek, katmak, toplamak. 2. karıştırmak, karmak (KTS: 268) – **TT koş-** 1. Adım atışlarını artırarak ileri doğru hızla gitmek: *Ben kaçıyorum, abim de arkamdan koşuyor.* -A. Ağaoğlu. (TS: 1487). *Ekige eki qoşsa dört bola.* “İkiye iki **eklenirse** dört olur.” (KTS: 268).

Maşalâ eki gişi qoyların qoşsa birisini qoyları köp bolup birisini qoyları az busa şolar ayrılağan zamanda az qoyları ayıra köp qoylar tüpde qala. “Mesela iki kişi koyunlarını **karıştır** ve birinin koyunları çok, diğnerinin koyunları az olsa onlar ayrılacağı zaman az olanlar seçilir, çok olanlar altta kalır.” (GB: 81).

► **KT qoşum** 1. ek, ilave 2. Katkı; **paraxathqm işine qoşum** barışa katkı (KTS: 268) – **TT koşum** 1. Araba hayvanının kayış takımı, koşum takımı. 2. Hayvanın arabaya koşulması (TS: 1488).

► **KT qural** alet, vasıta; **quruluş quralları** yapı aletleri (KTS: 271) – **TT kural** 1. Bir sanata, bir bilime, bir düşünce ve davranış sistemine temel olan, yön veren ilke, nizam: *Dil bilgisi kuralları.* 2. Davranışlarımıza yön veren, uyulması gereken ilke (TS: 1528).

► **KT quralsız** silahsız, mücehhez olmayan (KTS: 271) – **TT kuralsız** Kuralı olmayan, kurula uygun olmayan, kaidesiz (TS: 1528).

► **KT qursaq** karın (KTS: 272) – **TT kursak** Kuşların yemek borusu üzerinde bulunan, yiyeceklerin toplandığı torba biçiminde şişkin organ. (TS: 1532).

İblis şondan ötüp barağanda qursağına qolu bulan qağğan. “İblis oradan geçerken (onun) **karnına** eliyle dürtmüş.” (GB: 90). *Ne qursaq awruw bar bunda sağa?* “Bunun sana zararı nedir? (Harfiyen: Ne **karın** ağrısı var bunda sana?)” (KTS: 272). *Süyrep atından alıp yığıp kökge baqdırğan / Tubuqların da qırıp qursağında olturğan* “Çekip atından almış, sırt üstü yere yatmış / Dizlerini de kırıp **karnına** oturmuş.” (KRB: 79b).

► **KT qursaqsız** karınsız; **külep qursaqsız bolmaq** gülmekten yerlere yatmak (KTS: 272) – **TT kursaksız** 1. Kursağı olmayan. 2. *mec.* Abur cubur şeyleri yiyebilen (kimse). (TS: 1532).

► **KT sağın-** 1. özlemek, hasretini çekmek; 2. duymak, hissetmek, sezmek (KTS: 284) – **TT sakın-** 1. Herhangi bir korku veya düşünce ile bir şeyi yapmaktan uzak durmak, içtinap etmek: *Bıçak kemiğe dayandı mı başkaldırır, canını sakınmaz, hakkını ister.* -A. Ağaoğlu. 2. Olabileceği düşünülen kötülükler karşı önlemler almak. 3. Korumak, esirgemek, gözetmek: *Kendini tramvay ve otomobil tehlikelerinden sakınarak yürüdü.* -H. R. Gürpınar (TS: 2013).

Sarsağını kim de sağınmas. “Ahmağı kimse **özlemez**.” (KTA: 191). *Anam Pâtımat geldi seni sağınğanman dep / Cennetni qapuları sen için açılğan dep* “Annem Fatıma geldi, seni **özledim** diyerek / Cennetin kapıları senin için açıldı diyerek.” (KRB: 21a).

► **KT saldır-** *karısını* boşatmak, *karısını* boşamasına sebep olmak (GB: 134) – **TT saldır-** 1. Bir kimsenin işi, mesleği veya toplum içindeki durumu ile ilgili olarak kullanılan bulunduk, hücum etmek: *Bugün şu dakikada onlar hâlâ düşmana saldırıyorlardı.* -H. C. Yalçın. (TS: 2018).

Mu'âviya meni aldatıp qatunumnu saldırdı. “Muaviye beni aldatıp karımı **boşattı**.” (GB: 136).

► **KT san I** vücut, beden; organ, uzuv; **san II** nitelik, keyfiyet, vasıf, kalite (KTS: 286) – **TT san** 1. Bir kimsenin işi, mesleği veya toplum içindeki durumu ile ilgili olarak kullanılan ad, unvan, titr. 2. Ün (TS: 2024).

Paşmanlıq – can avruvu, qalğanı – san avruvu. “Keder can ağrısı, kalanı **vücut** ağrısı” (KTA: 165). *Vire sen til bulan yada yürek bulan yada özge sanlar bulan bir gunah etseñ şonu artı bulan bir yaxşılıq et.* “Sen dil ile kalp ile ya da başka **organlarla** günah işlersen onun ardından mutlaka bir iyilik yap.” (GB: 42).

► **KT sanlı** 1. iri yarı kimse 2. eşit güçte (KTS: 286) – **TT sanlı** Sanı olan, ünlü (TS: 2028).

Men hali de aytağanman sanlı söz / Yır yarışda savğat alıp ozağan “Ben şimdi de söylemedim **büyük** söz / Şarkı yarışında hediye alıp öne geçecek (SG: 6).

► **KT saqlı** 1. ihtiyatlı 2. uyanık, gözü açık (KTS: 288) – **TT saklı** 1. Saklanmış olan: *Saklı, gizli demektir; sır manasına da gelir.* -R. H. Karay. 2. Elde tutulan, mahfuz: *Her hakkı saklıdır.* 3. Gizli bir yere konarak kaybolması veya çalınması önlenen. 4. Başkalarından gizlenen, gizli tutulan, hafi: *Birbirlerinden saklı hiçbir işleri yoktur.* -B. Felek (TS: 2015).

► **KT sarq-** süzülme, uçmak; **hawada sarqmaq** havada süzülme; 2. İnce bir şekilde akmak (KTS: 288); 3. akmak, sızmak (KTA: 324) – **TT sark-** 1. Aşağıya doğru uzamak veya uzanmak: “*Oluklardan kol gibi buzlar sarkıyordu.*” –T. Buğra (TS: 2038-2039).

Sınğan savutdan suv sarqar. “Kırılan kaptan su **akar.**” (KTA: 193).

► **KT satranç** *Far.* kareli, damalı (KTS: 289) – **TT satranç** *Far.* İki kişi arasında altmış dört kareli bir tahta üzerinde değerleri ve adları değişik siyah ve beyaz on altışar taşla oynanan bir oyun (TS: 2042).

► **KT sıyr** inek (KTS: 295) – **TT sığır** 1. Geviş getirenlerden, boynuzlu büyükbaş evcil hayvanların genel adı (TS: 2090).

Sıyr savup bilmeyenge abzar qıvr. “**İnek** sağamayana avlu eğri görünüv.” (KTS: 295).

► **KT soñ** sonra, daha sonra (KTS: 299) – **TT son** 1. Şimdiki zamana en yakın zamandan beri olan veya bu zamanda yapılmış, olmuş olan, **ilk** karşıtı: *Gündüzün son ışıqlarıyla beraber sanki odadan eşya da çekiliyordu.* -P. Safa. 2. En arkada bulunan: *Son vagon.* 3. Artık ondan ötesi veya başkası olmayan: *Son atlıkarıncayı Kadırga meydanında birkaç yıl evvel görmüşüm.* -H. A. Yücel (TS: 2137).

Bay gişini şonda toqtatır, köp uzaq zamānda şonda qalıp sonğ cennetge giyirir. “Zengin kişiyi orada bekletir, çok uzun zaman orada kaldıktan **sonra** cennete girdirir.” (GB: 22). **Sonğ** *barı da başlanı birçe şonda gömgenler / Şondan yürüp barı da Madınağa gelgenler* “**Sonra** bütün başları birlikte orada gömmüşler / Oradan yürüyerek hepsi de Medine’ye gelmişler.” (KRB: 59a). *Anadan soñ qızardaş – aziz qardaş.* “Anneden **sonra** kız kardeş, aziz kardeş.” (KTA: 51).

► **KT soq- I** herhangi bir müzik aletini çalmak; **soq- II** dokumak; **xali soqmaq** halı döşemek (KTS: 299) – **TT sok-** 1. İçine veya arasına girmesini sağlamak. 2. Bir yere girmesini sağlamak, içeri almak: “*Bizi içeriye aldı ve küçük bir odaya soktu.*” –F. R. Atay. 3. Bıçak, çakı, iğne vb. batırmak, saplamak (TS: 2132).

Naqıra zurnay soq, eşimes. “Davul zurna **çal**, işitmez.” (KTA: 151). *Ölüge zurnay soqsay da payda yoq.* “Ölüye zurna **çalsan** da fayda yok.” (KTA: 160). **Soğa** *naqıra zurnay biyiy küley oynaylar / Muxtârını başın kesip alırbız dep yrlaylar* “Davul zurna **çalıyor**, dans ediyor, güllüp oynuyorlar / Muhtar’ın başını keseriz diye şarkı söylüyorlar.” (KRB: 79a).

► **KT soy-** kesmek, boğazlamak (KTS: 300) – **TT soy-** 1. Bir şeyin üzerinden kabuk, deri, zar vb.ni çıkarmak: *Takkesini geçirmiş, entarisini kuşanmış, elma soyuyordu.* -A. Gündüz. 2. Birinin giysilerini çıkarmak: *Yaralıyı soyuyor ve ilki tedaviye başlıyorum.* -R. N. Güntekin. 3. Birinin üstünde, yanında veya bir yerde bulunan şeyleri çalarak alıp götürmek: *Hariçten ortak hırsızlar bulup evimizi soymaya kalkar.* -Ö. Seyfettin (TS: 2147).

Bir yaxşı gişi balasın da qararup bir sıyr soyğan, Allähuta’älä şo gişini daracasın taydırğan. “İyi bir kimse, yavrusuna göstererek inek **kesmiş**, Allahuteala onun derecesini düşürmüş.” (GB: 51). *Payxammarnı qızını ulanın siz soyduğuz / Kerbelâ’ meydanında qarqarasın qoyduğuz* “Peygamberin kızının oğlunu siz **boğazladınız** / Kerbela meydanında cesedini bıraktınız.” (KRB: 33b). *Seni yimik ulanlar baylap soyar xorazni.* “Senin gibi oğlanlar bağlayarak **keser** horozu.” (KTA: 193).

► **KT sözsüz** 1. dilsiz; 2. kayıtsız şartsız (KTS: 301) – **TT sözsüz** 1. Konuşmadan yapılan (TS: 2157).

► **KT subay** 1. kazık; 2. ince; ucun; **subay tal** İtalyan kavağı (KTS: 302) – **TT subay** Silahlı kuvvetlerde asteğmenden orgeneral veya oramirale kadar rütbedeki asker (TS: 2165).

► **KT surat I Ar. din.** Sure (*Kur'an'ın bölümleri*); **surat II Ar.** 1. Resim, tablo, portre; **adamni surati** insan portresi; **surat etmek** resim yapmak 2. Fotoğraf (resmi) (KTS: 303), 3. Yüz, sima (GB: 46), . Görünüş, biçim; kılık (GB: 34) – **TT surat Ar. surat** 1. Yüz II: “Neredense suratına bir de sinek musallat olmuştu.” –A. İlhan (TS: 2173).

Tuwra Bişevge bağıp / “Çınq” dep suratın ala. “Doğru, Bişev’e dönüp / “Şak” diye **resmini** çeker.” (KTS: 303). *Sonğ cabrā’ıl malāyik bir ‘arabnı sūratına da girip bir tūye de bulan gelip aytğan.* “Sonra Cebrail adlı melek bir Arap’ın **suretine** girip deveyle gelip söylemiş.” (GB: 34). *Men ‘acayıp bolaman ne ariv sūratınğ bar ne za’ip haqlıng bar.* “Ben şaşırıyorum, ne güzel **yüzün** var, ne zayıf aklın var.” (GB: 46).

► **KT şahvat** sperma, meni (KTS: 307) – **TT şehvet Ar. şehvet** 1. Erkek ve dişinin birbirine karşı duydukları cinsel istek, kösnü. 2. mec. Aşırı istek: *Her sabah masamıza yeni bir şehvetle geçtik.* -H. Taner. (TS: 2212).

Şo terek bir er gişini şahvatından bolğan. “O ağaç bir erkeğin **sperminden** olmuş.” (GB: 83).

► **KT şişa Far.** cam, camlı – **TT şişe Far. şişe** 1. İçerisine sıvı konulan, cam veya plastikten yapılmış, dar ağızlı uzun kap: Geç saatlere kadar çöpten toplayacakları demirleri, şişeleri, naylonları nasıl satacaklarını konuştular. -L. Tekin (TS: 2237).

Oğar şişa gümezden yarıq gele. “Oraya **cam** kubbeden ışık geliyor.” (KTS: 311).

► **KT şorpacı** 1. obur, pisboğaz 2. asalak, sığıntı (KTS: 312) – **TT çorbacı** 1. Çorba pişirip satan kimse (TS: 562).

► **KT tam** duvar (KTS: 319) – **TT dam** 1. Yapıları dış etkilerden korumak amacıyla üzerlerine yapılan çoğu kiremit kaplı bölüm: *Pencerenin önüne geçmiş, dalgın ve hiddetli nazarlarıyla karşiki damları seyrediyordu.* -E. E. Talu (TS: 588). *Bir gün tamdan yürüp barağan bir miya bolğan.* “Bir gün **duvarda** yürüyen bir örümcek ortaya çıkmış.” (GB: 51).

Arqasın tamğa tayap ‘Abdullāh ere turğan / Qılıçın da suvurup gelgen gelgenni urğan

“Abdullah sırtını **duvara** dayayıp ayağa kalkmış / Kılıcını savurarak gelen geçene vurmuş.” (KRB: 36b).

► **KT tamaq** 1. boğaz, gırtlak (KTS: 320) – **TT damak** Ağız boşluğunun tavanı: *Şimdi yavaş yavaş kendimize geliyoruz ama bir damak kaldırma ameliyesine muhtacız hâlâ.* -N. F. Kısakürek (TS: 588).

Sonğ malāyikler şonu cānın tamağına getirir. “Sonra melekler onun canını **boğazına** getirir.” (GB: 60). *Eki üç kere tartğan gücün quvvatın salğan / Tamağından soymağa ne etse de bolmağan* “İki üç kez çekmiş, bütün gücünü göstermiş / **Boğazını** kesmek için ne yapsa da olmamış.” (KRB: 27a).

► **KT tamaşa Far.** 1. tuhaf, garip, acayıp; hayretamiz, hayret verici ... 2. hayret içinde olan, şaşkın (KTS: 320) – **TT temaşa Far. temāşā** 1. Hoşlanarak bakma, seyretme: *Benden evvel çoluk çocuk bütün ev halkı hayvanı temaşaya çıkmışlar.* -M. Ş. Esenal. 2. Oyun, temsil, piyes, tiyatro: *Bazı meddahlar da Karagöz oynatmış, şahbaz, hayalbaz veya hayalî isimleriyle yaşıdıktan sonra temaşa hayatımızdan el etek çekmişlerdir.* -S. Ayverdi. (TS: 2315).

Yā rabbi seni qullarınğnı işi köp tamaşa. “Ey Rabbim, senin kullarının işi çok **tuhaf**.” (GB: 40). *Köp ‘acāyib tamaşa tepside kesilgen baş / Şo tepside oturup neçik aşay kişi aş?* “Çok **şaşırtıcı** bir şey, tepside kesilmiş baş / O tepsiye oturup nasıl yer, insan aş?” (KRB: 46b).

► **KT tap-** 1. Bulmak, keşfetmek; (arayıp) bulmak 2. (çocuk) doğurmak: **yaş tapmaq** çocuk doğurmak (KTS: 321) – **TT tap-** 1. İlah olarak tanınan varlığa karşı inancını ve bağlılığını belirli kurallar çerçevesinde göstermek. 2. mec.Tutku ile sevmek, bağlanmak: “*Bütün Bucaklıların bana taptıklarını anlıyorsun.*” –Ö. Seyfettin (TS: 2266).

Şo keşiş köp yılağan gözlerinden yaş tögüp / İncilde görgenimni hali tapdım haq bolup “O rahip çok ağlamış, gözlerinden yaş döküp / İncil’de gördüğümün doğru olduğunu artık **buldum** (deyip).” (KRB: 40b). *Qabür nürlü bolmaqnı talab etdik geçe turup namaz qilmaqnı içinde tapdıq.* “Kabrın nurlu olmasını talep ettik, gece kalkıp namaz kılmanın içinde **bulduk**.” (GB: 15). *Bir qatun bolğan bir qazaq yaşı da bulan, şo qatun qız tapğan.* “Yiğit bir çocuğu olan bir kadın varmış, bu kadın kız çocuğu **doğurmuş**.” (GB: 50). *Er bala tap, erkelep yat.* “Erkek çocuk **doğur**, şımarıp yat.” (KTA: 110).

► **KT taşla-** atmak, fırlatmak, savurmak... 2. bırakmak, terk etmek... (KTS: 325) - **TT taşla-** 1. Taş atmak, taşa tutmak: *Hem bağıriyor hem atlıları taşlıyordu.* -Y. Kemal (TS: 2281).

Sonğ ‘omar aytğan şo kağızını yırtıp taşlağız. “Sonra Hz. Ömer, ‘O kâğıdı yırtıp **atınız!**’ demiş”. (GB: 52). *Arqañ avurtsa da ağaçnı taşlama, üyge elt.* “Sırtını acırsa da ağacı **atma**, eve götür.” (KTA: 56). *Börü qılın taşlasa da qılığın taşlamas.* “Kurt kılını **atsa** da huyunu atmaz.” (KTA: 91). *Kerbela’ meydânında taşlağan qarqarasın / Düşmanlar urup salğan sanavu yoq yarasın* “Kerbela meydanına **atmış** cesedini / Düşmanların yaptığı sayısız yarasını.” (KRB: 62a).

► **KT taza** *Far.* temiz, pak; temizce; **taza opuraq** temiz elbise, giysi... 2. saf, katkısız, katışık olmayan 3. temiz yürekli, samimi, candan, içtenlikle (KTS: 328) – **TT taze** *Far.* taze 1. Bozulmamış, bayatlamamış olan: *Beyaz peyniri, ekmeğın taze kabuğuna sarıp ağzıma sokuyorum.* -Y. Z. Ortaç (TS: 2291).

Kim taza suv bulan namaz cuvunmaqnı kâmil etse aldın etgen gunahlarından geçer. “Kim **temiz** su ile namaz abdestini eksiksiz olarak alırsa geçmiş günahları bağışlanır.” (GB: 13). *Qolunda raprap bulan altın gümüşden soğğan / Malâyik şo raprapnı bir taza yerge yapğan* “Elinde refref⁹ ile (gelmiş) altın ve gümüştən dokunmuş / Melek o refrefi **temiz** bir yere örtmüş.” (KRB: 60a). *Esgı busa da taza.* “Eski olsa da **temiz** (olmalı).” (KTA: 115). *Taza temirler arasında tot temir de yırtıllay.* “**Temiz** demirler arasında paslı demir de parlar.” (KTA: 207).

► **KT tazala-** temizlemek, fırçalamak; **etikleni tazalamaq** çizmeleri temizlemek (KTS: 328) – **TT tazele-** 1. Yenisiyle veya tazesıyla değiştirmek: “*Barmenle yardımcısu boşalan kadehleri tazeliyorlardı.*” –Ç. Altan. 2. Bazı yiyecekleri, bayatlamışken kaynatıp taze duruma getirmek (TS: 2292).

Keşiş şo başnı cuvğan köp ariv tazalağan / Ariv iyisler bulan gebınleçe çıрмаğan “Rahip o başı yıkamış, çok güzel **temizlemiş** / Güzel kokularla kefenlere sarmış.” (KRB: 41b). *Tazam ot da güydürmes, nasnı suv da tazalamas.* “Temizi ateş de yakmaz, pisi de su **temizlemez**.” (KTA: 207).

► **KT tazalan-** temizlenmek, fırçalanmak (KTS: 328) – **TT tazelen-** 1. Tazeleme işi yapılmak: “*Çaylar tazelendi, sigaralar yakıldı ve şaşırtıcı bir hızla gömülüverdi kuaför salonu her zamanki rahatına.*” –E. Şafak. 2. Taze duruma gelmek, tazelik kazanmak: “*O gün gelsin, neşemiz tazelensin de gör / Dünyayı sen hele bir barış olsun da gör.*” –M. C. Anday (TS: 2292).

Aq qollar gişini terine tazalanır. “Beyaz eller insanın teriyle **temizlenir**.” (KTA: 53).

► **KT tazalıq** temizlik, paklık (KTS: 328) – **TT tazelik** 1. Taze olma durumu, körpelik, taravet: “Güller tazelikleri, renkleri, biçimleriyle salonu canlandırmışlardı birden.” –C. Uçuk. 2. mec. Dinç, diri, canlı olma durumu: “*Dedi kim tazeliğım çağında / Bir gülün bülbülü idim bağında*” –Atai. (TS: 2292).

Tazalıq – savluğnu bulağı. “**Temizlik** sağlığın pınarıdır.” (KTA: 207). *Avletinden hayı yoqnu, tazalıqdan da payı yoq.* “Evladına özen göstermeyenin **temizlikten** de payı yok.” (KTA: 65).

► **KT tek I** 1. fakat, ama lakin; **tek, o gelmedi** fakat o gelmedi; 2. ancak, olsa olsa, en çok; yalnız, sadece, sırf, tek, yeter ki (KTS: 328) – **TT tek I** 1. Eşi olmayan, biricik, yegâne:

⁹ **Refref:** İnce, yumuşak kumaş (Devellioğlu 2008: 882).

“Hamit, biliyorsunuz edebiyatımızın tek dâhisidir.” –Y. Z. Ortaç; **tek II** Sessiz, hareketsiz, uslu (TS: 2300-2301).

Tek ne etersen, Ullu şairibizni ne yaşawu, ne de yaratıwçuluğu tındırılı küyde üyrenilmegen. “**Fakat** ne yaparsın, Büyük Şairimizin ne hayatı ne de sanatı esaslı bir şekilde araştırılmamış.” (KTS: 328). *Ataydan artıq bil, tek artından yürü.* “Babandan fazlasını bil, ama arkasından yürü.” (KTA: 61).

► **KT terek:** 1. ağaç; **terekni yapırağı:** ağacın yaprağı; **terekni yemişi tübüne tüşer:** deyim. ağacın meyvesi dibine düşer (*anl.* elma ağacından uzağa düşmez); **terekge yemişine göre, adamğa işine göre:** ağaca yemişine göre, adama, işine göre; 2. mec. yüksek (*insan hak.*). (KTS: 331) –TT **terek** Evlerde veya dükkânlarda yüksekçe yerde yapılan raf (TS: 2329).

Men yol gesegen gişi edim, bir ullu suvnu içinde eki hurma terek gördüm. “Ben yol kesen biriydim, büyük bir gölün içinde iki hurma ağacı gördüm. (GB: 44). *Adam boyu opuraq, terek boyu yapıraq.* “Adam boyu elbise, ağaç boyu yaprak.” (KTA: 43).

► **KT tersle-** çarpıtmak, ters yüz etmek (KTS: 332) – TT **tersle- I** Bir kimseye gönül kırıcı, sert söz söylemek veya gönül kırıcı davranmak, azarlamak: “*Kaç defa tersledim yine uslanmadı.*” –Y. K. Karaosmanoğlu (TS: 2333).

Söznü oñun tersleygen sıyu bulan gömülmes. “Sözün doğrusunu çarpıtan, saygı ile gömülmez.” (KTA: 197).

► **KT tınç** hafif, yeğni; kolay, rahat, kolayca (KTS: 332) – TT **dinç I.** Gücü ve sağlık durumu yerinde, canlı, zinde, tendürüst, tüvana: *Kısa kesilmiş çember sakallı, iri ağızlı, yetmişlik, dinç bir ihtiyar.* –M. Ş. Esendal. 2. Canlı, zinde bir biçimde: *Sabah olunca, bütün gece uyumamasına karşın kendini dinç hissediyordu.* –İ. O. Anar (TS: 670).

Payxammar aytadı, şo eki de gişiğe qabür azâb bere tınç gunah uçun. “Hz. Peygamber (şöyle) dedi: Şu iki kişiye (Allah), **kolay** bir günah için kabir azabı veriyor.” (GB: 30). *Avrur saqlamaqdan avrumaq tınç.* “Hasta bakmaktan **hastalanmak** rahat.” KTA: 67). *Ariv aşap tınç yaşap turabolğan Makkada / Yezîdni zulmuların ma'lûm bolğan xalqğa da* “Güzel yeyip, rahat yaşayarak duruyormuş Mekke’de / Yezit’in zulümleri malum olmuş halka da.” (KRB: 5b).

► **KT tınçlaş-** hafiflemek, kolaylaşmak (KTS: 333) – TT **dinçleş-** Dinç duruma gelmek (TS: 670).

► **KT tınçlıq** kolaylık, hafiflik (KTS: 333) – TT **dinçlik** Dinç olma durumu, zindelik, mecal (TS: 670).

► **KT tobuk diz, tobuqdan turmaq:** a) diz çökmek; b) yerlere kapanmak, yalvarmak; **tobuq urup biymek** diz vurarak dans etmek, oynamak (KTS: 337) – TT **topuk I.** Ayağın yuvarlakça olan alt bölümü: *Topuklarına kadar uzun saçları vardı.* –M. Ş. Esendal. 2. Ökçe: *Sıska kız, alışık olmadığı yüksek topuklarla yürümeye çalışıyordu.* –Ç. Altan. (TS: 2373).

Sonğ cân tobuqğa yetişgen zamanda turmağa uruğan. “Sonra can, **dize** ulaştığında ayağa kalkmaya yeltenmiş.” (GB: 91). *Eki tobuq eşitgenni el eşiter.* “İki dizin işittğini el işitir.” (KTA: 107).

► **KT tolqun** dalga (KTS: 337) – TT **dolgun I.** Dolarak biçimi yuvarlaklaşmış: *Dolgun yastık* (TS: 700).

Tolqunlar yağağa uruna. “**Dalgalar** kıyıya çarpıyor.” (KTS: 354).

► **KT tona-** yağma etmek, soymak (KTS: 338) – TT **dona-** Süslemek, tezyin etmek. (TS: 704).

Aldıbizğa ‘arablar çığıp qāpilanu tonadılar bari da zatların aldılar. “Önümüze Araplar çıkıp kafileyi **yağma ettiler**, her şeyi aldılar.” (GB: 25).

► **KT toz-** 1. İzin vermek, bırakmak, koyuvermek, salıvermek, serbest bırakmak, dağıtmak: **komissiyanı tozmaq** komisyonu dağıtmak; 2. Tasfiye etmek, yok etmek, ortadan kaldırmak; 3. Eskitmek, yıpratmak (KTS: 340) – TT **toz-** Tozlamak: “*İncecikten bir kar yağar / Tozar elif elif diye*” –Karacaoğlan (TS: 2377). *Top oynağan tozar, aşığı oynağan azar, qırçık*

ulaq saqlağan barısından da ozar. “Top oynayan üstünü **eskidir**, aşık oynayan zayıflar, uyuz oğlak besleyen hepsini geçer.” (KTA: 212).

Huseyinge ‘ahd etip şo cıyını tozğanlar / İşni hālın bildirip köp kâğızlar yazğanlar

“Hz. Hüseyin’e söz verip o topluluğu **dağıtmışlar** / Durumu haber verip çok mektuplar yazmışlar.” (KRB: 6a).

► **KT töre** kanun (KTS: 341) – **TT töre** 1. Bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü, âdet (TS: 2377).

Güçge töre yoq “Zora töre yok (veya Zorbaya **kanun** yok).” (KTS: 124).

► **KT tun** ~ **tün** gece (KTS: 342, 345) – **TT dün** 1. Bugünden bir önceki gün: *Dün gece uyuyamadım da biraz başım ağrıyor.* -P. Safa (TS: 735).

Turşu tuvsa tun suvur, tun suvusa gün suvur. “Güz gelince **geceler** soğur, geceler soğursa hava soğur.” (KTA: 214).

► **KT turşu** *Far.* 1. Ekşi; **turşu qoqan** ekşi erik 2. yaz sıcaklığının geçme zamanı, güz; **turşular tuvdu** yaz sıcakları geçti (yani güz geldi) (KTS: 343) – **TT turşu** *Far. turşî* 1. Tuzlu suda, sirkede bırakılarak özel bir kıvama getirilmiş sebze veya meyve (TS: 2388).

Turşu tuvsa tun suvur, tun suvusa gün suvur. “**Güz** gelince geceler soğur, geceler soğursa hava soğur.” (KTA: 214).

► **KT tutuş-** kapışmak, çarpışmak, dövüşmek (KTS: 344) – **TT tutuş-** 1. Birbirini tutmak, birbirine ilişip dokunmak. 2. Bir işe başlamak, girişmek. 3. Yanmaya başlamak, ateş almak (TS: 2394).

► **KT tutuşdur-** 1. kapıştırmak, çarpıştırmak, dövüştürmek; 2. kıyaslamak, karşılaştırmak; **birbiri bulan tutuşdurmaq** birbiriyle kıyaslamak (KTS: 344) – **TT tutuşdur-** 1. Tutuşmalarını veya tutuşmasını sağlamak (TS: 2394).

► **KT tuzluq** sarımsaklı baharat (KTS: 345) – **TT tuzluk** 1. İçine tuz konulan kap (TS: 2396).

► **KT tütün** duman (KTS: 347) – **TT tütün** 1. Patlıcangillerden, birleşiminde nikotin bulunan otsu bir bitki (*Nicotiana tabacum*) 2. Bu bitkinin kurutulup kıyılarak sigara biçiminde veya pipoyla içilen yaprağı: “*Elinin tersiyle yeleşine düşen tütün küllerini silkü.*” –M. Ş. Esendal (TS: 2403).

Ot yanmağan yerden tütün çıqmas. “Ateş olmayan yerden **duman** çıkmaz.” (KTA: 157).

► **KT tüşün-** bir şeyi anlamak, kavramak, idrak etmek (KTS: 247) – **TT düşün-** 1. Aklından geçirmek, göz önüne getirmek: *Ezberi düşünmekten, söylediklerimizin anlamını düşünmezdik.* -Ç. Altan (TS: 743).

Oxuvçular darsğa tüşündüler. “Öğrenciler dersi **anladılar.**” (KTS: 347).

► **KT uruçu** hırsız, *bir şeyi aşırın adam* (KTS: 354) – **TT vurucu** 1. Silah attığında hedefini vuran. 2. Etkileyici. (TS: 2492).

Sonğ uruçu da yaşirtın şayıxı üyüne girip bir zatnı artında yaşınğan. “Sonra **hırsız** gizlice şeyhin evine girip bir eşyanın arkasına saklanmış.” (GB: 72).

► **KT uyu-** 1. kesilmek, pıhtılaşmak, koyulaşmak, yoğunlaşmak; mayalanmak; **süt uyudu** süt kesildi; 2. uyuşmak, keçeleşmek; **suvuqdan barmaqlar uyuy** soğuktan parmaklar uyuşuyor; 3. dönmek, fir fir dönmek; **danderek yimik uyumaq** topaç gibi dönmek (KTS: 257) – **TT uyu-** 1. Uyku durumunda olmak (TS: 2431).

► **KT uyut-** mayalamak; sütnü uyutmaq sütü mayalamak 2 uyuşmak, keçeleşmek 3 döndürmek, fırıldatmak (KTS: 357) – **TT uyut-** 1. Uyumasını sağlamak, uyur duruma getirmek (TS: 2432).

► **KT üz-** 1. kesmek, koparmak 2. kesmek, bırakmak, durdurmak, son vermek... (KTS: 362) – **TT üz-** 1. Üzüntü vermek: *Onu biraz üzerim ama zekâsına da bayılırım.* -S. F. Abasıyanık. (TS: 2460).

Şo gişi yılay turup çıgıp getgen umut üzüp. “O şahıs ümidini **kesip**, ağlayarak çıkıp gitmiş.” (GB: 67). *‘Abbās gelmege de qoyup üzüp atdan tüşürgen / Özünü atnı qoyup şonu atına mingen* “Abbas, gelmesine izin vermiş, **durdurup** attan indirmiş / Kendi atını bırakıp onun atına binmiş.” (KRB: 18b). *Qayğığa tüşgende şalıqdan umut üzme.* “Kaygıya düşünce neşeden umudu **kesme.**” (KTA: 173).

► **KT üzül-** 1. kopmak, koparılmak, kesilmek; 2. kesilmek, durmak, son verilmek, nihayet verilmek 3. kaybolmak, yitmek, yitirilmek (KTS: 362) – **TT üzül-** 1. Üzme işine konu olmak: “*Karısının düştüğü bu hâle üzülmeğe şöyle dursun ona çok defa dadı kalfa muamelesi etmekten çekinmezdi.*” –R. N. Güntekin. 2. Üzüntü duymak, kaygılanmak: “*Bu apartmandan başka yere gideceksiniz diye üzülüyorum.*” –P. Safa (TS: 2460).

Qızardaşı ölmek – bavur eti üzülmeğe. “Kız kardeşi ölmek, ciğeri **kopmak.**” (KTA: 179).

Arqan nazik yerinden üzülür. “İp inceldiği yerden **kopar.**” (KTA: 57).

► **KT xuylan-** incinmek, gücenmek, darılmak; **sen kimge xuylanğansan?** sen kime darıldın? (KTS: 376) – **TT huylan-** 1. Kuşkulanmak, işkillenmek, pirenlemek, tedirgin olmak (TS: 1117).

► **KT xuylandır-** *birini* incitmek, gücendirmek (KTS: 376) – **TT huylandır-** Huylanmasına sebep olmak, huylanmasına yol açmak (TS: 1117).

► **KT yal I** yele; **yal II** dinlenme, istirahat; serinleme, rahatlama (KRB); **yal III** kira ile tutma, işöi tutma (KTS: 378) – **TT yal** Köpek ve sığırlara yedirilmek için un ve kepeklerle hazırlanan yiyecek (TS: 2510).

Bir içme suv sama ber meni öltürgünçe / Yanğan köküregim yal eteyim ölgünce “Bari içmem için su ver beni öldürene kadar / Yanan göğsümü **serinleteyim** ölene kadar” (KRB: 36a).

► **KT yap-** 1. örtmek, kapamak; **üynü qalqısın yapmaq** evin çatısını örtmek; 2. kapamak, kapatmak, örtmek; **eşikni yapmaq** kapıyı kapamak (KTS: 383) – **TT yap-** 1. Ortaya koymak, gerçekleştirmek, oluşturmak, meydana getirmek: *Her görevi ayırım gözetmeden aynı titizlikle yapmak başarımın sırrıdır.* –Ç. Altan. 2. Olmasına yol açmak: *Durgun sular sıtma yapar.* 3.Yol almak. 4. Onarmak, tamir etmek: *Bozulan saatimi saatçi yaptı* (TS: 2529).

Görüneni – körpe, et yapğanı – teri. “Görüneni post, eti **örten** deri.” (KTA: 123). *Qayıp gelegen üynü qattı yapma eşigin.* “Dönüp geleceğin evin kapısını sıkı **kapatma.**” (KTA: 175). *Qolunda raprap bulan altın gümüşden soqğan / Malâyik şo raprapnı bir taza yerge yapğan* “Elinde refref ile (gelmiş) altın ve gümüşten dokunmuş / Melek o refrefi temiz bir yere **örtmü.**” (KRB: 60a).

► **KT yaraşdır-** 1. tamir etmek, onarmak 2. birini biriyle barıştırmak 3. toplamak, düzene sokmak, çekidüzen vermek (KTS: 385) – **TT yaraştır-** Uygun görmek, yakıştırmak, tensip etmek (TS: 2534).

Allāhuta ‘ālā rıdvānga buyurğan cennette Ādamğa üyler yaraşdır dep. “Allahuteala Rıdvān’a, cennette Hz. Ādem’e evler **düzenle**, demiş.” (GB: 94). *Yezid Zaynabğa qarap tilevün qabül etgen / Üyelerin yaraşdırıp onğaça azbar bergen Yezit, Zeynep’e bakıp dileğini kabul etmiş / Evlerini onartıp ayrı ayrı bahçe vermiş* (KRB: 56b).

► **KT yarıq** ışık, aydınlık; aydınlık (bir şekilde); **yarıq bolup bitgen edi** ortalık aydınlanmıştı (KTS: 386) – **TT yarıq** 1. Yarılarak açılmış yer, geniş çatlak: *Tam öğle vakitleri yüksek kaya yarığının dibinde toplanıyor, bir saat kadar güneşleniyorduk.* –A. Gündüz. 2. İnce bir çizgi durumunda açılmış yara (TS: 2538).

Kökler qattı kökürep yerge kızıl qan yavğan / Günnü yarığı tayıp dünyā qaranğı bolğan “Gök şiddetli gürleyip yere kızıl kan yağmış / Güneşin **aydınlığı** gidip dünya karanlık olmuş.” (KRB: 27b). *Şo kağızını içinde astağfurullāh bolmasa şo kağız qaranğı bolur, astağfurullāh busa nür bolur yarıq berer.* “O kâğıdın içinde estağfurullah olmazsa o kâğıt karanlık olur, estağfurullah olursa nur olur, **ışık** verir.” (GB: 5). *Alim adam elni yarıq çırağıdır.* “Alim insan halkın **ışığıdır.**” (KTA: 48).

► **KT yasaq** haraç, vergi; **yasaq tölemek** haraç ödemek (KTS: 387) – **TT yasak** 1. Bir işin yapılmasına karşı olan yasal veya yasa dışı engel, memnuiyet: *İçki yasağı. Av yasağı* (TS: 2542).

► **KT yaşlan-** gözleri yaşlanmak, gözleri yaşarmak... (KTS: 388) – **TT yaşlan-** Yaşlı ilerlemek, ihtiyarlamak: *Allah'ın takdiri bilinmez ama ben seni hayli yaşlanmış görüyorum.* - T. Buğra. (TS: 2548).

Ananı gözleri yaşlanmağa başladı. “Annenin gözleri yaşarmaya başladı.” (KTS: 388).

► **KT yay yaz,** yaz mevsimi (KTS: 390) – **TT yay** 1. Ok atmaya yarayan, iki ucu arasına giriş gerilmiş, eğri ağaç veya metal çubuk: “*Sadağını ve yayımı kepenek altında dikkatlice tutuyordu.*” N. Atsız. 2. Farklı amaçlarla çeşitli biçimlerde yapılan esnek parça: *Araba yayı. Kilidin yayı. Kanepenin yayı* (TS: 2553).

Eki yay görmegen buday tışümlü bolmas. “İki **yaz** görmeyen buğday verimli olmaz.” (KTA: 107). **Yay** gören kış da görer, tek onu unutmasa aldanoq iş de görer. “**Yaz** gören kış da görür, ama onu unutmazsa önceden iş görür.” (KTA: 245).

► **KT yurt** köy (KTS: 400) – **TT yurt** 1. Bir halkın üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu toprak parçası, vatan: *Türk yurduna Türkiye denir.* 2. Memleket: *Gerideki yurdunu on beş günden fazla boş bırakmak istemez.* -F. R. Atay. (TS: 2617).

Yurt yuvuğun tanır. “Köy yakınına tanır.” (KTA: 254). *Song bir zamandan kız yurtdan tayıp özge yurtğa bargan.* “Bir zaman sonra kız, **köyden** ayrılıp başka bir **köye** gitmiş.” (GB: 50). *Eki de yurt ahlüğe rāzi bolğan qatunlar / Song Zaynab du'ā etgen āmin degen qalğanlar* “İki **köyün** de halkından razı olmuş kadınlar / Sonra Zeynep dua etmiş, âmin deyip kalmışlar.” (KRB: 39b).

► **KT yılış-** 1. (bir tarafa) çekilmek; **biraz ari yılış** biraz kenara çekil; 2. oynamak, kımıldamak (KTS: 395) – **TT yılış-** Yapmacık davranışlarla hoş görünmeye çalışmak: *Ben ne kadar şiddetli hareket edersem o da o kadar yılışıyor, pısrık pısrık gülüyor.* -E. İ. Benice (TS: 2593).

Ekev yılışsa, birevge yer bolur. “İki kişi **çekilirse** bir kişiye yer açılır.” (KTA: 105).

► **KT yoqlan-** yok edilmek, imha edilmek, ortadan kaldırılmak, kökü kazınmak (KTS: 398) – **TT yoklan-** Yoklama işine konu olmak (TS: 2600).

► **KT zalim Ar.** 1. muazzam, kocaman, koskoca; **bir zalim gişi** dağ gibi bir adam 2. çok, pek, gayet; zalim bek işlemek çok fazla çalışmak (KTS: 405) – **TT zalim** Acımasız ve haksız davranan, zulmeden: *Mahumatlı ve kuvvetli bir vükela heyeti zalim olamaz.* -A. H. Müftüoğlu (TS: 2641).

► **KT zat Ar.** şey, nesne; **bu ne zattır?** bu nedir? (KTS: 407) – **TT zat Ar.** *zāt* 1. Kişi: *Tanıdıklarından bir zat, meyveleri hiç sevmez.* -A. Haşim (TS: 2646).

Aç qursaqdan avur zat yoqdur. “Açkarından ağır **şey** yoktur.” (KTA: 42). *Avleti yoqnu öktemligi yoq, qatını yoqnu bir zati da yoq.* “Evladı olmayanın övünecek bir **şeyi** yok, karısı olmayanın hiçbir şeyi yok.” (KTA: 565). *İbnu mas'ud aytğan uzaq tusnaqğa salmağa tilden tiyişli zat yoq dep.* “İbni Mesut, uzun süre hapsedmek için dilden daha gerekli **şey** yoktur, demiş.” (GB: 23). *Şo 'Omar aytğan zūt gerti dep esge gelgen / Sesgenip ereturup alğan suvu tögülgen.* “Ömer'in söylediği **şeyin** gerçek olduğunu anlamış / İrkilip ayağa kalkmış, aldığı su dökülmüş.” (KRB: 23a-23b).

► **KT zor Far.** 1. muazzam, kocaman, devasa; güçlü, kudretli, kuvvetli; büyük; **zor güc** büyük güç; **zor tav** koca dağ; 2. güç, kuvvet, kudret (KTS: 408) – **TT zor Far.** *zūr* 1. Sıkıntı veya güçlkle yapılan, **kolay** karşıtı: *Sabır güzel, faydalı; fakat zor şeydir.* -B. Felek. (TS: 2663).

► **KT zorluq** azamet, büyüklük, güçlülük (KTS: 409) – **TT zorluk** Sıkıntı veya güçlkle yapılma durumu, zor olma, güçlük, zahmet: *Seyfi, zorluk karşısında kalırsa birini yakalayıp silah atmadan buraya dönecek.* -S. Kocagöz (TS: 2664-2665).

Zorluqda da xorluq bar. “**Azamette** de horluk var.” (KTA: 257).

1.2. Kısmî Yalancı Eş Değerler

► **KT ahlü** *Ar.* 1. aile; 2. sakin, oturan; 3. eş, karı, zevce, hanım (KTS: 28) – **TT ehil** *Ar.* *ehl* 1. Bir işte yetkili olan, bir işi yapan, erbab: *O, bu işin ehlidir.* 2. Sahip: *Sanat ehli. Zevk ehli.* 3. Karı kocadan her biri, eş: *Bu adam ehliyle iyi geçinmiyor.* 4. Topluluk, cemaat (TS: 764).

Hey ‘Osmān Madīna ahlū aĉadan bek qıynala. “Ey Osman, Medine halkı açlıktan çok sıkıntı çekiyor.” (GB: 36). **Ahlū** *tatıvlu busa yarım baylıq.* “Aile tatlı ise yarı zenginlik.” (KTA: 46).

► **KT aralıq** 1. aralık, mesafe, ara; 2. ilişki, münasebet (KTS: 38) – **TT aralık** 1. Ara: *İki masa arasında bir metre aralık var* (TS: 143).

Qaysarnı Yezīd bulan aralıĝı tüz bolĝan / Tahıyyat ikrām etip Yezīd kâĝızın alĝan “Hükümdarın Yezit ile ilişkisi iyiymiş / Hürmet, selam edip Yezit mektubu almış.” (KRB: 46b).

► **KT al I** kırmızı, al; **al II ön, bir şeyin ön kısmı** (KTS: 29) – **TT al I** Kanın rengi, kızıl, kırmızı; **al II** Aldatma, düzen, tuzak hile. (TS: 79).

Soĝ qolundaĝı yavluqnu qatun görmesın dey eşık alĝa salıp üyge girgen. “Sonra elindeki salı kadın görmesin diye kapının önüne koyup eve girmiş.” (GB: 119).

► **KT ata baba, peder; ata-ana** ana baba (KTS: 45) – **TT ata** 1. Baba. 2. Dedelerden ve büyük babalardan her biri: *Ey kız gözüme huri görünürsün / Atan sevmez seni benden ziyade - Karacaoĝlan.* 3. Kişinin geçmişte yaşamış olan büyükleri (TS: 179).

Ataĝdan artıq bil, tek artından yürü. “**Babandan** fazlasını bil, ama arkasından yürü.” (KTA: 61). *Atası ölgen yartı yetim, anası ölgen gerti yetim.* “**Babası** ölen yarı yetim, anası ölen gerçek yetim.” (KTA: 61). *Şo yaş özünü halâl haqın aldı atasını miñ qızıl borĝu qalĝanedi.* “O genç kendisinin helâl olan hakkını aldı, **babasının** bin altın borcu kalmıştı.” (GB: 33). *Ullu atam Muhammad eşitgenmen ayĝan dep / Muharramda tögülür Huseyinni qanı dep* “**Büyük babam** Hz. Muhammed’in iştittim söylediğini / Muharrem ayında dökülür Hz. Hüseyin’in kanı dediğini.” (KRB: 7a).

► **KT aw I** av; **aw II ağ, örümcek ağı; aw bar üyden awruw taymas** örümcek ağı olan evden hastalık çıkmaz (*atas.*); **aw III** pantolon gibi giysilerde ağ (KTS: 47). – **TT av** 1. Karada, denizde, gölde veya akarsularda evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi: *Kral hiç tınmadan, rahat rahat avdan döndü.* -N. F. Kısakürek. 2. Bir hayvanın bir başka hayvanı yemek için yakalaması. 3. Bu yollarla yakalanan hayvan. 4. *meç.* Tuzaĝa düşürülen, kendisinden yararlanılan kimse (TS: 189).

Av bar üyde avruv bar. “**Örümcek ağı** olan evde hastalık var.” (KTA: 64).

► **KT awru-** 1. hastalanmak; 2. ağrımak, acımak (KTS: 48) – **TT ağrı-** Vücudun bir yeri ağrılı durumda olmak: *Başı ağrımak. Dişi ağrımak* (TS: 51).

Avruv saqlamaqdan avrumaq tınç. “Hasta bakmaktan **hastalanmak** rahat.” KTA: 67).

Şo küyde tadbır bulan biraz zamān getip / Mu’aviya avruĝan ölme acalı teyip

Bu şekilde tedbir ile biraz zaman geçmiş / Muaviye **hastalanmış**, eceli gelip (KRB: 4b).

► **KT ayaq I** 1. ayak; 2. bacak; ► **KT ayaq II** 1. kadeh; 2. bardak; 3. fıncan; **ayaqnu tolturmaq** kadehi doldurmak (KTS: 51). – **TT ayak** 1. Bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü. 2. Bacak (TS: 195).

Haqılsızlar bulan bal ayaqlar içĝinçe, haqılılar bulan qan ayaqlar içermen. “Akılsızlar ile bal **kadehleri** içmektense akıllılar ile kan **kadehleri** içerim.” (KTA: 129).

► **KT baĝıp** 1. **baç-** fiilinden zarf-fiil; 2. e. hareketin yönünü bildirir. –e doĝru (KTS: 57) – **TT bakıp** bak- fiilinin –Xp zarf-fiil ekini almış biçimi.

Barıbz da opuraqlarızıznı da çeçip taşlap makkāĝa baĝıp yürüdük. “Hepimiz de elbiselerimizi çıkarıp attık, Mekke’ye **doĝru** yürüdük.” (GB: 45). *Tükñü yatĝan yanına baĝıp sıypasa yaxşı.* “Tüyleri yatan tarafa **doĝru** sıvazlanan iyi.” (KTA: 215).

► **KT baç-** 6. herhangi bir tarafa yönelmek; yolawçu qıbla yaqĝa baqdı yolcu güneye yöneldi. (KTS: 60) – **TT bak-** 1. Bakışı bir şey üzerine çevirmek: *Zamanla nasıl deĝişiyor insan / Hangi resmime baksam ben deĝilim* -C. S. Tarancı (TS: 240).

Baş' yel qabuğa baqsa, bolur buğay bir oñay. “Batı yeli doğuya dönse bir çare olur belki.” (KTA: 77).

► KT **bavur** karaciğer (KTS: 66) – TT **bağır** Göğüs (TS: 227).

Purâtnı yağasında münâpiqler öltürgen / Kerbelâ'da susapdan öpke bavuru güygen “Fırat'ın kıyısında münafıkları öldürmüş / Kerbelâ'da susuzluktan **ciğeri** yanmış.” (KRB: 60b). Qızardaşı ölmek – **bavur** eti üzölmek. “Kız kardeşi ölmek, **ciğeri** kopmak.” (KTA: 179).

► KT **birik-** 1. birleşmek, bir araya gelmek, toplanmak; 2. iyileşmek, şifa bulmak, düzelmek, kapanmak; **yara birikdi** yara kapandı (KTS: 76). – TT **birik-**1. Toplanıp yığılmak: *Bu nedenle karısının gözlerinde biriken öfkenin farkına varmadı.* -L. Tekin. 2. Birbirine eklenip çoğalmak: *Sana verilecek havadislerim birikti* -P. Safa (TS: 356).

Sınğan miçari birikmes. “Kırılan mısır çöreği **birleşmez.**” (KTA: 193). *Avul iti ala bolsa, börü görse – biriger.* “Köyün köpekleri dağınık olsalar da kurt görünce **birleşirler.**” (KTA: 67).

► KT **çalma** sarık (KTS: 96). – TT **çalma** 1. Çalmak işi: *Kimsenin bilmediği bir havayı çalmaya başladılar.* -H. F. Ozansoy. 2. Hırsızlık, sirkat: *Rüyamıza kadar giren bu bahçeden elma çalmaya gidiyorduk.* -B. R. Eyuboğlu. 3. Başa sarılan sarık. 4. sf. Çalınmış: *Çalma mal.* 5. sf. Kakmalı olmayan, kalemle işlenmiş: *Çalma çiçekli bir gümüş vazo.* 6. hlk. Kibrit (TS: 489).

Çalmağa qarama, çalğanğa qara. “**Sarığa** bakma, sarana bak.” (KTA: 96). *Çalma çalmağ cum'a gün artıq sünnet.* “Cuma günü **sarık** sarmak önemli sünnettir.” (GB: 20). *Yaşıl xal'at da giyip qara çalma da çalıp / Atamız Adam tüşüp yürügen başğa bağıp* “Yeşil cübbe giyip, siyah **sarık** da sarıp / Atamız Hz. Âdem inip başa doğru yürümüş.” (KRB: 60b).

► KT **çara** 1. tedbir. 2. çıkış, çare – TT **çare** *Far. çâre* 1. Bir sonuca varmak, ortadaki engelleri kaldırmak için tutulması gereken yol, çıkar yol, çözüm yolu. 2. Tedavi yolu, dev (TS: 496).

Çara görmek “tedbir almak” (KTS: 98).

► KT **demli** demli (*çay*), iyice pişmiş (*pilav*); 2. *mec. iyi geçinen, samimi* (KTS: 112) – TT **demli** Çok demlenmiş, koyu (*çay*) (TS: 622).

Demli dosluğ dev yığar. “**Samimi** dostluk dev yıkar.” (KTA: 99).

► KT **geç-** 1. affetmek, bağışlamak 2. yürüyerek veya yüzerek geçmek (*msl. akarsudan*). 3. geçmek, öğrenmek, işlemek (*ders materyalini*); **onunçu klassni materialin geçmek** onuncu sınıfın materyalini öğrenmek. (KTS: 132) – TT **geç-** 1. Bir yerden başka bir yere gitmek. 2. Bir yandan girip diğer yandan çıkmak. 3. Yol, araç veya akarsu bir yerin yakınından veya içinden gitmek.

Cum'a gün yada cum'a geçe ölgen busurman gişini barı da gunahlarından geçer. “Cuma günü ya da cuma gecesi ölen Müslüman kişinin bütün günahlarını (Allah) **affeder.**” (GB: 17).

► KT **gök** 1. mavi; gök (renginde), gök mavisi; 2. yeşil; 3. *mec. aptal, ahmak, akılsız* (KTS: 139) – TT **gök** 1. İçinde gök cisimlerinin hareket ettiği sonsuz boşluk, uzay, sema, asuman, feza. 2. Yeryüzü üzerine mavi bir kubbe gibi kapanan boşluk, gök kubbe, sema: *Süngülerini, çelikten birer parmak gibi göğe kaldırmışlar.* -R. E. Ünaydın. 3. Gökyüzünün, denizin rengi, mavi veya yeşile çalan mavi (TS: 957).

Al bulan yaşıl ariv yaraşır, göknü de qoşsa, gözün qamaşır. “Al ile yeşil yakışır, **mavi** de katılırsa gözün kamaşır.” (KTA: 47). *Köpleni kögü köplege gök maydandır.* “Çoklarının göğü çocuklarına **mavi** meydandır.” (KTA: 144).

► KT **gül** 1. çiçek; gül 2. nakış, motif, desen; **bu qumaçni gülü ariv** bu kumaşın deseni güzel (KTS: 145) – TT **gül** 1. Güllülerin örnek bitkisi (*Rosa*). 2. Bu bitkinin katmerli, genellikle kokulu olan çiçeği (TS: 997).

Talanı gülü taza bolur. “Yaban **gülü** (veya kır **çiçeği**) temiz olur.” (KTA: 201).

► **KT günlük** 1. günlük; 2. semsiye (KTS: 147) – TT **günlük** 1. O günkü, o güne ilgili. 2. Üzerinden gün geçmiş veya geçecek: *On günlük çocuk. Sekiz günlük gezi.* 3. Her gün yapılan, her gün yayımlanan, her gün çıkan: *Günlük gazetelerde her gün başvuran öğrencilerin adları yayımlanıyordu.* -M. And. 4. Günü gününe tutulan hatıra, günce, muhtıra (TS: 1008).

Günlük tutğan görüşer, körük tutğan görüşmes. “**Şemsiye** tutan görüşür, körük tutan görüşmez.” (KTA: 126).

► **KT hâkim** 1. vali, bir şehrin idarecisi; 2. hâkim, egemen (KTS: 149) – TT **hâkim** Ar. hâkim 1. Egemenliğini yürüten, buyruğunu yürüten, sözünü geçiren, egemen: *Arkasında yavaş fakat çok hâkim bir ses işitişti.* -A. Gündüz. 2. Başta gelen, başta olan, baskın çıkan (TS: 1028).

Men gelginçege Müslim namaz kıldırır / Nu'mân hâkimigizdir hukmulanı bildirir “Ben gelene kadar Müslim namaz kıldırır / Numan **valinizdir** hükümleri bildirir” (KRB: 6b). *Meni dînime gir, xançğa qulluq et, men seni ulla yurtta hâkim etermen.* “Benim dinime gir, haça kulluk et, ben seni büyük köyde **idareci** yaparım.” (GB: 129). *Bacarvsız hakimni buyruğu güçlü bolur.* “Beceriksiz **yöneticinin** buyruğu güçlü olur.” (KTA: 73).

► **KT halek** 1. Heyecan, heyecanlı; atlını yüreği halek atlı heyecanlı; 2. yeis, umutsuzluk; 3 öfke, hiddet, kızgınlık, gazap; 4. ölüm, yok olma, mahvolma; halek bolmaq a) heyecanlanmak, coşmak b) ölmek, yok olmak (KTS: 150) – TT **helak** Ar. *helāk* 1. Ölme, öldürme, yok etme, yok olma (TS: 1079).

Ol köp halek adam. “O, çok **heyecanlı** insan.” (KTS: 150).

► **KT masxara**¹⁰ Ar. şaka, latife; şakalı, latifeli, eğlenceli... (KTS: 195) – TT **maskara** Ar. *masxara* 1. Eğlendirici, sevimli, güldürücü, sevimli, soytarı, hoş: *Görseniz ne maskara şey!* (TS: 1631).

Masxara ozar, oyunnu buzar. “**Şaka** büyür, oyunu bozar.” (KTA: 148). *Yersiz masxara yelikdire.* “Yersiz **şaka** öfkelenendir.” (KTA: 248). *Yezid masğara etip ‘Omar bulan söylegen / Xâlid bulan yabuşma qorqar musan sen degen* “Yezit **şaka** edip Ömer’e söylemiş / Halit’le dövüşmeye korkuyor musun demiş.” (KRB: 57b).

► **KT min-** 1. (ata) binmek; 2. binmek (ulaşım araçlarına); 3. çıkmaq, tırmanmaq, tırmanarak çıkmaq (KTS: 200) – TT **bin-** 1. Yüksek bir şeyin veya bir hayvanın üstüne çıkıp ayaklarını sallandırarak oturmak: *Belki de atlara binerek dolaşırız.* -R. H. Karay. 2. Bir yere gitmek için tren, vapur, uçak, otomobil vb. bir taşıtta yer almak: *Vapurlara, trenlere ihtiyarları itip çocukları ezip biniyoruz.* -O. S. Orhon. 3. Bisiklet, motosiklet, binek hayvanı kullanmak (TS: 347).

Song barıp quruğan terekge minip qaradım bir soqur yılan bar. “Sonra gidip kurumuş bir ağaca **çıkıp** baktım, kör bir yılan var.” (GB: 45). *Anası minse terekge, qızı miner butaqğa.* “Anası **çıkarsa** ağaca, kızı da çıkar dalına.” (KTA: 52). *Song munbarağa minip şo qatun ereturğan / Şam şaharnu ahlüsü tınglamağa cıyılğan* “Sonra o kadın minbere **çıkıp** ayağa kalkmış / Şam şehrinin halkı dinlemek için toplanmış.” (KRB: 50b).

► **KT ot I** ot; **ot II** ateş (KTS: 218) – TT **ot** Toprak üstündeki bölümleri odunlaşmayıp yumuşak kalan, ilkbaharda bitip bir iki mevsim sonra kuruyan küçük bitkiler: *Etrafımızda uzun otlar, yalçın kayalar vardı.* -A. Gündüz (TS: 1820).

Açğa qazan asdırma, suvuğa ot yaqdırma. “Aça yemek yaptıрма, üşüylene **ateş** yaptıрма.” (KTA: 42). *Allâhğa ‘assi bolğanı esine tüşgen zamanda ah dep tavuş etgende avzundan ot çığıp aylanasına bitgen otnu güydüre bolğan.* “Allah’a karşı geldiği aklına geldiğinde ah deyip feryat ettiği zaman ağzından **ateş** çıkıp etrafında biten otları yakıyormuş.” (GB: 63). *İçinne ahlün bulan çatırğa ot saldılar / Qızlanı qatunlanı yesİR etip aldılar* “İçinde ailen olan çadırı **ateşe** verdiler / Kızları, kadınları esir edip aldılar.” (KRB: 23a).

¹⁰ Bu kelime KRB’de *masğara* şeklinde geçmektedir.

► KT **qabaq I** kapı; **qabaq II** kabak; **qabaq urluq** kabak çekirdeği; **qabaq III** göz kapağı (KTS: 239) – TT **kabak** Kabakgillerden, sürüngen gövdeli, sarı çiçekli, birçok türü olan bir bitki (TS: 1248).

At alsan, baş bulan tös al, qatın alsan – qabaq bulan qaş al. “At alırsan başına ve göğsüne bak; kadın alırsan **gözü** ile kaşına bak.” (KTA: 60). *Qaçğan qızın qummanı qabaq tüpde qalır.* “Kaçan kızın güğümü **kapı** önünde kalır.” (KTA: 166).

► KT **qap** çuval, torba (KTS: 246) – TT **kap** 1. İçi gaz, sıvı veya katı herhangi bir maddeyi alabilen oyuk nesne. 2. **Kap kaçak**. 3. Türlü şeylerin taşınması veya saklanması için kullanılan torba, kılıf, çanta, sepet, sandık vb. (TS: 1302).

Bürtükge bürtük qoşa qap tolar. “Taneye tane eklense **çuval** dolar.” (KTA: 94).

► KT **qapla-** kaplamak, örtmek; siper etmek, siper olmak (KTS: 246); **yüklemek**, **üstüne atmak** (KTA: 314) – TT **kapla-** 1. Her yanını örtmek, istila etmek: *Her tarafı sessizlik kaplamış, ovalar, biten bir günün hüznü içinde susmuştu.* -H. S. Tanrıöver. 2. Çepeçevre sarmak, kuşatmak: *Evlerin bir tarafını yol, üç tarafını da yine çam ormanları kaplar.* -S. F. Abasıyanık. 3. Bir kabın, bir kılıfın, bir örtünün içine almak: *Yorgan kaplamak* (TS: 1309).

Uştuqul özünü ayıbın özgege qaplar. “Hilekâr kendi suçunu başkasına **yükler**.” (KTA: 220).

► KT **qast** Ar. 1. niyet, istek, arzu; 2. **azim**, **gayret**, **çaba** (KTS: 252) – TT **kasıt** Ar. *qasd* 1. Amaç, istek, maksat: *Benim durumumdan kasıt, günbegün artış kaydeden içki tüketimimdi.* -E. Şafak. 2. Öldürme, yaralama veya zarar vermek isteme, kötü niyet (TS: 1343).

Haqıllı adam bilimin artdırma qast eter, haygev bilgenlerine de qol sillep geter. “Akıllı adam bilimini artırmaya **gayret** eder, aptal bildiklerine de el sallayıp gider.” (KTA: 128). **Qast** bulan qala bolur, **qastsız iş ala bolur. “**Azimle** kale olur, azimsiz iş bozulur.” (KTA: 171).**

► KT **qastlı** 1. **gayretli**, **azimli**; 2. kötü niyetli, kasıtlı (KTS: 252) – TT **kasıtlı** İsteyerek, bilerek yapılan, maksatlı: *Bu yüzden İstanbul’un, perde perde sis ardına çekilmekteki ısrarını, kasıtlı bir husumet, kendisine yöneltilmiş bir hakaret gibi algıladı.* -E. Şafak (TS: 1343).

Qastlı yeter muratğa. “**Azimli** erer muradına.” (KTA: 171).

► KT **qastsız azimsiz** (KTA: 315) – TT **kasıtsız** İsteyerek, bilerek yapılmayan, maksatsız (TS: 1343).

Qast bulan qala bolur, qastsız iş ala bolur. “Azimle kale olur, **azimsiz** iş bozulur.” (KTA: 171).

► KT **qayğı** 1. **dert**, **acı**, **keder**, **ıstırap**; 2. tasa, kaygı (KTS: 255-256) – TT **kayğı** Üzüntü, endişe duyulan düşünce, tasa (TS: 1363).

Qayğığa qalmaq “kederlenmek (KTS: 255).

► KT **qaytar-** 1. geri vermek, iade etmek; 2. çevirmek; açmak, doğrultmak, bükmek, katlamak; 3. toplamak, kaldırmak... (KTS: 258) – TT **kaytar-** 1. *hık*. Geri çevirmek, iade etmek. 2.(-den) **İş yapmaktan kaçmak**: *Toplum içinde kapısının önünü süpürmekten kaytaranlar dünyanın her yerinde çoklukta.* -N. Cumalı (TS: 1370).

Song buyurdu şo qāpıladan alğan barı da zatlamı qaytarıp berigiz dep. “Sonra o kafileden aldığımız her şeyi **geri veriniz**, diye buyurdu.” (GB: 26). *Qoluñnu ayasında anaña quymaq etip berseñ de, oğar qarıvun qaytarmağa bolmassan.* “Avcunun içinde annene omlet yapıp versen de ona gücünü **geri veremezsin**.” (KTA: 182).

► KT **qıl** 1. saç teli, kıl; 2. **tel**, **kiriş** (telli çalgılarda) (KTS: 260) – TT **kıl** 1. Bazı hayvanların derisinde, insan vücudunun belli yerlerinde çıkan, üst deri ürünü olan ipliksi uzantı. 2. Keçi tüyü. 3. Keçi tüyünden yapılmış veya dokunmuş olan: *Sana kız mı verirler / Kıl salvar giymeyincek* -Halk türküsü (TS: 1406).

Yazın çeçekleri, çoğürnü qıllarıdır. “Yazın çiçekleri sazın **telleridir**.” (KTS: 247).

► KT **qılsız** kılsız, telsiz (telli çalgılarda) (KTA: 317) – TT **kılsız** Kılı olmayan (TS: 1409).

Qılıqsız adam qılsız qomuz yimik. “Karaktersiz adam, **telsiz** kopuz gibidir.” (KTA: 177).

► **KT kısır** 1. kısır; 2. ayrılmış, boşanmış (*zevc, zevce hak.*) (KTS: 262) – **TT kısır** 1. Üreme imkânı olmayan, döl vermeyen (insan ve hayvan). 2. Ürün vermeyen (toprak): *Kısır toprak* (TS: 1423).

Qorqaçğa qatın bolğunça, igitden qalğan kısır bolmaq yaxşı. “Korkağa kadın (eş) olmaktansa yiğitten **boşanmış** (dul kadın) olmak iyidir.” (KTA: 183).

► **KT kıy-** 1. kesmek, boğazlamak (KTS: 264), 2. yarmak, kesmek (KTA: 318) – **TT kıy-** Çok ince ve küçük parçalar biçiminde doğramak: *Eti kıymak* (TS: 1433).

Başın qıyıp almaq “başını **kesmek**” (KTS: 264). *Qınalğan qılıç qılını qırq qıyar.* “Bilenen kılıç, kılı kırk **yarar**.” (KTA: 177).

► **KT kise** *Far.* 1. cep. 2. kese. (KTS: 178) – **TT kese** *Far. kise* 1. Cepte taşınan, içine para, tütün vb. konulan, kumaştan veya örgüden küçük torba (TS: 1395).

Huseyin iyislegen şo yerden palçıq alıp / Birdağı palçıq alğan kisesinden çıkarıp “Hz. Hüseyin o yerden balçık alıp koklamış / Tekrar **cebinden** çıkarıp balçık almış.” (KRB: 12a). *Kiseñde malıñ yoq busa, avzuñda balıñ yoqmu?* “**Cebinde** paran yoksa ağzında balında mı yok?” (KTS: 178).

► **KT qol** 1. el; kol; **qolnu barmaqları** elin parmakları (KTS: 266) – **TT kol** 1. İnsan vücudunda omuz başından parmak uçlarına kadar uzanan bölüm (TS: 1459).

Şo qatunnu qolundan bıçaqını da alıp şo qatunnu yerinde öltürgen. “O kadının **elinden** bıçağı alıp kadını orada öldürmüş.” (GB: 29). *El gesgen qol acımaz.* “Halkın kestiği **el** acımaz.” (KTA: 109).

► **KT қоşul-** 1. eklenmek, ilave edilmek, katılmak, toplanmak. 2. karışmak, 3. çiftleşmek, evlenmek, aile sahibi olmak, birlikte olmak. (KTS: 268) – **TT қоşul-** 1. Koşmak II işi yapılmak: *Manda ve öküz қоşulmuş yük arabalarının seyrekleşmesini beklemek lazımdı.* - R. H. Karay (TS: 1369).

Sulaymān aytğan şo ulannı da qızını da қоşulmağa qoymasman dep sen etgen şart qayda? Hz. Süleyman: “Bu oğlanla kızın **birleşmelerine** izin vermem diye verdiğin söz nerede?” demiş. (GB: 112). *Dostdan ayrılсан, қоşulmağa çaqı yer qoy.* “Dosttan ayrılırsan **birleşecek** kadar yer bırak.” (KTA: 100).

► **KT qulluq** 1. Kölelik, kulluk; 2. Hizmet (etme), memurluk (etme); iş, evlem, faaliyet, çalışma; 3 üstün yararlık; 4. Bakım, hizmet, servis; 5. İş, meşgale; vazife, görev (KTS: 270-271) – **TT kulluk** 1. Kul olma durumu, kölelik, ubudiyet: *Kulluk bakımından da o kimseden daha âciz ve itaatlisi olamaz.* -N. F. Kısakürek. 2. Kulun yaptığı iş (TS: 1522).

El uçun etilgen qulluq unutulmas. “Halk için yapılan **hizmet** unutulmaz.” (KTA: 110). *Sav gişini qulluğu bitmes.* “Sağ olanın **işi** bitmez.” (KTA: 192).

► **KT saqla-** 1. saklamak, muhafaza etmek, korumak, tutmak (KTS: 287) – **TT sakla-** 1. Elinde bulundurmak, tutmak: *Sarayın sükünü bir kederli muammayı saklar gibi ağırdu.* -İ. A. Gövsa. 2. Kaybolmaması, görünmemesi için gizli bir yere koymak: *Paralarını kasada saklıyor.* 3. Görünmesine engel olmak, ortalıkta bulundurmamak (TS: 2014).

Sonğ qoyçu aytğan men şonda barsam qoylanı kim saqlar dep. “Sonra çoban, ‘Ben oraya gidersem koyunları kim **korur**?’ diye sormuş.” (GB: 55). *Erinçekni er almas, er alsa da saqlamas.* “Tembeli (tembel kadını) er almaz, alsa da **tutmaz**.” (KTA: 111). *Qolların da göterip köp tilegen Allāhdan / Ekki de yurt ahlünü sen saqla dep balahdan* “Ellerini de kaldırıp çok dilemiş Allah’tan / İki köyün de halkını sen **koru** diye beladan.” (KRB: 39b).

► **KT saqlan-** 1. muhafaza edilmek; korunmak, sakınmak (KTS: 287) – **TT saklan-** 1. Kendini saklamak, gizlenmek: *O âdeta kaçıp saklanacak bir yer arıyormuş gibi sıkıntıdaydı.* - Y. K. Karaosmanoğlu. 2. Saklama işi yapılmak: *Şarap mahzende saklanır, aşkın kalbimde yillanıyor.* -Şarkı. (TS: 2015).

Payxammar aytğan siz cahennemni otundan saqlanıñız bir xurmanı yartısın sadağa etip busa da dep. “Hz. Peygamber, ‘Bir hurmanın yarısını sadaka vererek olsa da siz cehennem ateşinden **sakınınz**.’ demiş.” (GB: 86). *Allah, sen meni doslarımдан saqlağır, duşmanlarımдан men özüm saqlanırman.* “Allah(ım) sen beni dostlarımdan **koru**,

düşmanlarımdan ben kendim korunurum.” (KTA: 49). *Şo ekki de yurt ahlü Zaynab etgen du'ādan / Qıyāmat gün bolğunça saqlanacaq balahdan* “O iki köyün de halkı, Zeyneb'in ettiği duadan / Kıyamet gününe kadar **korunacak** beladan.” (KRB: 39b).

► **KT sal-** 1. **koymak, yerleştirmek**; 2. **sermek, yaymak**... 14. **boşamak** (KTS: 285) – **TT sal-** 1. Bağlılığına, tutukluluğuna veya baskı altındaki durumuna son vererek serbest kılmak, bırakmak, koyuvermek: *Derhâl kapının zincirini salıvererek kanadı arkasına kadar açtı.* -E. E. Talu. 2. Yollamak, göndermek: *Bununla beraber peşine adam salmak gerekir.* -A. Gündüz. (TS: 2021).

Hey Muhammad payxammar meni qullarımnu üstüne parzlanı yük etip saldım. “Ey Muhammed peygamber, ben kullarımın üzerine farzları yük edip **koydum** (yani farzlardan sorumlu kıldım).” (GB: 16). *Abdullāh qatunu Uraynabnu da saldı.* “Abdullah, karısı Uraynab'ı **boşadı**.” (GB: 133). *Aşına qarap tuzun sal.* “Aşına göre tuzunu **koy** (at).” (KTA: 59). *Aşamağa aş bergen salıp yatma töşekler / Yuburğanlar yasduqlar yaşlarına beşikler* “Yemeleri için yemek vermiş, **serip** yatmak için döşekler / Yorganlar, yastıklar, çocuklarına beşikler.” (KRB: 57a).

► **KT salamat** Ar. 1. **mütevazı, alçak gönüllü**, sade, basit, gösterişsiz; tevazu ile, alçak gönüllülükle, mütevazı bir eda ile; 2. sağlam, suhhati yerinde, sıhhatli, esen; 3. tam, tüm, bütün... (KTS: 284) - **TT selamet** Ar. *selāmet* 1. Esen olma durumu, esenlik. 2. Her türlü korku, tasa ve tehlikeden uzak, güvende olma durumu: *Sizinle bu mesele etrafında karşılaşmamayı sizin selametiniz namına temenni ederim.* -N. Hikmet (TS: 2061).

‘Arşdan biyik, kürsden geñ, tavlardan ulla, köklerden ariv, cennetden ni‘matlı şo nedir deseñ salamat bolğan, sınğan yüreklendir. “Arştan yüksek, kürsiden geniş, dağlardan büyük, göklerden güzel, cennetten nimetli olan nedir dersin (onlar) **mütevazı** olan gönüllerdir.” (GB: 63).

► **KT sıra I** sıra, saf; çizgi, hat; **sıra II** büsbütün; **sen aytağan sıra yalğan** senin dediğin büsbütün yalan (KTS: 295) – **TT sıra** 1. Yan yana, art arda olan şey veya kimselerin tümü, dizi (TS: 2098).

► **KT sıralı** bahtı açık, şanslı, talihi; **sıralı ayağı bulanğı** uğurlu ayağı ile (KTS: 295) – **TT sıralı** 1. Sıralanmış, düzenlenmiş, dizili (2099).

► **KT sırasız** bedbaht, bahtı kara, talihsiz (KTS: 295) – **TT sırasız** Sırada olmayan, sırası olmayan, düzensiz (TS: 2101).

► **KT sök- I sövmek, küfür etmek**; **sök- II sökmek**; **gölekni sökmek** gömleği sökmek (KTS: 300) – **TT sök-** 1. Bir şeyi bulunduğu yerden kuvvet kullanarak veya gevşeterek çıkarmak, çekip ayırmak: *“Bu çoban öyle güçlü görünüyor ki şu yandaki ağacı kavrasa dibinden söker götürür.”* –Y. Kemal (TS: 2148).

Qatun ayıp qıçırğan cıyılğan adamlığa / Arslan ‘Alini Yezid sök dep buyurdu mağa “Kadın bağırarak söylemiş, toplanan insanlara / Aslan Ali'ye **küfret** diye emretti bana.” (KRB: 51a). *Şerbetni tökme, qatınnı sökme.* “Şerbeti dökme, kadına **sövmek**.” (KTA: 200). *Yā rabbi men busurman gişini söksem yada la‘nat bersem yada qarğasam sen şoğar rahmat et.* “Ey Rabbim, ben Müslüman kişiye **kötü söz söylesem**, lanet etsem ya da beddua etsem sen ona rahmet et.” (GB: 8-9).

► **KT süz- I** 1. Süzmek, süzgeçten geçirmek; **sütnü süzmek** sütü süzmek; **süz- II tos vurmak, boynuzla vurmak** (KTS: 306) – **TT süz-** 1 Bir sıvıyı, içindeki katı maddelerden ayırmak için bez veya delikli bir kaptan geçirmek: *Sütü süzmek* (TS: 2193).

Qorqaçnu qozu süzer. “Korkağı kuzu **süser**.” (KTA: 13).

► **KT tal** söğüt, söğüt dalından (KTS: 318) – **TT dal I** 1. Ağacın gövdesinden ayrılan kollardan her biri: “Cılız dallar, yeşili fersiz, tırnak kadar yapraklar!” –T. Buğra. 2. Branş; **dal II** 1. Arka, sırt. 2. Kol. 3. Omuz; **dal III** Çıplak, yalın (TS: 582).

Bir moyuğunça eki tal. “Bir yoruluncaya kadar iki **söğüt**.” (KTA: 87). *Tal ağaçdan qaşık bolmas.* “**Söğüt** ağacından kaşık olmaz.” (KTA: 201).

► **KT tala-** 1. yağma etmek; 2. saldırmak, dalamak (KTS: 318) – **TT dala-** 1. Köpek, kurt vb. hayvanlar dişlemek, ısırarak: *Köpek mi daladı seni?* -H. R. Gürpınar. 2. Zehirli böcek, ısırarak otu, sert kumaş dokunarak teni acıtmak veya kaşıdırmak (TS: 583).

Bar zâtın talağanlar iylege ot salğanlar / Song müridler öleşip xaznaların alğanlar “Var olan her şeyi **yağma etmişler**, evleri ateşe vermişler / Sonra müritler paylaşıp hazinelerini almışlar.” (KRB: 69b). *Güye kölekni talar, qayğı yürekni talar*. “Güve gömleği **yer**, kaygı yüreği **yer**.” (KTA: 126).

► **KT tart-** 1. çekmek; **ögüzler arabani yol bulan tartalar** öküzler arabayı yol boyunca çekiyorlar; 2. germek, çekmek, uzatmak; 3. çekmek, cezbetmek, celbetmek 4. tartmak; terezelerde tartmak terazide tartmak; 5. öğütmek; buday tartmaq buğday öğütmek; 6. sigara (veya tütün) içmek; 7. (kendi tarafına) çekmek; 8. bir şeye sürüklemek, celbetmek, iştirak ettirmek (KTS: 324); 9. Uğramak (KTA: 331) – **TT tart-** 1. Bir şeyin birim cinsten ağırlığını bulmak. 2. Bir şeyi avuç içinde sallayarak ağırlığını kestirmeye çalışmak. 3. Binek hayvanlarının dizginlerini çekmek: “*Süvari daima dizginleri tartıp kısırağı zapta muktedir olduğunu ihsas etmeli.*” –Ö. Seyfettin (TS: 2273).

Şolamı ullusu çıqırıp tavuş etdi üstündegi opurağın tartıp yırtıdı. “Onların büyüğü bağırıp çağırıdı, üzerindeki elbisesini **çekip** yırttı.” (GB: 26). *Pasat ocaqni giççisi de papiros tartar.* “Kötü ailenin küçüğü de sigara **içer**.” (KTA: 164). *Song üç ayrı oq gelip yüreğine qadalğan / Tartıp oqnu çıgarğan temir içinde qalğan* “Sonra üç ayrı ok gelip kalbine saplanmış / **Çekip** oku çıkarmış, demir içinde kalmış.” (KRB: 24a).

► **KT tartıl-** 1. gerginleşmek, uzatılmak, gerilmek 2. çekilmek, celbedilmek, cezbetmek 3. tartılmak 4. öğütülmek... 6. çekilmek, geri çekilmek (KTS: 324) – **TT tartıl-** 1. Tartma işi yapılmak veya tartma işine konu olmak. 2. Kendini tartmak (TS: 2272).

Qolunda yaşı bulan bir qatun gişini alıp getirip taşlamağa otu yağasına eltgende artın yerli tartulğan. “Elinde çocuğu ile bur kadını alıp, getirip atmak için ateşin kıyasına götürdüğünde geriye doğru **çekilmiş**.” (GB: 128).

► **KT tawakkal** *Ar.* azim, kararlılık; **tawakkal etmek** bir şeye karar vermek (KTS: 326) – **TT tevekkel** *Ar.* *tevekkel* Her şeyi oluruna bırakan: *Tevekkel adam* (TS: 2342).

► **KT tayaq değnek**, dayak, sopa, **baston**, **asa** (KTS: 327) – **TT dayak** Bir insanı veya bir hayvanı dövme işi, sopa, patak, kötek (TS: 600).

Song Ādam qolunda bir nürden tayaq da bulan bir minbaranı üstüne mingen. “Sonra Hz. Ādem, elinde nurdan bir **bastonla** minbere çıkmış.” (GB: 91). *İni avzuna tayaq suqşa hırlılar.* “İtin ağzına **sopa** sokulursa hırlar.” (KTA: 140). *Husinni başı Şamğa Yezidge yetişgende / Yezid şonu avzuna tayaq bulan türtgende* “Hz. Hüseyin’in başı Şam’a, Yezit’e ulaştığında / Yezit onun ağzına **sopayla** dürttüğünde” (KRB: 59b).

► **KT tiğil-** 1. (*dikiş*) dikilmek, 2. **kurulmak**, **yapılmak**, **inşa edilmek** (KTS: 333) – **TT dikil-** 1. Dikme işi yapılmak: *Buraya anıt dikilecek. Bahçeye ağaçlar dikildi.* 2. Dik duruma gelmek. 3. Ayakta durmak: *Bütün o ağırılı, uzun gecelerimde yatak odasının kapısında dikilir, bana bakardı.* -A. Ağaoğlu (TS: 659).

Meni barı da işim gerti aytaqni üstüne tiğildi. “Benim bütün işim doğru söylemek üzerine **kuruldu**.” (GB: 25).

► **KT tilçi** 1. **muhbir**, **jurnalci**; **dedikoducu**; **tilçi qatın** dedikoducu kadın; 2. dilci, lengüist (KTS: 334) – **TT dilci** 1. Dil bilimci. 2. Dille ilgili araştırmalar yapan kimse (TS: 665).

Payxammar aytğan tilçi gişi cennetge girmes dep. “Hz. Peygamber, **dedikoducu** kimse cennete girmez diye buyurmuştur.” (GB: 28).

► **KT tilçilik** dedikoduculuk, gıybet (KTS: 334) – **TT dilcilik** Dilcinin yaptığı iş (TS: 665).

Şo qulnu satğan gişi aytğan şo qulnu heç ‘ayıbı yoq amma tilçilik ete dep. “Köleyi satan kişi, bu kölenin hiç kusuru yoktur ama **dedikoduculuk** eder, demiş.” (GB: 28).

► **KT tiri** 1. çevik, atik, atak, canlı 2. cesur, gözü pek 3. canlı, diri... (KTS: 335) – **TT diri** 1. Yaşamakta olan, yaşayan, canlı, **ölü** karşıtı: *Duydum, görmedimse de hortlayan ölüleri / Fakat hortlak diriden kimin vardır haberi?* -F. N. Çamlıbel. 2. Güçlü, zinde: *Diri bir adam* (TS: 676).

► **KT ton manto, palto, gocuk; kürk, kürk palto** (KTS: 338, KTA: 336) – **TT don I** 1. Giysi. 2. Vücudun belden aşağısına giyilen uzun veya kısa iç giysisi, külot; **don II** Hava sıcaklığının sıfırdan aşağı düşmesiyle suların buz tutması (TS: 703-704).

At mingenniki, ton giyenniki. “At binenin, **kürk** giyenin.” (KTA: 63). *Kirpi teriden ton tikmes.* “Kirpi derisinden **kürk** dikilmez.” (KTA: 142).

► **KT tonlu** kürklü, kürk paltolu (KTS: 336) – **TT donlu** Donu olan: “*Beyaz donlu çocukların yol kenarında selama duruşları beni içlendiriyordu.*” –Y. K. Karaosmanoğlu (TS: 705).

Eki aq tonlu bara, tonlar neçik dep sora. “İki ak **kürklü** gidiyor, kürkler nasıl diye soruyor.” (KTA: 105).

► **KT tur-** 6. **kalkmak, uyanmak** (KTS: 342), **ayağa kalkmak** – **TT dur-** 1. Hareketsiz durumda olmak: “*Motorlu su taşıtlarından biri de kanal rıhtımının tam bizim önümüze düşen bir noktasında demir atmış duruyordu.*” –Y. K. Karaosmanoğlu (TS: 725).

‘Abdullāh turup barğan gözlerinden yaş ağa / Tilegen Huseyinden sen barma dep Kūpağa “Abdullah **kalkıp** gitmiş, gözlerinden yaş akıyor / Hz. Hüseyinden dilemiş, sen Küfe’ye gitme diye.” (KRB: 8b). *Payxammar aytağan geçe turup namazlar qıl dep.* “Hz. Peygamber, gece **kalkıp** namazlar kıl, demiş.” (GB: 42). *Erinçek yerinden turğunça, erinmegen işin bitdirer.* “Erinen yerinden **kalkıncaya kadar** erinmeyen işini bitirir.” (KTA: 111).

► **KT tuxum Far.** 1. kabile, uruk, boy; nesil, kuşak; ahfad, evlât, nesil, soy; 2. muhit, çevre. (KTS: 345) – **TT tohum Far.** *tuxm* 1. **Bitkilerde döllenme sonunda yumurtacıktan oluşan ve yeni bir bitki oluşmasını sağlayan tane:** *Bir bez parçasına sardığı boru çiçeği tohumlarını toprağa serpti.* -İ. O. Anar. 2. Soy sop, döl, nesil, sülale: *Tohumu kurudu* (TS: 2360-2361).

Şaharnı içinde yaxşı tuxumdan bir bay gişini qızın alğanlar. “Şehirde iyi **soydan**, zengin birinin kızını almışlar.” (GB: 75).

► **KT tüş-** 1. düşmek; **töben tüşmek:** aşağı düşmek... 2. **inmek** (KTS: 346) – **TT düş-** 1. Yer çekiminin etkisiyle boşlukta, yukarıdan aşağıya inmek: *Havada uçan kuş vurulmuş gibi birdenbire sokağa düşüyor.* -R. N. Güntekin (TS: 741).

Soñ bir atlı gelgen, şonda tüşüp oturup suv da içip içinde miñ qızıl bulan kisesin de unutup getgen. “Sonra bir atlı gelmiş, orada **inip**, oturup su içmiş, içinde bin altın olan kesesini unutup gitmiş.” (GB: 33). *Gişini atına mingen tez tüşer.* “Başkasının atına binen tez **iner.**” (KTA: 121). *Marid mal’ün bek qorqğan tamnay sıpatı getgen / Türtgen ‘Abbās Maridi dögerip atdan tüşgen* “Melun Merid çok korkmuş, yüzü duvar gibi olmuş / Abbas dürtmüş, Merid’i çevirip attan **düşürmüş.**” (KRB: 18a).

► **KT tüşür-** 1. düşürmek 2. **indirmek** (KTS: 347) – **TT düşür-** 1. Düşmesine yol açmak, düşmesine sebep olmak (TS: 744).

Allāhuta ‘alā İdrisğa otuz kitāb tüşürgen. “Allahuteala Hz. İdris’e otuz kitap **indirmiş.**” (GB: 98). *Hey Zaynab siz geldigiz xan xalıpa bolmağa / Meni taxdan tüşürüp siz taxda olurmağa* “Ey Zeynep, siz geldiniz han, halife olmaya / Beni tahttan **indirip** siz tahta oturmaya (KRB: 52b).

► **KT uwaqla-** 1. ufalamak 2. **bozmak, bozdurmak (parayı)** (KTS: 356) – **TT ufala-** 1. Kıırarak, ovarak veya ezerek ufak parçalara ayırmak: *Bahçenin çevresi lavanta çiçekleriyle çevrili. Eğildim, kopardım bir tutam ve avucumda iyice ufaladım.* -N. Hikmet. 2. *argo* Hırpalamak (TS: 2409).

Şo sā’at bir qızılını da alıp uvaqlamağa sarrāpğa barğan. O anda bir altını alıp **bozdurmak için** sarrafâ gitmiş.” (GB: 119).

► **KT uzaq:** 1. uzak; **uzaq yol** uzun (veya uzak) yol 2. uzun zaman, uzun süre; **geç** (KTS: 357) – **TT uzak** 1. Gidilmesi çok süren, çok ötelede bulunan, ırak, yakın karşıtı: Muallâ uzaklardan ir ses duyar gibi oldu.” –P. Safa. 2. Arada çok zaman bulunan: *Uzak bir gelecekte neler olacağı bilinmez.* 3. Eli, gücü ve hükmü yetişmez: *O böyle işlerden pek uzaktır* (TS: 2433).

Hey meni qardaşım sen uzaq qaldıñ vallâhi men qorqđum. “Ey kardeşim, sen **geç** kaldın, vallahi ben korktum.” (GB: 22). *Halal yaşav tutmağan haramnı uzaq yutmas.* “Helâl yaşamayan haramı **uzun süre** yemez.” (KTA: 127). *Siz bu panâ dünyâda köp uzaq yaşamassız / Halâl tatulu küyde aşığız aşamassız* “Siz bu fani dünyada çok **uzun** yaşamazsınız / Helâl ve huzurlu bir şekilde yemeğinizi yiyemezsiniz.” (KRB: 28b).

► **KT uzat- 2. uğurlamak, geçirmek, yolcu etmek** (KTS: 357) – **TT uzat- 1.** Uzamasına sebep olmak, uzamasını sağlamak: *Saç uzatmak. Tırnak uzatmak* (TS: 2435).

Yezid özü de çığıp xaylı yerge uzatğan / Şolağa qarap yılap yaxşı yol etip qaytğan “Yezit kendisi de çıkıp epey uzak yere kadar **uğurlamış** / Onlara bakıp ağlayıp iyi yolculuklar dileyip dönmüş.” (KRB: 58b). *Qonaqnu opurağına qarap qarşılav, haqlına qarap uzata.* “Konuğu giyim kuşamıyla karşılarlar, akıyla **uğurlarlar.**” (KTA: 182).

► **KT yara-** 1. uymak, uygun gelmek, işe yaramak, yakışmak, uymak; 2. *birisine* yaranmak, *birisini* memnun etmek (KTS: 384) – **TT yara-** 1. Bir şey yararlı olmak, yarar sağlamak: *Sertleşmeyi bilmeyen bir iyilik, iyilik olmakta ısrar eden bir iyilik neye yarar?* -C. Meriç. 2. Bir iş için uygun olmak, kullanılabilir olmak (TS: 2533).

Şoğar la ‘nat bermege yarar yaramas dep imâmları arasında ittilâp bardır. “Ona lanet etmenin **uygun olup olmadığı** konusunda imamlar arasında ihtilaf vardır.” (KRB: 2b). *Gözgüğe köp qarağan, barı xalqğa yarağan.* “Aynaya çok bakan, bütün halka **yaranan.**” (KTA: 126). *Allâhuta ‘âlâ ayta, meni dosum İbrâhîmge şahatlıq etgen zâtı otğa salmağa yaramas dep.* “Allahuteala, ‘Benim dostum İbrahim’e şahitlik yapan şeyi ateşe atmak **uygun olmaz.**’ diye buyurmuş.” (GB: 66).

► **KT yaraş-** 1. barışmak, anlaşmak, uzlaşmak 2. yakışmak, yaraşmak (KTS: 385) – **TT yaraş-** 1. Yakışmak, uymak (TS: 2534).

Zimmiyye qatunnu almağa yaramağğa barı da imâmlar ittifâq bolğan, yaraşğan. “Gayrimüslim kadını almanın uygun olduğu konusunda bütün imamlar ittifak etmiş, **uzlaşmışlardır.**” (GB: 14).

► **KT yarat-** 1. uydurmak, adapte etmek 2. yaratmak 3. kullanmak (KTS: 385); uygun görmek (KRB) – **TT yarat-** 1. Allah, olmayan bir şeyi var etmek (TS: 2335).

Ahmad bin Xanbeli şoğar la ‘nat bermege yaratğan imâmlardandır. “Ahmed bin Hanbeli, ona lanet etmeyi **uygun gören** imamlardandır.” (KRB: 2b).

► **KT yaş I** 1. çocuk; 2. genç; 3. yaş, çağ; **yigirma üç yaşındağı ulan** yirmi üç yaşındaki oğlan; **yaş II** yaş; **gözünden yaş tökmek** gözünden yaş dökmek (KTS: 387) – **TT yaş I** 1. Doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman, sin II: *Yaş otuz beş, yolun yarısı eder.* -C. S. Tarancı. 2. Hayatın çeşitli evrelerinden her biri, çağ: *Kızımızı yetiştirdik bu yaşa getirdik.* -M. Yesari. **TT yaş II** 1. Nemli, ıslak, **kuru** karşıtı (TS: 2545).

Cum’a gün kim kirinse cum’a namazğa da barsa şo gün anadan tuvğan yaş yimik taza bolur. “Cuma günü kim yıkanırsa ve cuma namazına giderse o gün anasından doğmuş **çocuk** gibi temiz olur.” (GB: 17). *Bir yıl iş, bir yıl yaş.* “Bir yıl iş, bir yıl **çocuk.**” (KTA: 88). *Hey yaş bizge dav etme savutlarıñnı taydır / Sağa dav etegenler yaş dep seni ayaydır* “Ey **çocuk**, bizimle savaşma, silahlarını indir / Seninle savaşacaklar çocuk diye sana acır.” (KRB: 17b).

► **KT yaşlı I** yaşında, yaşlı; **yaşlı II** ıslak, yaş (göz) yaşlı; **yaşlı III** çocuklu (KTS: 388) – **TT yaşlı I** 1. Yaşı ilerlemiş, kocamış, ihtiyar (kimse); **yaşlı II** Yaşla dolmuş (göz) (TS: 2548).

Birgün şolanı Yezid oynata tura bolğan / ‘Omar bulan bir yaşlı ulanı girip bargan “Bir gün Yezit onları oynatıyormuş / Ömer ile bir **yaşındaki** oğlu gelmiş (KRB: 57b).

► **KT yerli** 1. yerli (oturanlar sakinler hak.); 2. arazi sahibi, arazisi olan; köp yerli qolxoz arazisi çok olan çiftlik; 3-e kadar, -e dek (çekim edatı) (KTS: 393) – **TT yerli** 1. Taşınamayan, başka yere götürülemeyen: *Yerli dolap. Yerli sedir.* 2. Yurt içinde yapılan veya

bir yurdun kendine özgü niteliklerini taşıyan. 3. Belli bir bölgede yetişen, otokton: *Yerli muz*. 4. Bir yerin ilk sakini olan, otokton. 5. Oturduğu bölgede doğup büyüyen, ataları da orada yaşamış olan: *Daha önceki gidişinde kendini yerli halka sevdirmişti*. -E. C. Güney (TS: 2581).

Birler gele birevler günün yerli qayıtlar / Gelgen gelgen Yezidge la'nat aytalar. “Bazıları geliyor, bir kısmı sabaha **kadar** geri dönüyor / Gelip geçen (kişiler), Yezit'e lanet okuyor.” (KRB: 54b). *Arıvlük axşamğa yerli, yaxşılıq ölgünçe*. “Güzellik akşama **kadar**, iyilik ölünceye kadar.” (KTA: 55).

► **KT yet-** 1. yetişmek, ulaşmak, ermek; vasıl olmak; 2. değmek, uzanıp dokunabilmek; 3. yetmek, kâfi gelmek (KTS: 394) – **TT yet-** 1. Bir gereksinimi karşılayacak, giderecek nicelikte olmak: *Hasan'ın gücü yetse belki de dayak atacak*. -H. E. Adivar. 2. Yeterli sebep olmak: *Bir sigara bir ormanı yakmaya yeter* (TS: 2587).

Dağı da bir gişini gördüm cennetni qapusuna yetginçe barıp qapunu begitip girmeye goymay toqtatğan. “Tekrar bir kişiyi gördüm, cennetin kapısına **ulaşınca** gelip kapıyı kilitleyip girmeye izin vermiyor, bekletiyor.” (GB: 11). *Sen turağan şaharğa 'asgerlerim yeterler / Şamğa bağıp barmağa şaharınğan öterler* “Senin bulunduğun şehre askerlerim **ulaşacaklar** / Şam'a doğru gitmek için şehirden geçecekler.” (KRB: 75a – 75b).

► **KT yoqla-** 1. yok etmek, imha etmek, ortadan kaldırmak; 2. yoklamak, yoklama yapmak (KTS: 398) – **TT yokla-**1. Dokunarak incelemek: *Hem kendimi hem etrafımda gördüğüm eşyayı elimle yokladım*. 2. Bakmak, gözden geçirmek, kontrol etmek: *Gecenin bir vaktinde şeytan gelmiş yoklamış* (TS:2600).

► **KT ziyaret** *Ar.* ziyaret edilen mukaddes yer; **ziyaratğa barmaq** a) mukaddes bir yeri ziyaret etmek; b) bir şeyi, bir mezarı ziyaret etmek, ziyarete gitmek (KTS: 408); birini görmeye gitme; **malakulmavt Allāhdan tilegen İdrisğa ziyaratğa barayım dep** ölüm meleği, Allah'tan Hz. İdrise ziyarete gitmeyi dilemiş (GB: 98) – **TT ziyaret** *Ar.* ziyāret 1. Birini görmeye, biriyle görüşmeye gitme, görüşme: *Haftada iki gece ziyaretine giderdik*. -H. F. Ozansoy. 2. Bir yeri görmeye gitme (TS: 2662).

Muharramnı dört günün Madīnada yiberip / Beşinci gün ravzağa ziyaratğa da girip Muharrem'in dört gününü Medine'de geçirip / Beşinci gün ravzaya **ziyarete** (veya **mukaddes yere**) de girip (KRB: 9b).

1.3. Rastlantısal Yalancı Eş Değerler

► **KT baca** bacanak (KTS: 58) – **TT baca** *Far.* *bāce* 1. Dumanı ocaktan çekip havaya vermeye yarayan yol: *Bacaların ağızından çok dumanlar savruldu*. -L. Tekin (TS: 221).

Bacalar bir-birine oraq yimik tüz bolur. “**Bacanaklar** birbirine orak gibi dürüst olur.” (KTA: 73).

► **KT incil II** *Far.* incir; **incil terek** incir ağacı (KTS: 164) – **TT incil** *Ar.* *incil* Hz. İsa'ya indirilen kutsal kitap, Ahd-i Cedit (TS: 1189).

İncil – kökürekge, ijilik – gönge. “**İncir** vereme, boya (kozmetik) tene.” (KTA: 135).

► **KT kep I** *Ar.* 1. keyif, zevk, lezzet, haz; **kep II** dış örtü, deri; **kep III** kalıp (KTS: 177) – **TT kep** *İng. cap* 1. Başlık, sipersiz şapka. 2. Asker şapkası. (TS: 1391).

Baynı kepi gelginçe, yarlımı canı çığar. “Zengin **keyfi** gelinceye kadar fakirin canı çıkar.” (KTA: 81). *Yaşavdan kep almayğan gişiğe baylıq neger tariq?* “Hayattan **tat** almayan kişiye zenginlik ne gerek?” (KTA: 238). *Hali de seni kırq yıl 'ömürün bar, hali sama yigirma yıl kep et lez zetler gör*. “Artık senin kırk yıl ömrün var, en azından yirmi yıl **keyif** et, lezzetler gör.” (GB: 83). *Yılı yılı söylese, yılan da çeçer kebin*. “Tatlı tatlı konuşursan yılan da **derisinden** çıkar.” (KTA: 205).

► **KT kepek** *Rus.* *kapik* para; kuruş (KTS: 177) – **TT kepek** 1. Un elendikten sonra, elek üstünde kalan kabuk kırıntıları. 2. Başın derisinde oluşan küçük, beyaz pulcuklar: *Temizlenmeye hiç vakti olmayan kirlî iş adamı gibi acı acı ter, kepek, yağ ve toprak kokuyor*. -A. Haşım. 3. *tıp* Bazı deri hastalıklarında deriden dökülen parçacıklar (TS: 1392).

Adam adamdır, bir kepegi bolmasa da, eşek eşektir, altından çulu bolsa da. “Adam adamdır, bir **kuruşu** olmasa da; eşek eşektir, altından çulu olsa da.” (KTA: 43).

► KT **kepeksiz** kuruşuz (KTA: 301) – TT **kepeksiz** Kepeği olmayan (TS: 1392).

Kepeksiz manat bolmas. “**Kuruşuz** lira olmaz.” (KTA: 142).

► KT **kör** *Far.* mezar, kabir; **kör qazmak** mezar kazmak (KTS: 183) – TT **kör** 1. Görme engelli: *Körü körüne duygululuk sanatçıyı da körün değneğiyle yolunu araması gibi zavallı duruma düşürür.* -N. Cumalı. 2. Keskinliği yeterli olmayan: *Günün birinde ihtiyar çoban koyununu birini kör bir makasla kırkıyordu.* -İ. H. Baltacıoğlu (TS: 1501).

Dünyada – üy, axıratda – kör. “Dünyada ev, ahirette **mezar.**” (KTA: 103). *Yol azabı – kör azabı.* “Yol azabı, **kabir** azabı.” (KTA: 252).

► KT **kümes** küp (kilden yapılmış büyük kap), saklama kabı (KTS: 185) – TT **kümes** *Rum.* 1. Tavuk, hindi vb. evcil hayvanların barınmasına yarayan kapalı yer: *Ne kümeste tavuk bırakmış ne ahırda hayvan ne de ağılda koyun...*-H. R. Gürpınar (TS: 1560).

Kümes çüyre bolmas. “**Küp** ters durmaz.” (KTA: 146).

► KT **mah** “al, buyur, işte” anlamında ünlem (KTS: 191) – TT **mah** *Far.* *māh* ay (TS: 1603). “**Mah**” *dese hayvan da qaray, xalq qarasa ayıpmı?* “**Buyur, al**, denince hayvan da bakar, halk baksa ayıp mı?” (KTA: 146).

► KT **marqa** kirden (âdeta) yağlanmış, kirli, pis; **onu yağasın marq başğan** onun yakasını kir basmış. (KTS: 194) – TT **marka** *İt. marca* 1. Resim veya harfle yapılan işaret. 2. Bilet, para yerine kullanılan metal veya başka şeyden parça. 3. Bir ticari malı, herhangi bir nesneyi tanıtmaya, benzerinden ayırmaya yarayan özel ad veya işaret. 4. *mec.* Tanınmış ürün, saygın kişi vb. (TS: 1627).

Marqalı marqa bolmas, olcası marqa bolmasa. “Kirli **kirli** olmaz, karısı kirli olmasa.” (KTA: 148).

► KT **marqalı** kirli, pis (KTA: 304) – TT **markalı** markası olan (TS: 1627).

Marqalı marqa bolmas, olcası marqa bolmasa. “**Kirli** kirli olmaz, karısı kirli olmasa.” (KTA: 148).

► KT **noqta** yular (KTS: 209) – TT **nokta** *Ar. nuqta* 1. Çok küçük boyutlarda işaret, benek. 2. Bazı harflerin üzerine konulan ufak işaret (TS: 1777-1778).

Noqta bir tilsiz bavidur, atğa inanğan hagavidur. “**Yular** bir dilsiz bağdır, ata inanan aptaldır.” (KTA: 153).

► KT **noqtala-** 1. (*ata*) gem vurmak, yular takmak (KTS: 209) – TT **noktala-** 1. Nokta koymak (TS: 1778).

► KT **noqtalan-** 1. gem vurmak, yular takılmak (KTS: 209) – TT **noktalan-** Noktalama işi yapılmak (TS: 1778).

► KT **paça** kral, sultan, hükümdar, padişah (KTS: 227); paşa (KTA: 310)– TT **paça** *Far.* *pāçe* 1. Pantolon, don, şalvar vb. giyeceklerde bacakların çıktığı aşağı bölüm. 2. Kasaplık hayvanların kesilmiş ayağı. 3. Bu ayaktan yapılan çorba (TS: 1873).

Şo ulan yetişip dünyanı paçalarından bir paça bolğan. “O çocuk yetişip dünyanın hükümdarlarından bir **hükümdar** olmuş.” (GB: 104). *Qıçıriq bulan örlük ala edi busa, eşek paça bolur edi.* “Bağırmakla yükselinse idi, eşek **paşa** olurdu.” (KTA: 176). *Qaysar paça yiberip Yezidge elçi gelgen / Qaysar yazğan kâğızını gelip Yezidge bergen Hükümdarın gönderdiği elçi, Yezit’e gelmiş / Hükümdarın yazdığı mektubu getirip Yezit’e vermiş.* (KRB: 46b).

► KT **paçalıq** devlet (KTS: 227); paşalık (KTA: 310) – TT **paçalık** 1. Pantolon, şalvar veya uzun külot paçasının ayak bileğini saran bölümü (TS: 1874).

Paçalıq yol ullu yol, adaşıp şaşıp getmes. “**Ana** yol, ulu yol, dolaşım gitmez.” (KTA: 163).

► KT **qaban** domuz, yaban domuzu (KTS: 239) – TT **kaban II** *Fr. caban* Çeşitli kumaşlardan yapılmış, kalçaya kadar inen ve paltoya benzeyen üst giysisi (TS: 1249).

Qabanğa atğan oq bolsun. “**Yaban domuzuna** attığın ok olsun.” (KTA: 166).

► KT **qazaq I** Kazak; **Terik Qazaqlar** Terik Kazakları; **qazaq III** ırgat, hizmetkâr, uşak (KTS: 259); yiğit, bahadır, kahraman (KTA: 317) – TT **kazak I** (*Fr. casaque*) 1. Baştan

geçirilerek giyilen, genellikle kollu, örme üst giysisi. 2. Jokeylerin giydiği, göz alıcı renklerde bir tür ceket. **kazak II** Rusya'da ve İran'da ayrı bir sınıf oluşturan atlı asker. 2. *sf. mec.* Karısına söz geçirebilen, dediğini yaptırabilen erkek, **kılıbık** karşıtı (TS: 1370).

Qazaqnu boş qalğanı aran küregeñi. “Kazağın (veya hizmetkârın) boş kalanı, ahır küreyeni.” (KTA: 175). *Bir qatun bolğan, bir qazaq yaşı da bulan.* “**Yiğit** çocuğu olan bir kadın varmış.” (GB: 50).

► **KT salam I** saman, samandan; **salam II** *Ar.* selam (KTS: 284) – **TT salam** *İt. salame* Sığır, hindi vb. etinden yapılan, genellikle dilimlenerek soğuk yenen bir yiyecek (TS: 2016).

Barağan balahğa gelegen balah, aç ögüzge çirigen salam. “Giden belaya gelen bela, aç öküze çürük **saman**.” (KTA: 76).

► **KT tas** kayıp”; **tas bolmaq** kaybolmak; **tas boluğuz!** defolun!, defolup gidin!; **tas etmek** kaybetmek (KTS: 324) – **TT tas** *Ar. tās* 1. Genellikle içine sulu şeyler konulan metal vb.nden yapılmış kap. 2. Bu kabın alacağı miktarda olan: *İki tas pirinç* (TS: 2274). *Taqmaq sözler tas bolmas.* “Nükteli sözler **kaybolmaz**.” (KTA: 203). *Eki avuzlu adam başın tas eter.* “İki ağzılı adam başını **kaybeder**.” (KTA: 105).

Yüz miñ ‘asger de bulan Husiñge davlar etgen / İbnu Ziyād görünmey tas bolup qayda getgen? “Yüz bin askerle Hz. Hüseyin’e savaşlar açan / İbnu Ziyad görmüyor, **kaybolup** nereye gitmiş?” (KRB: 73a-73b).

► **KT tüy-** 1. kesmek, doğramak; **et tüymek** et doğramak; 2. bağlamak, düğümlemek; 3. dövmek (KTS: 347) – **TT tüy-** Kaçmak (TS: 2404).

Temirni qızıvunda tüy. “Demiri tavında **döv**.” (KTA: 208).

► **KT ülkü** çalı, funda (KTS: 359) – **TT ülkü** 1. Amaç edinilen, ulaşılmak istenen şey, ideal: *Milli birlik duyğusunu mütemediyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek geliştirmek milli ülkümüzdür.* –Atatürk (TS: 2445).

Tul qatun tülkü bolur, samayı ülkü bolur. “Dul kadın tilki olur, şakak saçları **çalı** olur.” (KTA: 213). *Ülküden aylanğanğa üliş tabulur.* “**Çalıdan** dolaşana pay çıkar.” (KTA: 221).

► **KT yalan I** çıplak **yalan II** 1. her zaman, her zamanki, her vakit, daima 2. istisnasız olarak; **yalan asıl zatlar** istisnasız kaliteli şeyler (KTS: 378) – **TT yalan** 1. Doğru olmayan, gerçeğe uymayan söz, kıtır: “Yalanı en güzel kullanmış olanlar eski Şarklılardır.” –A. Haşim (TS: 2510).

Yalan sen aytağan bolmas. “**Her zaman** senin dediğin olmaz.” (KTS: 378).

Yalan qonaq yarlı bolur. “**Her zamanki** konuk fakir olur.” (KTA: 229).

Sonuç

Bu makalede Kumuk Türkçesi ile Türkiye Türkçesinde yalancı eş değerler konusu üzerinde durulmuştur. Yalancı eş değerler: Tam Yalancı Eş Değerler, Kısmî Yalancı Eş Değerler ve Rastlantısal Yalancı Eş Değerler olmak üzere üç başlık altında incelenmiştir. “Rastlantısal Yalancı Eş Değerler” terimi ilk kez bu çalışmada kullanılmış ve önerilmiştir.

Çalışma sonucunda 197 adet Tam Yalancı Eş değer, 77 adet Kısmî Yalancı Eş değer, 22 adet Rastlantısal Yalancı Eş Değer olmak üzere toplam 296 Yalancı Eş Değer tespit edilmiştir. Kumuk Türkçesi için 296 yalancı eş değer kelime azımsanamaz. Üstelik bu kelimelerin büyük bir çoğunluğu metinlerde en çok geçen kelimeler arasındadır. Bu sebeple Kumuk Türkçesinden yapılan metin aktarmalarında Kumuk Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki yalancı eş değerler ihmal edilmemelidir.

Türkiye’de Lehçe çalışmaları devam ettikçe Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesine metin aktarma çalışmaları da devam edecektir. Aktarma çalışmalarının sağlıklı ve doğru bir şekilde yapılabilmesi için yalancı eş değerlerin bilinmesi son derece önemlidir. Kumuk Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan aktarma

çalışmalarında da yukarıda sıralanan yalancı eş değerlerin göz önünde bulundurulması aktarma hatalarını en aza indirecektir. Ayrıca bu tür çalışmalar, üniversitelerde Çağdaş Türk lehçelerinin öğretimi için de gerekli ve faydalıdır.

Kısaltmalar

GB	: Gül Bağça (Baybolatoglu 1908).
GG	: Günnü Göremen (Atayeva 1990).
KRB	: Kurûbü'l-Belâ (Akca 2000).
KT	: Kumuk Türkçesi.
KTA	: Kumuk Türklerinin Atasözleri (Pekacar 2006).
KTS	: Kumuk Türkçesi Sözlüğü (Pekacar 2011).
SG	: Süyüw Geçmey (şiirler) (Caçayev 1986).
TS	: Türkçe Sözlük (TDK Yayınları 2011).
TT	: Türkiye Türkçesi.

Kaynakça

- ADIGÜZEL, Sedat, (2012), “Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasında Aktarma Üzerine Bazı Problemler”, **AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi** [TAED], Sayı: 47: 55-56.
- AKCA, Hakan, (2000), *Kumuk Türkçesiyle Bir Kerbela Mersiyesi Kurûbü'l-Belâ (İnceleme – Metin – Gramatikal İndeks)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AKCA, Hakan, (2015), “Kumuk Türkleri ve Kumuk Türkçesiyle Yazılmış Arap Harfli Bir Vaaz Kitabı: Gülbağça (Gül Bahçesi)”, **Yeni Türkiye**, 80 (Kafkaslar Özel Sayısı X): 286-295.
- ALKAN, Hanife, (2012), “Lehçeler Arası Aktarmalarda Yalancı Eş Değerler Sorunu (Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi-Yeni Uygur Türkçesi Fiil Örneği)”, **Turkish Studies**, 7/4: 671-688.
- ALKAYIŞ, M. Fatih, (2009), “Çağdaş Türk Şiveleri Arasında Aktarma Meseleleri (Yeni Uygur Türkçesi-Türkiye Türkçesi Örneği)”, **Turkish Studies**, 4/3: 60-70.
- AMANOVA, Lola, (2014), “Türkiye Türkçesindeki Deyim ve Atasözlerin Özbek Türkçesine Aktarma Problemi”, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 183 (183): 167-177.
- ATAYEVA, Zaripat, (1990), *Günnü Göremen*, Mahaçkala.
- ARNAZAROV, Seyit Nazar, (2004), “Türkmen ve Türkiye Türkçesinin Ortak Fiillerinin Anlam Bakımından Genel Bir Mukayesesi”, *V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 2004*, I. C. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 193-220.
- ARNAZAROV, Seyit Nazar, (2008), “Türkmen ve Türkiye Türkçesinin Kesmele İlgili Ortak Fiillerinin Anlam Farklılıkları Üzerine”, **Bellekten**, 2008-I: 31-42.
- BAŞAR, Umut ve Coşgun, Gökhan, (2015), “İranlılara Yabancı Dil Olarak Türkiye Türkçesi Öğretiminde Önemli Bir Sorun: Yalancı Eşdeğerlikler”, **Inesjournal**, Yıl: 2, Sayı: 4: 497-512.
- BAYBOLATOĞLU, Şihammât Kadi, (1908), *Gül Bağça*, Temurhanşura: Mirza Mavrayuf Matbaası.
- BERMAGANBETOVA, Samal, (2016), *Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- BEŞEN DELİCE, Tuna, (2012), “Türkmen Türkçesinde Yalancı Eşdeğerler”, **Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi**, 2/4: 131-146.
- CAÇAYEV, Ahmat, (1986), *Süyüw Geçmey*, Mahaçkala: Dagestanskoye Knijnoye İsdatelstvo.
- ÇAKMAK, Cihan, (2013), “Çağdaş Türk Lehçelerinde Yalancı Eş Değer Kelimeler”, (V. Uluslararası Genç Türkologlar Sempozyumu, 25-27 Nisan 2012 Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Bişkek Kırgızistan), *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: Kongreler Dizisi*, Bişkek: 71-122.
- ÇAKMAK, Cihan, (2014), “Türkmen Türkçesinde Görülen Yalancı Eş Değer Kelimeler”, *Dede Korkut*, 3 (5): 15-53.
- ÇELİK, Esra, (2005), *Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasında Yalancı Eş Değerlik*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÇOLAK, Doğan, (2014), “Saha Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasında Yalancı Eşdeğerler”, *II. Genç Akademisyenler Sempozyumu- Bildiriler*, Ankara: 595-625.
- DEMİR, Nurettin, (1997), “Bir Tuva Masalının Türkiye Türkçesine Aktarılması.” **Sibirya Araştırmaları**, (Yayına Hazırlayan: Emine Gürsoy Naskali): 379-389.
- DENİZER, Faik Utkan, (2007), *Tarihî Metinleri Aktarma Problemleri - Dede Korkut Oguznâmeleri ve Türkiye Türkçesine Yapılmış Aktarmaları Üzerine Kelime Düzeyinde Bir İnceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, (2008), *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- DİREKÇİ, Bekir ve GÜLMEZ, Mevlüt, (2012), “Güney Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, (32): 133-154.
- EKER, Ümit, (2012), *Eski Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasında Lehçe İçi Aktarma Sorunları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Muğla: Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERCİLASUN, A. Bican, (1999) [1992], “Türk Lehçelerinin Anlaşılmasında Dikkat Edilecek Noktalar”, (*Dil Dergisi*, Sayı:5, Mayıs), *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler* (1999), Ankara: Akçağ Yayınları: 179-207.
- ERCİLASUN, A. Bican, (1999) [1994], “Lehçeler Arası Aktarma”, (*Türk Dili*, Sayı: 520, Nisan), *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, (1999), Ankara: Akçağ Yayınları: 91-100.
- ERGÖNENÇ AKBABA, Dilek, (2007), “Nogay Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler”, **Bilig**, 42: 151-176.
- ERSOY, Feyzi, (2007), “Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Yalancı Eş Değerler”, **Türkbilig**, 2007/14: 60-68.
- ERTUĞ, Sadiye, (2007), *Oğuz Grubu Türk Lehçelerindeki Hareket Füllerinde Yalancı Eşdeğerlikler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GEDİKLİ, Yusuf, (1998), “Türk Lehçelerinden Metin Aktarma Yolları ve Metin Aktarmanın İlke ve Meseleleri”, *II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı - Bildiriler* (8-10 Aralık 1994, Ankara), Ankara: İLESAM: 58-69.
- GÜL, Eda, (2011), *Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi Yalancı Eş Değerli Kelimeler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- GÜLENSOY, Tuncer, (1998), “Türk Edebiyatları Arasında Aktarma ve Karşılıklı Yayın Sorunları”, *II. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı* (8-10 Aralık 1994 Ankara), *Bildiriler*, Ankara: Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği: 52-55.
- İLKER, Ayşe, (1999), “Lehçeden Lehçeye Aktarma Üzerine Bazı Düşünceler”, *3. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 553-560.
- KARA, Mehmet, (2009), “Lehçeler Arası Aktarmalarda Temel Sorunlar”, *Turkish Studies*, 4/4: 1056-1082.
- KARADOĞAN, Ahmet, (2004a), *Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Sorunları (Türkmen Türkçesi – Türkiye Türkçesi Üzerine Bir İnceleme)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARADOĞAN, Ahmet, (2004b), “Türk Lehçeleri Arasında Yapı Eş Değerliliği ve Yalancı Eş Değer Yapılar”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, 20-26 Eylül 2004, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1591-1604.
- KARTALCIK, Vedat, (2015), “Kırım Tatar Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasında Yalancı Eşdeğerler”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34: 87-98.
- KIRÖMEROĞLU, Nida, (2011), *Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Yalancı Eş Değerler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KİRİŞÇİOĞLU, Fatih, (2006), “Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine Yapılan Aktarmalarda Karşılaşılan Bazı Problemler”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 20: 21-35.
- MAHMUDOV, Nizameddin, (1994), “Ortak Kelimeler Ortak Anlamlar mı Demektir (Akraba Dilleri Öğrenmede Kelime Hazinesi Problemi)”, *AÜ TÖMER Dil Dergisi*, 17: 15-19.
- MUSAOĞLU, Mehman, (2003a), “Türkçede Çeviri ve Aktarma”, *Bilig*, 24: 1-22.
- MUSAOĞLU, Mehman, (2003b), “Türk Dünyasında Çeviri Aktarma Sorunları ve Annaguli Nurmehmet’in Türkiye Türkçesindeki Eserleri”, *I. Avrasya Sanat Edebiyat Yıldızları Uluslararası Sempozyumu*, (28 Nisan 2002), Ankara: Türk Dünyası Kültür Merkezi Yayınları: 117-123.
- ÖZEREN, Mehmet, (2014), “Salar Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eşdeğer Sözcükler”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 3/2: 111-127.
- ÖZKAN, Fatma, (1999), “Bugünkü Türk Lehçelerindeki İletişimi Zorlaştıran Kelimeler”, *3. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 883-889.
- ÖZLEM, Yaşar, (2013), *Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Yalancı Eş Değerler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PEKACAR, Çetin, (2006), *Kumuk Türklerinin Atasözleri (İnceleme – Metin – Dizinler)*, Ankara: Meyil Matbaacılık.
- PEKACAR, Çetin, (2011), *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- RESULOV, Asker, (1995), “Akraba Diller ve ‘Yalancı Eş Değerler’ Sorunu”, *Türk Dili*, 524: 916-924.

- RUSTEMOVA, Nadzhiie, (2014), *Kırım Tatarcası ve Türkiye Türkçesinde Yalancı Eşdeğerler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SAPAROV, Muhammetmurat, (1997), *Türkmen Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasında Eş Seslilik ve Çok Anlamlılık İlişkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SULTANZADE, Vügar, (2014), “Yalancı Eşdeğerlerin Azizliği: Bahtiyar Vahapzade'nin Eserlerinin Türkiye Türkçesine Aktarımı Üzerine”, **Erdem, Bahtiyar Vahapzade Özel Sayısı**,10 (57): 165-172.
- TOKATLI, Suzan, (2004), “Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesindeki Eş Sesli Kelimeler Üzerine”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 16, (Yıl: 2004/1): 141-156.
- Türkçe Sözlük*, (2011), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UĞURLU, Mustafa, (2000), “Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve ‘Abay Yolu’ Romanı“, **Bilig**, 15: 59-77.
- UĞURLU, Mustafa, (2001), “Türk Lehçelerinin Aktarımında Valenz Sözlüklerinin Önemi”, **Doğu Akdeniz Üniversitesi, Uluslararası Sözlükbilim Sempozyumu Bildirileri** (Yayımlayan: Nurettin Demir-Emine Yılmaz), Gazimağusa: 197-206.
- UĞURLU, Mustafa, (2002), “Kırgız ve Türkiye Türkçesi Arasında Bire Bir Kelime Eş Değerliği, ‘Camiyla’ Romanındaki Meseleler Üzerine”, **Scholarly Depth and Accuracy. A Festschrift to Lars Johanson** (Yayımlayan: Nurettin Demir- Fikret Turan), Ankara: Grafiker Yayınları: 389-401.
- UĞURLU, Mustafa, (2004), “Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği”, **Bilig**, 29: 31-37.
- UĞURLU, Mustafa, (2011), “Lehçe İçi Aktarmada ‘Yalancı Eş Değerlik’”, **38. ICANAS**, 2007, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu: 1877-1890.
- USTA, Çiğdem, (2008), “Lehçeden Lehçeye Aktarma Sorunlarına Ek: İmlâ ve Noktalama Hataları”, **Turkish Studies**, 3/6: 668-691.
- YAZICI ERSOY, Habibe, (2012), *Başkurt Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Yalancı Eş Değerler*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- YELOK Veli Savaş, (2014), “Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine Aktarma Meseleleri”, **Gazi Türkiyat**, Güz 2014/15: 67-86.
- YILDIRIM, Hüseyin, (2010), “Türkmen Türkçesindeki Aldatıcı Kelimeler”, (Gazi Üniversitesi I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, 11-13 Mayıs 2005), **I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri**, Ankara: Gazi Türkiyat, Gazi Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları: 765-792.
- YILDIZ, Hüseyin, (2009), “Karay Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değer Kelimeler”, **Gazi Türkiyat**, Güz 2009, Sayı: 5: 611-659.
- YUMUŞAK, Sermin, (2013), *Azerbaycan Masallarının Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Aktarma Sorunları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YUSUF, Berdak, (2007), “Türkçe ve Özbekçede Yalancı Eş Değerler”, **IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri**, 2000, II, Ankara: 2083-2087.
- ZAL, Ünal, (2009), “Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Meseleleri ve ‘İki Ağaç’ Şiir Kitabı Üzerine”, **Gazi Türkiyat**, Sayı: 5: 431-455.